

**TURK TILIDAN
AMALIY
MASHG‘ULOTLAR
UCHUN MATNLAR**

**TÚRKÇE PRATİK DERSLER
İÇİN METİNLER**

Toshkent - 2011

O'zbekiston Respublikasi
Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
Toshkent Davlat sharqshunoslik instituti

**TURK TILIDAN AMALIY
MASHG'ULOTLAR UCHUN MATNLAR**

**TÜRKÇE PRATİK DERSLER İÇİN
METİNLER**

(turk filologiyasi bo'limi talabalari uchun)

Tuzuvchi: XAYRULLA HAMIDOV

Toshkent - 2011

Ushbu uslubiy qo'llanma turk filologiyasi bo'limlarining bakalavr yo'nalishida tahsil oluvchi talabalar, turk tilini o'rganayotgan akademik litsey o'quvchilari uchun qo'shimcha material sifatida tayyorlandi. Shuningdek, qo'llanmadan turk tilini mustaqil ravishda o'rganayotgan hamda o'zbek tilidan turk tiliga va turk tilidan o'zbek tiliga tarjima sirlarini egallayotgan bo'lajak mutaxassislar ham foydalanishi mumkin.

Tuzuvchi:

Xayrulla Xudoyorovich Hamidov

Mas'ul muharrir:

f.f.dok., prof. ***Q. P. Sodiqov***

Taqrizchilar:

f.f.n., dots. ***J.K. Shabanov***

f.f.n., dots. ***A.X. Tilavov***

Toshkent Davlat sharqshunoslik institutining O'quv-uslubiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan (№ 3, 07.03.2007).

UDK: 809.435-07

BBK: 81.2 (5TUS)

H-24

SO‘Z BOSHI

Ushbu uslubiy qo‘llanma oliy o‘quv yurtlaridagi turk filologiyasi bo‘limlarining bakalavriat yo‘nalishida tahsil oluvchi talabalar, turk tilini o‘rganayotgan akademik litsey o‘quvchilari uchun qo‘shimcha material sifatida tayyorlandi. Shuningdek, qo‘llanmadan turk tilini mustaqil ravishda o‘rganayotgan hamda o‘zbek tilidan turk tiliga va turk tilidan o‘zbek tiliga tarjima sirlarini egallayotgan bo‘lajak mutaxassislar ham foydalanishi mumkin.

Qo‘llanmada madaniy-maishiy, ijtimoiy-iqtisodiy, adabiy-tarixiy mavzulardagi turkcha va o‘zbekcha matnlar, dunyoning buyuk tarixiy shaxslari, mashhur faylasuflar, shoir va mutafakkirlarning hayoti va ijodi bilan tanishtiruvchi ma‘lumotlar, saralangan turk maqol va iboralari yig‘ilgan.

Qo‘llanmaga kiritilgan matnlar, maqol va iboralarning turk tili o‘rgatilayotgan barcha kurslarda amaliy mashg‘ulotlarda talabalarga matn tarjima qildirish, diktant va bayonlar yozdirish, grammatikaga oid turli mashqlar bajartirishda qo‘llanilishi ko‘zda tutilmoqda. Matnlarda uchraydigan qiyin so‘z va birikmalar tarjimasini to‘plamning oxirida berilgan lug‘atdan topish mumkin.

Matnlar bakalavriat yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak turk tili va adabiyoti mutaxassislari uchun mo‘ljallab, 2005 yilda tuzilgan va oliy o‘quv yurti ilmiy kengashida tasdiqlangan “Turk tili” fani namunaviy dasturida matnlar uchun ajratilgan qismda belgilangan shartlarga to‘la mos keladi.

Taniqli o‘zbek va turk yozuvchilarining asarlari, turli qomusiy lug‘atlar, vaqtli matbuot sahifalaridan olinib to‘plamga kiritilgan odo-axloq, tahsil, farzand tarbiyasi, tashqi muhit muhofazasi, ma‘naviyat singari mavzularni qamragan matnlar, sermazmun maqol-o‘gitlar, iboralar jamlangan mazkur to‘plam talabalarda qiziqish uyg‘otadi, deb umid qilamiz.

İnsanın s     yüz, yüzün s     göz;
aklın s     dil, dilin s     söz.

Kaşgarlı Mahmut

  N SÖZ

Elinizdeki bu kitapçık   niversitelerin Türk Filolojisi bölümlerinde Lisans eğitimi görmekte olan öğrenciler ve liselerde Türkçe öğrenmekte olan öğrencilerin yardımcı kitap olarak kullanmaları için hazırlanmıştır. Kitaptan Özbekçe'den Türkçe'ye ve Türkçe'den Özbekçe'ye   viri yapmayı öğrenmekte olanlar, ayrıca, Türkçe'yle ilgilenen herkes yararlanabilir.

Kültür, yaşam, toplumsal hayat, Özbekistan'ın ve Türkiye'nin tarihi, co  rafası, tarihi eserleri, edebiyatı, dünyanın ünlü yazar, şair ve bilimadamlarının yaşamı ve çalışmaları, ülkelerin ekonomisi, doğası, hayvanat dünyasıyla ilgili konuları içermekte olan metinler seçkisinde   nl   Türk atasözleri ve deyimleri de yer almaktadır.

Kitaptan yer alan metinler, atasözleri ve deyimlerin Türkçe pratik derslerinde metin tercümesi, dikte ve dinleme-anlama çalışmaları, gramer konularıyla ilgili alıştırmaların yapılması için kullanılması öngörülmektedir. Metin   alı  maları sırasında karşılaşacağınız bazı kelime ve deyimlerin tercümesini kitabın sonunda verilmiş olan Sözlük'ten bulabilirsiniz.

Metinler   niversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde Lisans eğitimi görmekte olan öğrenciler için hazırlanmış ve 2005 yılında Taşkent Devlet   ark  ınaslık Enstitüsü Eğitim Kurulu tarafından onaylanmış ve uygulamaya sunulmuş olan "Türk Dili" Ders Programında belirtilen koşullara uygun şekilde düzenlenmiştir.

  nl     zbek ve Türk yazarlarının eserleri, değişik ansiklopedik sözlükler, medya ve diğer yayın kaynaklarından parça olarak alınmış ve eğitim, aile,   ocuk terbiyesi,   evre korunması, yaşam tarzı, tasarruf ve israfın önlenmesi gibi çeşitli konuları içeren metinler,   nl   Türk atasözleri ve deyimleri içermekte olan bu kitapçık öğrencilerin ilgisini çekecektir, diye düşünüyoruz.

O‘zbek va rus tillariga tarjima uchun matnlar (Türkçe Metinler)

ANNE

Annemiz bizi sevinçlerin en büyüğü ile ellerine alır. Hayata alışmamız, kendi kendine yaşayabilir bir insanoğlu haline gelebilmemiz için bizi sütüyle besler. Geceler boyu başucumuzda bekler, teninin hararetiyle ısıtır, şefkatiyle sarar. Bize ilk davranışı, ilk gülüşü, ilk bakışı, ilk heyecanı annemiz öğretir. Bize ilk şarkıyı o söyler.

Bizi karşılıksız, çıkarsız, tertemiz ilk o sever. Hayatta lazım olacak dersleri ilk o verir. Saçlarımızı tarar, yıkar, içinin bütün hevesiyle, elinin bütün yeterliğiyle diktığı elbiseleri bize bir sevinç ile giydirebilir. Bizim yüzümüzden ilk acıları o duyar. İlk ağlayışlarımızı göğsünde o dindirir. İlk endişelerimizi, kimseye değil, ona söyleriz. İlk sırrımızı ona açarız. Edindiğimiz ilk dostumuz da o olur.

Ona her zaman güveniriz. Büyüyüp kocaman insan olduktan sonra da ona ihtiyacımız olur. Üzüntülerimiz onun üzüntüsü olur. O bizimle övünür, bizimle taçlanır, şereflenir. Beynimize ilk nakşolunacak sözler onun sözleri, kalplerimize ilk yerleşecek duygular onun duygularıdır. O isterse, sevgi, kardeşlik, dostlukla büyütür, isterse de taze kalplerimizi kinle, düşmanlıkla doldurur.

Annemiz sabırdır, tahammüldür. O en yumuşak ve en serttir. Cesur olmayı nasıl öğrettiyse, korkuyu da o bize öğretir. Bizi ilk öpen o. Sevmek, şefkat, dostluk duygularının hepsi ondadır.

Bir acı duyarsak her an onu çağırırız, o tesellidir. Ölse bile gözü arkadadır, bizi merak eder.

Biz onun eseriyiz. Biz onun emeğiyiz. Biz onun güzel günleri, geçen ömrüyüz, bütün hatıralarıyız. Biz onun ak saçları, buruşuk teni, kaybolan güzelliği, neşesi, ümitleri karşılığı kazandığı varlıklarıdır. O bu yüzden sever, sakınır bizi.

O ANNE ve her zaman, son nefesinde bile bize “Sütüm ve hakkım helal olsun, yavrum” der.

Bizi affet, ANNECİĞİM!

(Sadun Tanju’nun “Ben Anneyim” adlı yazısından uyarlanmıştır¹)

¹ Türkçe öğreniyoruz, Orhun, Ders kitabı, 1, TİKA, Ankara, 2004, s. 162

KİTAP SEVGİSİ

Sevgili çocuğum,

Okudukların sana benim kadar yakın olabiliyorsa, onları oku. O zaman o kitaplar sana bir anne gibi gelecektir. Senin ruhunu doyuran kitapları ömür boyu hatırlayacaksın. Bir kitaptan zevk alabiliyorsan, o kitap iyi bir kitaptır. Bir kitabı umutla açabiliyor ve kazançla kapatabiliyorsan, ne mutlu sana. Bir de şunu aklından hiç çıkarma yavrucuğum: En büyük iyilik ile en büyük kötülük insanın başına her zaman kitaplardan gelir. İyi kitaplar iyiliği, kötü kitaplar kötülüğü temsil eder.

Kitap bir arkadaştır, yavrucuğum. En samimi, içi dışı bir arkadaştır. Ama her kitap iyi bir arkadaş değildir. Her arkadaşın nasıl aynı değilse, öyle. Arkadaşlarını iyilerden seçtiğine göre, kitaplarını da iyilerden seçmelisin.

Seni hayalime getiriyor, okuduklarını gözbebeklerinden okur gibi oluyorum. Gözlerinden öpüyorum, yavrucuğum.

ANNEN

TAŞKENT DEVLET ŞARKŞİNASLIK ENSTİTÜSÜ

Kasım 1918'de Taşkent'te Türkistan Şarkşinaslık (Doğu dilleri) Enstitüsü kurulmuş, o Doğubilimi alanındaki ilk ve tek yüksek eğitim kuruluşu olarak tanınmıştı. Enstitüde Doğu halklarının dilleri ve edebiyatları, tarih, etnografisi ve coğrafyası, İslam tarihi ve İslam hukuku öğreniliyor, bilimsel çalışmalar yapılıyordu. Doğu dilleri olarak, enstitüde Arapça, Farsça, Çince, Türkçe, Puştı, Urdu dilleriyle birlikte yerli halkların dilleri olarak Özbekçe, Tacikçe, Kırgızca öğreniliyordu. Enstitüde Batı dilleri: İngilizce, Almanca ve Farsızca da ek yabancı dil olarak öğretiliyordu.

1924 yılında Türkistan Şarkşinaslık Enstitüsü Orta Asya Devlet Üniversitesi'nin önemli bir fakültesi olarak faaliyet gösteriyordu.

1944-1947 yıllarında fakülte bünyesinde 4 bölüm: İran Filolojisi, Kuzey Hint Filolojisi, Doğu Türkistan Filolojisi, Yakın ve Orta Doğu Tarihi Ana Bilim dalları bulunuyordu. Bir kaç sene sonra Batı Avrupa Dilleri Bölümü açıldı ve bu Bölümde Avrupa dilleri öğretilmeye başlandı.

1990 yılında Taşkent Devlet Üniversitesinin Doğu Dilleri Fakültesi bazında Şarkşinaslık Enstitüsü'nün temeli atıldı. 15

Temmuz 1991 yılında Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin Kararnamesi'yle Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü kuruldu. Günümüzde bu Enstitüde 28 bölüm faaliyet göstermektedir. Enstitü kurulduktan sonra Arap, Fars, Dari, Hint, Urdu, Çin, Puştu ve Uygur Filolojisi'nin yanısıra Japan, Kore ve Türk Filolojisi bölümleri de açıldı. Şu anda Enstitüde öğrenciler 20'den fazla dil öğrenmektedirler. Yabancı ülkeler, özellikle, Doğu ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin daha da geniş şekilde araştırılması için enstitü bünyesinde Ülkeşinaslık ve Politoloji Fakültesi de açılmıştır.

Enstitü tarihçesini incelerken onun uzun yolu geçtiğini bir daha görmüş oluyoruz. Günümüzde Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü büyük eğitim kuruluştur, Orta Asya'da tek Doğu araştırmaları merkezi sayılmaktadır.

ÖĞRETMENLER GÜNÜ

1 Ekim Özbekistan'da, 24 Kasım da Türkiye'de "Öğretmenler Günü" olarak kutlanmaktadır. Eğitim ve öğretim, bir ülkenin suyu, havası ve doğal kaynakları kadar önemlidir. Eğitim ve öğretim milletin gıdası, onun iç ve dış dünyası, gururu ve insanlık yanısıdır. Bir ülkenin kalkınması, gelişmesi, ilerlemesi ve mutluluğa kavuşması eğitim sırasında fedakar öğretmenlerin verdiği bilgi ve terbiye ile olur.

Öğretmen - bilgi dağıtan pınardır. Suyundan içmek isteyen herkese verir. İnsan zekasını geliştirir. Öğretmen, okuma-yazma öğretmekle kalmaz, insanlığı karanlıktan aydınlığa götürür. Çocuğa bir anne bir baba olur.

Bütün meslekler arasında en kutsal olanı öğretmenliktir. Çünkü bütün meslek dalındaki insanları öğretmen yetiştirir. Bir bahçıvan sebzeyle, meyveyle uğraşır. Çoban hayvanlarına özen gösterir. Mimar binalar kurar. Heykeltıraş çamura, mermere şekil verir. Ressam fırçayla harikalar yaratır. Bunların tümü insanlık içindir. Öğretmen ise insanları en iyi, en güzel ve en doğru biçimde yetiştirir. Sevgi dağıtır. Sonunda çok güzel ve tatlı meyveler verir. Bu eseri görünce öğretmenin tüm yorgunluğu gider.

Bizim için bu kadar değerli olan öğretmenlere sonsuz saygı ve bağlılık borçluyuz.

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI

Dünyanın yedi harikası olduğunu herkes söyler de, kesin olarak neler olduğunu söylemeye çoğunluk güçlük çeker. Ama bu konuda herkesin bir ortak noktası bulunmaktadır ki, ona göre çoğunluğun düşüncesinin birleştiği ortak noktadaki 7 harika şunlardır: 1. Mısır Piramitleri, 2. Babil'in Asma Bahçeleri, 3. Olimp'teki Zeus (Jüpiter) Heykeli, 4. Efes'teki Artemis (Diyana) Tapınağı, 5. Halikarnas Mozolesi, 6. Rodos'taki Apollon Heykeli, 7. İskenderiye Feneri.

Ancak, Milad'dan önceki V yüzyılda özel olarak altın ve fildişinden yapılmış olan 12 metre yükseklikteki Zeus Heykeli'nden günümüze kadar ulaşmış hiç bir parça bulunmamaktadır. Artemis Tapınağı da Milad'dan sonraki (M.S.) 262 yılında istilacı Gotlar tarafından yıkılmıştır. Halikarnas Mozolesi'nden artanlar bugün British Museum'da ve Bodrum Müzesi'nde bulunmaktadır. 31.5 metre yükseklikteki bronzdan yapılmış olan Apollon heykeli Milad'dan sonraki 224 yılında, İskenderiye Feneri ise XIII yüzyılda depremle yıkılmıştır.

UYKU

Uykuya büyük önem vermek gerekir. Çünkü beynin ve vücudun dinlenmesi için başka bir yol bulunmamaktadır. Uyku hayatımızın üçte birini geçirdiğimiz, bedeninin fizik yönünden dinlendiği bir süreçtir.

Süreleri kişiden kişiye, 4 ile 10 arasında değişen uyku yemek ve içmek gibi vazgeçilmez bir zorunluluktur. Bazı kişilerde yokluğuyla, bazılarında ise varlığıyla çeşitli sorunlara yol açan uyku rahatsızlıklarının bugün 80'den fazla çeşidi olduğu biliniyor. Yapılan bilimsel araştırmalar dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 30'unun uykusuzluk çektiğini göstermektedir. Doktorlar uykuyla ilgili hastalıkların insanı ölüme kadar götürebileceğini söylemekle, hastaların zamanında doktorlara başvurmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Uykusuz kalan vücut ve beyin yorgun, verimsiz olur. Fiziksel ve düşünsel görevlerini yerine getiremez. Özellikle, çocuk vücudu ve beyninin gelişmesi için, onların düzenli ve yeterli uyku uyumaları şarttır. Bu nedenle çocuklarımızın yemek vaktini aburcuburla geçirip, yatmadan önce ağır şeyler yemeleri önlenmelidir. Bunlar uykuyu kaçırır ve çocuğun huysuzlaşmasına neden olur. Yatak odasında kuvvetli bir ışık da olmamalıdır. Işık uyumayı engeller. Uyunan yerin sessiz olması da önemlidir.

Çocuklar için belirli bir uyku süresi de çok önemlidir, yani eksik ya da gereğinden fazla uyulması organizma için zararlıdır. Bu nedenle anne babalar çocuklarına geç saatlere kadar televizyon seyrettirmemeli, mutlaka saatinde yatırmalıdır.

KUTUP AYISI

Kutup ayısı, karlarla ve buzlarla kaplı kutuplarda yaşar. Dondurucu soğuklar, rüzgarlar onu hiç üşütmez. Kutup ayısının çok kalın kürkü vardır. Bu sıcak kürk, onu tepeden turnağa kadar kaplar.

Kutup ayısının ayaklarının altında bile kürk vardır. Kutup ayısının kürkü kar gibi beyazdır. Eskimolar kutup ayılarını avlarlar. Ayı kürkünden insanı sıcak tutan elbiseler yaparlar. Bir avcı için kutup ayısını görmek oldukça zordur, çünkü bu ayının kürkü karla aynı renktedir.

Kutup ayısının beyaz kürkü, ava çıktığı zaman da ona yardımcı olur. Karla kaplı buzun üzerinde bir ayı balığı görür. Fakat balık onu göremez. Kutup ayısı, balıkları akşam yemeği için yakalar.

WALT DİSNEY

Walt Disney (1901-1966) dünyanın en ünlü ve en başarılı çizgi film yapımcısıdır. O ilk renkli çizgi filmi yapmış, bütün dünyada tanınan çizgi film karakterleri oluşturmuştur. Walt Disney önceleri Minik Fare ve Vakvak Amca adlı kahramanların yer aldığı kısa çizgi filmler yapmış, daha sonra Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Fantazya, Pinokyo ve Külkedisi gibi uzun filmlere yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çizgi film yapmak pahalılaştınca, Yaşayan Çöl ve buna benzer macera filmlerinde gerçek doğa görüntülerini kullanmıştır. Ünlü eğlence parklarının da ortaya çıkmasına vesile olan Disney, 30 kez Oskar Ödülü olarak dünya rekoru kırmıştır.

Çizgi film bir ekip işidir. Yönetmen, yapımcı, senarist, canlandırma sanatçıları (usta ressam), ses uzmanları ve seslendirme sanatçıları gibi kişilerden oluşan kalabalık bir ekip. Bu konunun öncüsü ve en ünlü ismi şüphesiz W. Disney'dir. Dünyada kim bilir kaç kişi onun Miki Faresi'yle, Vakvak Amca'sıyla büyüdü ve daha kaç çocuk büyüyecek...

KANGAL KÖPEĞİ

Günümüzde köpekler çok moda... Büyük şehirlerin küçük parklarında, sokaklarda caddelerde minik finolardan, kocaman kafalı buldoklara kadar gezdirilen köpeklere rastlarız. Dünyada benzeri görülmemiş bir köpek türü olan Kangal çoban köpekleri, Türkiye'de ve yabancı ülkelerde haklı bir üne sahiptir. Özellikle İngiltere'de ve Amerika'da bu köpekleri sevenler tarafından dernekler kurulmuştur.

Kangal köpeğinin tarihçesi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre, Milâd'tan önce Asurlular ve Babiller tarafından aslan ve kaplan gibi vahşî hayvanlara karşı korunmak, savaşlarda yararlanmak amacıyla bu köpeklerin yetiştirildiği söylenmektedir. Hatta bu köpeklerin bir aslanı bile mağlûp ettiği rivayet edilmektedir.

Kangal veya Karabaş olarak da bilinen Anadolu çoban köpeğinin çok eskilere dayanması ırk özelliklerinin bozulmamasıyla ilgilidir. Kangal köpekleri çiftçilerin en güvenilir dostu ve dünya köpek ırkları arasında kurtlara karşı koyabilen tek köpek cinsidir.

Kangal çoban köpekleri çok cesur, gayet hızlı ve çeviktir. Bu köpekler kendisini sahip olduğu aileyi korumaya adanmış ciddî köpeklerdir. Kadınlara ve çocuklara karşı saldırgan değildir. Ama yabancılara karşı çok şüphelidir. Sahibi tarafından azarlandığı zaman suçlu bir çocuk gibi başını öne eğip, sahibinin gözüne bakarak affedilmesini bekler. Kangal çoban köpekleri görevlerine çok sadıktır. Meselâ, dağda sürüden ayrılan veya geride kalan koyunun başında günlerce aç ve susuz bekler. Kangal çoban köpeğine sahip çiftçilerin en büyük gurur kaynağı köpeklerinin kurt boğmalarıdır.

RENKLER

Cisimlerden yansılan ışık ışınlarının farklı dalga boylarında olması nedeniyle gözde oluşan duyumlardan her biri. Sarı, turuncu, kırmızı, mavi ve mor renkler. Kayısı rengi, kiremit rengi, su rengi, deniz mavisi, kül rengi v.s.

Renklerden **beyaz** renk istikrarı, devamlılığı ve temizliği simgeler. **Siyah** renk gücü ve tutkuyu temsil eder. Siyah renk hırsın da bir ifadesidir. Batı'da siyah, matemi simgelerken, Japonya'da mutluluğun simgesidir. **Kırmızı** renk iştah açar. Dünyadaki ünlü gıda firmalarının hepsinin logosunun kırmızı olduğunu hayretle farkedeceksiniz. Kırmızı renk tansiyonu yükseltir ve kan akışını hızlandırır. **Yeşil** renk güven verir. Yatak odası için de rahatlatıcı bir renktir. Çünkü doğanın sembolü olan yeşil renk rahatlatıcı ve sakinleştiricidir. **Mavi** renk sakinliği temsil eden bir renktir. Mavi ve özellikle **lacivert** kozmik bir renk olarak kabul edilir. Dünyadaki firmaların yarısından fazlası logolarında maviyi kullanırlar. **Kahverengi** teklifsiz, rahat bir renk olarak kabul edilir. Karşınızdakinin kendini resmiyetten uzak, daha rahat hissetmesini ve açılmasını sağlar. **Mor** nevroitik duyguları açığa çıkardığı, insanları bilinç altında korkuttuğu tespit edilen bir renktir. Renk nasıl olursa olsun hayatımızı canlandırır, süsler, güzelleştirir.

KAR

Beyaz ve uçucu tanecikler halinde yağan, hafif kristaller biçiminde donmuş su... Önce biri düşer sessizce. Ardından bir diğeri iner yavaşça. Sonra bir başkası. Kar tanelerinin yaptığı bu yolculuk sürer ve tabiat beyaz bir örtünün altında kalmaya başlar. Çok ilginçtir ki, kar kristallerinin hiçbiri diğesine benzememektedir.

Kar bütün izleri siler. Çocuklar evlerinden dışarı çıkmak için can atarlar. Bakışlarını gökyüzündeki kar tanelerine çevirirler ve uçan karları seyrederek. Sonra kardan adam yapma hazırlıklarına başlanır. Bunun için havuç, kömür, atkı ve süpürge hazırlanır. Kızaklar saklandıkları arka balkonlardan çıkarılır. Kaymak için tekrar kontrol edilir. İşte çocuklar ve yetişkinler bütün bunlarla kış süresince eğlenirler. Evet, kardan adam yapmak ve kızakla kaymak yalnızca çocukların eğlencesi değildir. Yetişkinler de severek bunları yapar ve eğlenirler.

Yine kar yağmaya devam eder. Hiç bir yer görünmeyene kadar yağar, yağar? Böyle devam eder... Artık ırmaklarda balık avlamak için başka metotlar kullanılmalıdır. Balıkçılar önce buzı keserler, sonra da suya ağ bırakırlar. Eğer şansları iyi giderse o gün balıkçılar için kazançlı bir gün demektir. Akşama doğru esen sert rüzgâr balıkçıları evlerine dönmeye mecbur eder. Balıkçıların eşleri ve çocukları onları kartopuyla karşılarlar. Evet artık kartopu savaşı başlamıştır. Eline eldivenini giyen bu savaşa katılır. Bu oyunda en çok eğlenenler, her zaman olduğu gibi, yine çocuklar olur. Çünkü onlar bütün bir yıl, kış ayını kartopu oynamak için beklemişlerdir. Oyundan yorulanlar evlerine girerler. Akşamları sıcak sobanın başında kestane pişirirler ve birbirlerine hatıralarını anlatırlar. İşte bütün bu güzellikleri bütün insanlık bir kar tanesine borçludur.

ÇİKOLATA

Temel maddesi kakao ve şeker olan (bazen süt, fındık ve fıstık da katılır) katı yiyecek – çikolata Türkçe'ye Avrupa dillerinden girmiştir (İtl. Cioccolato; İsp. Chocolate; Aztekçe Chocolatl). Çikolatayı sevmeyen çocuk var mıdır? Her hâlde yoktur. Yalnızca çocuklar değil, yetişkinler de çikolatadan çok hoşlanırlar. Çikolata, yediden yetmişe herkesin sevdiği bir yiyecektir. Peki ya çikolata olmasaydı? Dünyadaki bütün çikolatalar birden bire kaybolduysaydı. Sütlü, fındıklı, fıstıklı

Çikolatalar ve çikolatalı dondurmalar yeryüzünden bir anda silinseydi? Hayat ne kadar tatsız olurdu, bir düşünsenize!

Aslında ikolatanın gemişı çok da eski değildir. Hayatımıza yalnızca birkaç yüz yıl önce girmiştir. Kristofer Kolomb Amerika kıtasını keşfettiği zaman birçok şeyi ülkesine götürmüştü. Bunlar arasında kakao çekirdekleri de vardı. ikolatanın ana maddesi olan kakao, Avrupa’da yetişmiyordu ve bilinmiyordu. İlk olarak İspanya’ya getirildi. Burada tarçın ve vanilya ile tatlandırıldı.

İspanya’da sıvı çikolata, sıcak olarak içiliyordu, İspanyollar bu içeceğin lezzetindeki sırrı yaklaşık yüz yıl sakladılar. Bu sır daha sonra Fransızlar tarafından öğrenildi, İngilizler çikolataya süt ekleyerek onu daha da zenginleştirdiler.

Günümüzde ikolata üretimi epeyce gelişmiş, yeni çikolata türleri ortaya çıkmıştır. Çikolata aynı zamanda bir enerji deposudur. Bundan dolayı sporcular yarışmalardan önce çikolata yerler. ikolatanın kalori değeri de oldukça yüksektir. Bir kilo çikolatada 5280 kalori, peynirde 4000 kalori, ette de 1470 kalori vardır.

Siz de yapacağınız ma öncesi çikolata yiyebilirsiniz. Çikolata yerken aşırıya kaçmayın. Annenizi kızdırabilirsiniz. Başka yiyeceklerden de enerji elde edebileceğinizi unutmayın.

İYİMSERLİK

Olan biten her şeyi iyi yanlarıyla ele alma eğilimine iyimserlik denir. Bir sorunun çözümünün bulunacağına duyulan inanca da iyimserlik diyoruz. Genel olarak her durumun iyi sonuç vereceğine, olumlu bir gelişme göstereceğine inanan, her düşünceyi iyi olarak değerlendiren, olan bitenlerden hoşnutluk duyan, geleceğe umutla bakan kişiye iyimser insan denir (optimist; nikbin). Günümüz psikologları, iyimserliğin ve hayata olumlu bakmanın çok önemli olduğunu söylüyorlar. Oysa, XX Yüzyılın ortalarına kadar psikologlar Freud’un görüşüne inanıyorlardı. Freud’a göre iyimserlik, insanların sağlıklarını koruyabilmeleri için kullanılan ama, asla gerçekçi olmayan bir bakış açısydı. O zamanın terapistleri daha çok psikiyatriye, biraz da psikolojiye yönelirlerdi.

Pozitif psikolojinin veya iyimserliğin demirbaşları arasında şu ilke duruyor: Ayakta kalabilmek ve kötü olaylardan daha az etkilenmek için hayattaki iyi, yolunda giden olaylara konsantre olmak gerekiyor. Pozitif psikolojiyi savunan uzmanlar, kötü

düşünme ve kötümserliğin başlı başına bir hastalık, belki depresyona kadar uzanan ciddi bir rahatsızlık olduğunu söylüyorlar.

Uzmanlar iyimserlerin, hayata olumlu baktıkları için daha az stres yaşadıklarını ve bundan dolayı daha sağlıklı olduklarını belirtiyorlar. İyimserlik çok iyi bir sorun çözücüdür. İyimser insanlar, hayatlarında her şeyden zevk alırlar; her küçük sorun karşısında çözüm üretme kapasitesine sahip olurlar. Böyle bir insan sevmediği işle fazla meşgul olmaz. Kendisini geliştirip, bir çok alanda çalışabilir. Fırsatları değerlendirir.

İyimser kişi, her şey için kendini suçlamadığı gibi, sorunları da asla çözümsüz olarak görmez. Her durumu olduğu gibi algılar ve hemen pes edip hayata küsmek yerine sorunlarla baş etmenin mutlaka bir yolu olduğunu bilir ve daha iyi çalışmayı dener. İyimser insan en kötü olayın bile pozitif bir yanını bulur ve kötü düşüncelerden kurtulur.

BİTKİLER

Zeytinyağı (ar. zeytûn). Akdeniz ülkelerinde yetişen, 10-20 metre yüksekliğinde, dalları dikensiz gümüş renginde, uzunca oval yapraklı, uzun ömürlü bir ağaç (*Olea; zeytingiller*) meyvelerinden (zeytin taneleri) presleme yoluyla elde edilen yağa zeytinyağı denir. Zeytinyağının 8 bin yıllık tarihi olduğu söylenmektedir. O günden bu yana zeytinyağı yiyecek, ilâç, yakıt, temizlik maddesi, lâmba yakıtı ve sabunun hammadde olarak kullanılmaktadır. Bilhassa, kalp ve damar sağlığı için tavsiye edilen zeytinyağı, sindirim sistemini düzenler. Zeytinyağının tansiyon, gastrit ve ülserle karşı da koruyucu özellikleri vardır. Kolesterolün dış çürüğüne, cilt bakımından kemik gelişimine kadar bir çok rahatsızlığın tedavisinde de kullanılır. Zeytinyağında bulunan E vitamini kansere karşı koruyucudur ve saç dökülmelerine karşı da iyi gelir. İçinde, A, D, E ve K vitaminleri ile kalsiyum, fosfor, potasyum, kükürt, magnezyum, az miktarda da demir, bakır, mangan gibi mineraller bulunur.

Çiçekler. Menekşeyi biliyor musunuz?

Menekşe - alçak gönüllülüğün sembolüdür. Menekşenin dünya üzerinde 500 kadar türü bulunmaktadır. Annelerimizin dikkatle yetiştirdikleri bu güzel çiçekler, genelde pencere önlerinde yerlerini alır. Menekşe hem tıpta, hem de süs bitkisi olarak kullanılır. Evlerimizde vazgeçilmez çiçeği olan menekşeler bazı deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır.

Herkesin sevdiği çiçeklerden biri de *nergis* tir. Karşınızdaki kişiye duyduğunuz saygıyı çiçekle ifade etmek istiyorsanız, *nergis* sizin için güzel bir çiçektir. Uzun ve soğuk kış aylarından sonra gelen, baharın müjdecisidir *nergis*. Çiçekleri kokulu olan nergisin, her bir çiçeğinin ortasında, beyaz ve sarı renkli bir tacı vardır. Nemli ve kumlu toprakları seven nergis, daha çok süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Peki *badem çiçeği* ni biliyor musunuz?

“Dostluğa değer verenlerin çiçeğidir *badem*”. Biri size badem çiçeği verirse bu: “Dostluğumuzun sürmesini ümit ediyorum” anlamını taşır. Mart ve Nisan ayları geldiği zaman, badem çiçekleri yavaş yavaş büyümeye başlar. Beyaz veya pembe renkli çiçekleri ile son derece güzel bir çiçektir. Hem göze, hem de sağlığa hitap eden badem çiçeğinin tohumlarından yağ elde edilir.²

BÜYÜK ALEM

İnsan kendisini tanıyabildiği ölçüde evreni gerçek varoluş hikmetiyle tanıyabilir. Bedeni itibariyle insan küçük bir alem olarak görülebilirse de beden ve ruhun birlikteliğinden oluşan gerçek mahiyetini dikkate alırsak büyük bir alem olarak düşünülmelidir. Evrende ne varsa insanda o vardır.

“İnsanın vücudu toprak gibidir; kemikler dağlar, beyin madenler, uylu deniz, bağırsaklar nehirler, sınırlar ırmaklar ve kaslar da toz ve çamur gibidir. Vücuttaki kıllar bitkiler gibidir. Yüzünden ayaklarına tek vücut, bir ülke gibidir; öñü doğu, arkası batı, sağı güney ve solu kuzey olan ülke. Nefesi rüzgar gibidir; kelimeleri gök görüñtüsü, sesleri yıldırımlar gibidir. Gülmesi ögle ışığı gibidir; gözyaşları yağmurlar, üzüñtüsü gecenin karanlığı; uykusu ölüm, uyanması ise yaşam gibidir. Çocukluk günleri ilkbahar, gençliği yaz, olgunluğu sonbahar ve yaşlılığı kış mevsimi gibidir. Onun hareket ve etkinlikleri yıldızların hareketi ve dönmesine benzer. Onun doğuşu ve varlığı, yıldızların yükselişi; ölümü ve yokluğu ise yıldızların batması gibidir”.

(Ahmet Alemdar, makale: Evren vardır evrenden içeru, Samerkand, dergi, Aralık, 2006, Sayı 96, sayfa 20.)

² Öztürk T., Akçay S. v.b., Adım Adım Türkçe, Yabancılar için Ders Kitabı, 1,2,3. Cilt, İstanbul, 2002

TATİL GÜNÜM

Önceki gün Cumaydı. Akşamın yedisinde kuzenim bize geldi.

- Biz yarın, öbür gün ava gideceğiz, bizimle birlikte gitmek ister misin? Seni davet ediyorum, - dedi.

Aslında ben bir av meraklısı değilim, fakat bu defa merak ettim:

- Hayvan avı mı yapacaksınız?

- Hayır, ülkemizde hayvan ve kuş avı yasaktır. Biz balık avlayacağız. Gel, bizimle birlikte gidelim. Vallahi, bu davetim son davet. Sonra duydum duymadım deme.

Güldüm: insanı bu kadar korkuttuktan sonra önerini kabul etmemek mümkün değil, galiba, - dedim.

- Yani, kabul ediyorsun, değil mi?

- Niye kabul etmeyeyim?

Pazar günü ben çok erken uyandım. Yatağımı topladım. Kahvaltı ettikten sonra palto, şapka falan giydim. Saat yediyi yirmi beş dakika geçe evden çıktım ve altmış yedi numaralı otobüsle kuzenime gittim. Otobüsten Amir Temur Caddesi'nde indim. Halamla oğlu iki katlı tuğladan yapılmış bir apartmanda oturuyorlar. Üç oda bir salonlu geniş daireleri var. Kuzenimin odası küçük, fakat çok aydınlık bir odadır. Burada mobilya olarak bir dolap takımı, bir televizyon, küçük bir tahta masa, bir de demir karyola var. Masa odanın ortasını tutuyor. Yemek masasıyla diğer eşyalar obür odadadır. Kuzenimi yatakta buldum. Şaşırdım:

- Ne o? Hala yatakta mısın? Allah Allah!

- Aksi gibi hasta düştüm, dedi. (Ben derhal “geçmiş olsun” dedim). Demek, bugün bu iş olmayacak.

- Zararı yok, dedim. Ben de doğrusu o kadar hazır değilim. Bak, elbisem bile tam balıkçı elbisesi değil.

- Yook! Öyle deme. Önümüzdeki Cumartesi günü mutlaka gideceğiz balık tutmaya. Geriye yol yok!

İşte o günkü planımız suya düştü. Halam bana bir bardak çay ikram etti. Üçümüz biraz daha konuştuktan sonra kalktım ve evime döndüm.

Sabahın daha erken saatiydi. Kol saatime baktım, sekize on dakika vardı. Yavaş yavaş yürüdüm. Halamın evinden çıktuktan yarım saat kadar sonra bir arkadaşıma rastladım. Beraber parka gittik. Arkadaşım iyi bir kayakçıdır. Ben de bu sporu severim. Arkadaşımla bütün parkı baştan başa dolaştık. Nihayet acıktık, lokantaya gittik. İyi bir öğle

yemeği yedik. Yemekten sonra arkadaşımı evime davet ettim. Burada üç parti satranç oynadıktan sonra arkadaşım gitti. Ben de baktım, televizyonda iyi bir film oynuyor, seyretmeye başladım. Ancak biraz sonra televizyonu kapattım. Sonra kalktım, stadyuma, daha doğrusu yeni spor salonuna gittim. Çünkü evime çok yakındı. Orada bir futbol maçı seyrettim. Dokuzu çeyrek geçe evime döndüm, paltomu, şapkamı çıkardım. Akşam yemeğimi yedikten sonra biraz dinlendim. Ona on kala Türkçe dersimi çalışmaya oturdum ve bir buçuk saat sıkı sıkı çalıştım.

Benim bir haftasonu tatilim böyle geçti.

TAŞKENT

Taşkent Çatkal dağlarının batısında, Çirçik vadisinde yerleşmiştir. Çirçik ırmağına da bağlı bir dizi kanal kentin içinden geçer. Taşkent'in ilk kuruluşu M.Ö. I-II. yüzyıla kadar iner. Kent kuruluşundan bu güne kadar Çaç, Çaçkent, Şaşkent ve Binkent gibi değişik adlarla anılmıştır. Taşkent adı ise kayıtlara ilk kez XI. yüzyılda geçmiştir.

Taşkent Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkentidir. Cumhuriyetin en önemli devlet kuruluşları: Cumhurbaşkanı Köşkü, Başbakanlık, bakanlıklar, Devlet başkanlıkları, yabancı ülkelerin büyükelçilikleri ve başkonsoloslukları, diplomatik temsilcilikler de Taşkent'te bulunmaktadır.

Günümüzde Orta Asya'nın kültürel ve ekonomik merkezi olan Taşkent şehrinde Cumhuriyet Bilimler Akademisi, çok sayıda Yüksek Öğretim kuruluşları, üniversite ve enstitüler bulunmaktadır. Ünlü şair Alishir Nevai adını taşıyan Milli Kütüphane Cumhuriyetin önemli bir kuruluşudur.

Taşkent, Orta Asya'nın en büyük kültür merkezidir. Kentte çeşitli müzeler, tiyatrolar ve sanat sarayları bulunmaktadır. Tiyatroların başında 1943'de inşa edilen Nevai Opera ve Bale Tiyatrosu, Özbekistan Milli Tiyatrosu, Mukimi Tiyatrosu gelir.

Günümüzde Taşkent Özbekistan'ın büyük bir sanayi kentine dönüşmüştür. Büyük fabrikalar, üretim tesisleri, iş merkezleri, dünyaca ünlü holding ve şirketlerin temsilcilikleri Taşkent'te bulunmaktadır.

Özbekistan Cumhuriyeti 1991'de Bağımsızlığını ilan ettikten sonra geçen süre içinde Taşkent çok gelişti ve daha güzelleşti, bir dünya kentine dönüştü.

SAMERKAND

Samerkand Özbekistan Cumhuriyeti'nin Zerafşan Vahasında yerleşmiş ve yüksek nüfusa sahip olan en eski kentlerinden biridir. Samerkand'da besin ve dokuma sanayileri, gübre fabrikası, turizm alanları gelişmektedir. Bağımsızlık yıllarında Samerkand'da bir Oto Fabrikası da üretime başlamıştır.

Sogd'un başkenti (Marakanda) olan, M.Ö. 329'da Büyük İskender tarafından alınan kent, 712'de Araplar tarafından fethedilmiştir. Samanoğulları döneminde iktisadi açıdan hızla kalkınmasının yanı sıra, önemli bir kültür merkezine dönüşmüştür. 1220'de Cengiz Han tarafından yakılıp yıkıldıktan sonra Amir Timur'un başkent yapmasıyla (XIV. yy) yeniden önemli ölçüde gelişmiştir. Bu yüzdendir, Samerkand tarihi Büyük Timur'la yakından ilgilidir. Samerkand, 1868'de Türkistan'a bağlandı. 1924-1930 arasında Özbekistan SSC'nin başkenti oldu.

Timur döneminde önemli bir sanat ve kültür merkezi olan (minyatürcülük okulu; IX. yy'dan kalma bir geleneği sürdüren seramik atölyeleri, kumaş, halı yapımı vb.) ve özgün eserlerle donatılan kentte, başlıca anıtlar arasında Bibihanım Medresesi (1399-1404), Timur'un Türbesi Gür-Emir (1405), Uluğ Bey (1420), Şir Dar ve Tillâ Kâri (XVII. yy) medreseleriyle Registan Meydanı, XIV ve XV yy'larda yapılmış Sahi Zinde Türbeleri vd. sayılabilir.

1991 yılında Özbekistan Cumhuriyeti Bağımsızlığını kazandıktan sonra Samerkand'ın yapısı daha da geliştirildi. O dünyanın ünlü turizm kentlerinden birine dönüştü.

BUHARA

Buhara, Özbekistan'daki tarihi şehir. Günümüzde büyük bir nüfusa sahip olan, Zerafşan Vahası'nın batı kıyısında, Kızıl Kum Çölü yakalarında bulunan kent, bin yıllar önce eski bir pazar yeri idi.

Kuruluşundan günümüze kadar işgalcilerce harap edilmesine rağmen, Ortaçağ ve İslam döneminden birçok tarihi ve mimari eser günümüze kadar gelmiştir. Kızıl Kum'daki kırsal bölgelerin yönetim merkezidir. Başlıca tarihi yapılar, yapımı İslamiyet öncesine uzanan Kapalıçarşı'daki Yeraltı Camii, XII. yy'da yapılan ve 1540'ta yenilenen Ulu Cami, Bayan Kulu Han Türbesi de kentte yer alır. Samaniler'e başkentlik ettiği dönemlerde (847-999) Buhara çok önemli bir din, kültür ve ticaret merkeziydi. Bu dönemi izleyen

Karahanlı egemenliği sırasında, sıyasi önemini kaybetmesine rağmen, Buhara dini bir merkez olma özelliğini korudu. XII. yy'da Burhan ailesinden Sadrlar döneminde bir tür bağımsızlık kazandıysa da, 1207'de Harezmsşahlar'ın eline geçti. 1220'de Cengiz Han, 1273'te de İlhanlılar tarafından yağmalanarak yıkıma uğradı. Bu olayların ardından kent 1283'te Kaydu tarafından yeniden kuruldu ve Buhara Hanlığı'nın merkezi olarak önce Şeybaniler (1500-1599), sonra Canoğulları (1599-1785) ile parlak bir dönem yaşadı.

Bölgeye 1785'te egemen olan Mangıt sülalesi hanlarının 1868'de Rus himayesini kabul etmesi, Buhara Hanlığı'nın, Kızıl Ordu tarafından yıkılmasıyla sonuçlandı.

Ekim 1920'de kurulan Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti varlığını ancak dört yıl sürdürebildi. 1924'te Buhara kenti Özbekistan Cumhuriyeti'ne bağlandı.

Buhara şehri Bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki bir ilin merkezi, büyük sanayi, kültür ve eğitim merkezidir. 1991'den sonra Buhara daha da güzelleşti, tarihi yerler restore edildi. Günümüzde Buhara dünyaca ünlü turizm kentlerinden biri olarak dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen turistlerin ilgisini çekmektedir.

ÖZBEKİSTAN'IN COĞRAFYASI

Amu Derya ve Sır Derya nehirleri arasında yer alan Özbekistan'ın Kuzey ve Kuzeybatısında Kazakistan, Doğu ve Güneydoğusunda Kırgızistan ile Tacikistan, Güneybatısında ise Türkmenistan yer alır. Ülke topraklarının 45'ini Batı kesimindeki kurak ve düz alanlar kaplar. Kuzeybatıda Turan Ovası, en Batıda Özyurt Yaylası ve Amu Derya Deltası'nın verimli toprakları bulunur.

Amu Derya ve Sır Derya nehirleri arasında Kızıl Kum Çölü, Doğuda Karjantan, Ugam, Pskam, Çatkal ve Kuramin dağları uzanır. Kırgızistan ve Tacikistan'daki dağlardan doğan Sır Derya ve Amu Derya ırmakları dışında ülkede doğan 600'e yakın küçük akarsu Aral Denizi ve havzası içinde kalır. Bu akarsuların önemli bir bölümü sulama alanında kullanılır. Akarsuların akış alanlarında çok sayıda vaha bulunur. Özbekistan'da yazlar uzun ve sıcak, kışları ise nispeten soğuk ve yağışlı geçer. Batıdaki düzlükler, havzalar ve dağ eteklerinde otsu bitkiler daha yükseklerle çıkıldıkça seyrek görülen ağaç örtüsüne, çok yükseklerde de ormana dönüşür.

Ülkenin yüzde 12'si ormanlarla kaplıdır. Nüfüsün yüzde 70'ten fazlasını Özbekler'in oluşturduğu ülkede 120'den fazla milleti temsil eden Özbekistan vatandaşları yaşar. Bunların çoğunluğunu Ruslar,

Tatarlar, Kazaklar, Tacikler ve diğer topluluklar oluşturmaktadır. Özbekistan dünyanın önemli bir kültür merkezidir.

Özbekistan dünyanın ikinci, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun da birinci pamuk üretici ülkesi, ipekböceği ve karakul koyunu (astragan) yetiştiriciliğiyle doğal gaz sanayiinin merkezidir. Zengin petrol ve doğal gaz yatakları komşu ülkelere bağlanan boruhatlarıyla sevk edilir. Orta Asya cumhuriyetleri arasında ekonomisi en gelişmiş olan Özbekistan Buhara'dan başlayıp yabancı ülkelere kadar uzanarak ülke enerji ihracatının büyük bir kısmını oluşturmakta olan boruhattına da sahiptir.

Kızıl Kum Çölü'nde altın, Kuramin Sıradağları'nda bakır, tungsten, çinko ve molibden ile Gazgan mermer yatakları bulunur. Kuraklığa karşı ülke topraklarında sulama kanalı ağırları kurulmuştur. Tarımsal etkinlikler arasında pamuk ve ipekböceği yetiştiriciliği önemli bir yer tutar. Ülkenin sofralık ve şaraplık üzümleri ünlüdür.

Özbekistan Orta Asya'nın en önemli makina ve ağır donanım üreticisidir. Kimya sanayii Fergana, Nevai, Hokand, Namangan ve Andican bölgelerinde toplanmıştır. Hafif sanayi ürünleri arasında pamuklu ve ipekli kumaş üretimi başta gelir. Sığır ve koyun besiciliğinin yanı sıra, balık, hayvan ürünleri, sebze ve meyve işleme tesisleri dikkati çeker.

Özbekistan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti. İşte o günden bu yana geçen 16 sene içerisinde Özbekistan daha da gelişti ve bu kalkınma süreci hızla devam etmektedir.³

NEVRUZ

Orta Asya topluluklarında yılbaşı, ilk baharda gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günüdür. Yılın ilk gününe ise “Nevruz” denilmektedir. “Nevruz”, “Novruz”, “Navruz” gibi adlarla anılan ve kutlanan Nevruz'un Farsça'dan geldiği (Nev-yeni, ruz-gün, yani Yeni gün) bilinmektedir. Bir kaç bin yıllık tarihi olan bu bayramla ilgili olarak Türk topluluklarında çeşitli gelenekler meydana gelmiştir. Nevruz bayramı Orta Asya halklarında Ramazan ve Kurban bayramları sırasında kutlanmaktadır.

Nevruz bayramı Özbek halkının en önemli bayramlarından biridir. Özbekistan'da Nevruz hazırlıkları 10-15 gün önceden başlar. Caddeler, sokaklar, parklar ve eğlence yerleri temizlenir, inşaatı bitirilen binalar

³ Samerkand, Buhara ve Özbekistan'ın coğrafyasıyla ilgili metinler “Diktionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, 1-6. Ciltler, İstanbul, 1993” adlı kaynaktan uyarlanmıştır.

hizmete açılır. Nevruz kutlamaları, şenlikler 21 Mart'tan sonra da 2-3 hafta devam eder. Nevruz Özbekistan'da herkesçe sevilen, coşkuyla kutlanan bayramdır. Nevruz'da Sûmelek, Halim adlı kutsal yiyecekler pişirilir ve herkese dağıtılır. Bu bayramda insanlar arasındaki kin, düşmanlıklar unutulur, yani dostluk ilişkileri tazelenir, yenilenir. Bu yüzden halkımız Nevruz'u her sene sabırsızlıkla bekler.

Nevruz Orta Asya'daki diğer ülkelerde de kutlanır. Kazaklarda dört gün süren Nevruz'un birinci gününü ocaklar kazılır, bu ocakların üzerine pişirilecek etlerin kazanları yerleştirilir. Bayram alanında insanlar toplanırlar. İkinci gününü bayram ziyafeti için hayvanlar kesilir, gelecek olan misafirler için ak keçeden yapılan yurtlar kurulur. Bu yurtların içi işlemeli halılarla süslenir. Akşam yurtlar arasında karşılıklı ziyafetler yapılır, yenilir, içilir, eğlenilir. Üçüncü gününü misafirler yurtlarına yerleşir, çevre halkı da yerlerini alır. Etler pişirilir, büyük ağaç kaplarla yurtlara dağıtılır. Yemekten sonra ayran ve kıyma içilir, çeşitli oyunlar oynanır, koro halinde şarkılar söylenir. Bayramın dördüncü gününü güneşin doğuşundan hemen sonra "bayga" adı verilen at yarışları yapılır.

Kırgızlar yeni yılın ilk gününe "Nooruz" adını vermektedirler. Kırgızlar da o gün için özel yemekler hazırlanmaktadır. Kırgızlar'ın Nevruz kutlamaları Özbekler ve Kazaklar'ın kutlamalarına çok benzer.

Nevruz Azerbaycan, Türkmənistan ve Tacikistan'da da diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi büyük coşkuyla kutlanmaktadır.

Ayrıca, her yılın 21 Mart gününü Orta Asya ülkelerinde hükümetlerce resmi tatil günü olarak ilan edilmiştir.

AKILLI EV

Bilgisayarla donatılmış ilk akıllı ev Türkiye'de düzenlenmiş olan Compex fuarında tanıtıldı. Akıllı ev, mutfak, hobi odası, salon, çocuk odası ve çalışma odasından oluşuyor. Akıllı ev ve içindeki cihazlar günün yirmi dört saati boyunca internet erişimli herhangi bir araçtan, kilometrelerce uzaktan bile kontrol edilebiliyor. Cep telefonu ya da benzeri internet erişimli bir cihaz ile evin sıcaklığı ayarlanabiliyor. İçindeki ürünleri uzaktan tanıyabildiğimiz akıllı buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinası, aspiratör ve fırın internet erişimli herhangi bir cihazdan kontrol edilebilmektedir. Markette alışveriş yaparken cep telefonuyla buzdolabına bağlanarak alışveriş listesi alabiliyorsunuz. Bulaşıkları ve çamaşırları iş yerinden vereceğiniz bir talimatla

makinalara yıkatabiliyorsunuz. Makinalar arıza yaptığı durumlarda ev sahibine mesaj gönderilir ve durum raporu verilebilmektedir.

Akıllı evlerde hırsızlara da aman yok. Hırsızın eve girmesiyle birlikte evin ışıkları panjurları otomatik olarak açılıyor. Kısa mesaj ile hırsız evinize girdiği size bildiriliyor.

Çalışan anne ve babalar için akıllı ev, çocuklarla her an iletişime girme imkanı veriyor, iş yerinizden evdeki kamera sistemine bağlanarak televizyon üzerinden çocuklarınızı kontrol edebiliyor ve onlarla konuşabiliyorsunuz. Çocuklarınızın okuldan döndüğünü size haber verebilen akıllı ev, yine bilgisayarınızın üzerindeki fırın mönüsü ile yemekleri ısıtmanızı sağlıyor.

Siz evde televizyon seyrederken, evin dışındaki kamera kapınıza gelen misafiri otomatik olarak ekrana yansıtabiliyor.

Peki böyle ileri teknolojilerle donatılmış olan süper konfor bir evin fiyatını hiç merak etmiyor musunuz? O zaman söyleyeyim: 145 metrekarelik bu ev 119 bin Lira. Yani yaklaşık olarak 85.000 ABD Doları civarındadır.

EFES (Selçuk)

Efes, İzmir'e bağlı Selçuk ilçesinde yer alan ve genişçe bir alanı kapsayan eski bir kent kalıntısıdır. Hristiyan dünyasının kutsal bir ziyaret yeri olduğundan önemli bir turistik merkez durumundadır.

Kentin ilk sahipleri Anadolu'nun yerli kavimlerinden Kariahlılar ve Leleglerdir. Kente M.Ö. X. yy.da İonlar yerleşmişler ve Efes'i kurmuşlar. M.Ö. XI. yy. ile M.Ö. IV. yy. arasında kent merkezi beş kez değiştirilmiştir. Günümüzde gezilen kent, M.Ö. III. yy. ile M.S. VI. yy.ın tüm evrelerini içermektedir.

Kent VII yy.da Kimmerler tarafından yerle bir edilse de Lidya Kralı tarafından yeniden yaptırılmıştır. Kent VI. yy.da Pers yönetiminden sonra Roma egemenliğine girmiş, Augustus döneminden itibaren ise en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Brurus, Cassius, Antonius ve Cicero gibi önemli kişilerin Efes'i ziyaret etmeleri Roma döneminde kentin önemini oldukça arttırmıştır. Öyle ki Efes, İmparatorluğun beş büyük kentinden biri olmuştur.

Efes, 1090 yılında ilk kez Türkler'in eline geçer. Menteşeoğulları ve Aydınoğulları'ndan sonra 1390 yılında Osmanlı yönetimine girer. Ancak bu dönemde Efes eski görkemini kaybetmiş ve sürekli korsan akınlarına uğrayan bir köy durumuna gelmiştir.

1863 yılında arkeolojik kazıların başlamasıyla kentin eski görkemli güzellikleri yeniden dünyaya kazandırılmıştır. İngiliz J. Turtle Wood 1863–1874 yılları arasında yaptığı kazılarda kentin en önemli sembolü olan Artemis Tapınağı'nı bulmuştur. O tarihlerden günümüze kadar yerli ve yabancı arkeologların kazıları halen sürmektedir.

AYASOFYA MÜZESİ

Dünyanın en büyük ve en önemli şaheserlerinden biri olan Ayasofya, 1600 yıllık süreç içerisinde hem Hristiyan hem de İslam dünyasına hizmet verme bakımından oldukça ilgi çekici bir yapıdır. Orası hem Hristiyan hem Müslüman aleminin ortak haz noktasıdır.

Ayasofya'nın bugüne gelinceye dek ilginç bir serüveni vardır. Çeşitli tarihlerde meydana gelen yangın, deprem, çökme gibi nedenlerle ya tamamen yıkılmış ya da tahrip olmuş, ama günümüze kadar gelen şekliyle yeniden imar edilmiştir. Nitekim, bugünkü gördüğümüz Ayasofya bazı eklemelerle aynı yerde yapılan üçüncü kilisedir.

Büyük Kilise adıyla da bilinen ilk yapı 360 yılında II. Constantius döneminde onun oğlu Constans tarafından yaptırılmıştır. O zamanlar böyle değildi, tabii. Düz bir bazilika. Ahşap. İçinde kubbe falan da yoktu. Kilise 404 yılında bir halk ayaklanması sırasında çıkan yangında tahrip olmuştu.

II. Theodosius tarafından inşa edilen ikinci kilise de 532'deki Nika isyanı sırasında tamamen yakılmıştı. Aynı yıl yapımı Büyük Justinianus tarafından tekrar başlatılan kilise, 537 yılında yeniden ibadete açılır. Kilisenin yapımında dönemin tanınmış mimarlarından Antemios baş mimar, Miletli İsidoros ise yardımcı olarak görev almışlardı.

Ayasofya kapladığı 7.570. metre karelik bir alanla zamanın en büyük kilisesiydi. Nitekim o zamandan günümüze kadar Ayasofya'dan daha büyük yalnızca üç kilise yapılabilmektedir. Kilisenin en önemli yanı olan oval dev kubbe yerden 65 m. yükseklikte olup, çapı 32 m.'dir.

Bugün karşımızda duran da son Ayasofya değil... Dört minare sonradan eklenmiş, deprem yüzünden dış destekler konmuş, içine kütüphane, dışına mektep, türbeler yaptırılmış vs. Yani aslında sonradan eklenenleri çıkartılırsa, kalan kırmızı kutunun adı "Hagia Sophia"dır. Zaten burasının ilk adı "Ha Megala Ekklesia", yani "Büyük Kilise"dir. Ancak 450 yılında yapının kadına adanması için "Sophia" deniyor. "Hagia"nın anlamı "Hikmet"tir. Böylece, "Hagia Sophia" kelime anlamıyla "Kutsal Hikmet" demektir.

29 Mayıs 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasından önce 916 yıl Patriklik kilisesi olarak kullanılan Ayasofya, fetihle birlikte camiye çevrildi. Resimlerin ve mozaiklerin üzeri badanayla kaplatıldı, minber ve mihrap ile zamanla etrafına dört minare eklendi. Kubbedeki metal haç yerini hilale bıraktı.

Ayasofya, Türk'ler için de hep bir ibadethane görevini yapmıştır. Yapının bahçesi Osmanlılar'ca bir devlet mezarlığı gibi görülmüş, bu nedenle Sultan II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Mustafa ile bazı şehzadelere ait türbeler yaptırılmıştır. Bu eklemeler kilisenin orijinalliğini bozmadığı gibi koruma açısından da yararlı olmuştur.

Ayasofya, Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından müzeye dönüştürülmüş ve ziyarete açılmıştır. Bugünkü Ayasofya, 1500 yıllık tarihe tanıklık eden görkemli bir eser olarak ziyaretçileri beklemektedir.

YUNUS EMRE (1240-1/1320-1)

Türk halkı sevdiği ve benimsediği kimseleri efsaneleştirme eğilimine sahiptir. Bu yüzden Köroğlu, Karacaoğlu gibi Yunus Emre'nin hayatıyla ilgili bilgiler de kesin değildir.

Yunus Emre, Anadolu'nun her yerinde yaşamakta ve bilinmektedir. Bu yüzden halkımız onun doğduğu ve büyüdüğü yeri kendi toprakları kabul eder.

Ancak yaygın bir anlayışa göre onun Orta Anadolu'da Sivrihisar yakınlarında yaşadığı, 1320 veya 1321 yılında da Eskişehir yakınlarında Sarıköy'de vefat ettiği söylenmektedir.

Yaşadığı dönem Anadolu beylikleri arasındaki kavgalar ve savaşlarla doludur. Ancak Yunus Emre, Anadolu Türk boylarının birbiriyle kaynaşması ve Anadolu'da kültürel birliğin oluşmasında önemli bir yere sahipti.

Yunus Emre sadece bize değil, her gün acılarıyla, savaş ve sıkıntılarla yaşayan bütün dünya insanlarına da mesajlar vermektedir. Bu yüzden de eserleri birçok dile çevirilmiş, Birleşmiş Milletler onun ismini, hayatını ve dünyagörüşünü bütün dünyaya duyurmuştur.

Günümüze kadar Yunus Emre'nin iki eseri bulunmuştur. Bunlardan biri Divan-ı-İlahiyat'tır. Eserde 415 ilahi bulunmaktadır.

Risale'tü'n-Nushiyye isimli kitabı da Öğütler Risalesi anlamına gelmektedir. Mesnevi nazım üslubuyla yazılan bu kitapta 600 beyit bulunmaktadır.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN

*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.*

(Kanuni Sultan Süleyman)

Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı Pâdişâhlarının onuncusudur. Yavuz Sultan Selim Hân ve Hafsa Sultan'ın oğlu, II. Selim Hân'ın babasıdır. Kanuni 1495 yılında Trabzon'da doğmuş ve 7 Eylül 1566 tarihinde Zigetvar'da vefat etmiş, Süleymâniye Camii yakınındaki türbesinde defnedilmiştir. 1520'den 1566 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunu yönetmiştir. Halife ünvanını taşıyan ikinci Türk Sultanı olan Süleyman'ın on üç seferi vardır, hepsinde de zafer kazanmıştır. Onun hükümranlığı döneminde Osmanlı Macaristan'ı fethetti. Irak, Gürcistan, Rodos, Kıbrıs, Kuzey Afrika alındı. Yaptığı donanma, Avrupa'da birinci idi. Atlas Okyanusu'ndan Umman denizine kadar ve Macaristan, Kırım ve Kazan'dan Habaşistan'a kadar geniş yerleri adaletle idare etti. Avrupa'nın en büyük devleti olan Şarlken İmparatorluğu onun emri ile hareket ediyordu. Pek çok hayır ve hasenat yaptı. Avrupalılar Sultan Süleyman'a "Muhteşem Süleyman" lakabını takmışlardı. Geniş Osmanlı memleketinin bir ucunda (Trabzon) doğan Muhteşem Süleyman, öbür tarafında Zigetvar (Macaristan)da şehit olmuştur. Süleyman Hân'ın, Gazi Bâli Bey'e yazdığı mektup şöyledir: "Her iyiliğin kaynağı adalettir... Dili olmayan kişinin elinden çıkan iş, kötü iştir... Peygamber efendimiz "Bir günün adaleti, yetmiş yıllık ibâdetten üstündür" buyurmuştur. Öyle insanlar var ki, ellerinde fırsat yok iken, salîh, âbit ve zahit görünürler. Elllerine fırsat geçince Nemrut kesilirler..."

Hizmetinde kullandığın adamların dış hâllerine aldanma! Mala muhabbet göstereni, devlet hizmetinde kullanma! Zîra o adamlar ki, Allah'ın bana emânet ettiği halkı ezerler... Kıyamet günü sorumlu benim!..

Ey Gâzi Bâli Bey! Mansıbın geliri masrafıma yetmez, diye gam çekme! Ne dilediğin varsa benden iste! Sana emânet ettiğim askerlerimin ve tebâmın; ihtiyarlarını baba, gençlerim evlât, çocuklarını da kardeş bil... Bilhassa fukaraya şefkat ve muhabbetle ihsan kapılarını aç!...

Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlı memleketini yönettiği dönem İmparatorluğun Yükseliş devri olarak tarihe girmiştir.⁴

⁴ Koçu R.E., Osmanlı Padişahları, 7. Baskı, İstanbul, 2004, 155-160

FUTBOL

Futbol (ingilizce football) dünya sporunun bir çeşidi olup, on birer kişilik iki takım arasında oynanan, topu özellikle ayakla sürerek rakibin koruduğu kaleye sokup sayı kazanmak temeline dayanan, çok yaygın bir top oyunudur.

Dünyanın en yaygın sporu olan futbol 1904'te kurulan, 150'yi aşkın ulusal (20 milyonu aşkın oyuncu) federasyonu bir araya toplayan FIFA (Ulusal Futbol Birliği Federasyonu) çerçevesinde örgütlenmiştir. Kendi içinde beş konfederasyona (UEFA veya Avrupa Futbol Birliği, Güney Amerika Konfederasyonu, Kuzey-Orta Amerika ve Karayibler Konfederasyonu, Afrika Konfederasyonu, Asya Konfederasyonu) ayrılan FIFA, bütün kıtalardaki kulüpleri, ulusal federasyonlar ve konfederasyonlar aracılığıyla yakından denetlemektedir. Bir futbol maçı veya karşılaşması süresi 10-15 dakika arasında değişen bir arayla ayrılmış 45'er dakikalık iki devre üstünden oynanır. Oyun, iki yan hakemin yardım ettiği bir orta hakem tarafından yönetilir. Amaç, rakipten çok gol atmaktır. Eşit sonuçlu bir maç berabere bitmiş demektir. Oyun süresince, her takım en çok iki oyuncu değiştirebilir. Oyuncuların kurallara aykırı davranışları ceza atışıyla (faul) cezalandırılır. Oyuncu cezaya yol açan davranışı (9 kusurlu hareketten biri) kendi takımının ceza alanı içinde yaparsa, genellikle atışın doğrudan kaleye yapıldığı penaltı cezası verilir. Top yarıçizgiyi aşır oyun alanı dışına çıkarsa, karşı takımın bir oyuncusu tarafından elle yapılan taç atışıyla oyuna sokulur. Kaleci dışındaki oyuncular çapı 68-71 sm, ağırlığı 396-453 gr olan topu yalnızca taç atışlarında elle tutabilir. Bir oyuncu topu kendi kale çizgisinin dışına çıkarırsa, oyun karşı takımın oyuncularından birinin ayakla yapacağı köşe vuruşuyla (korner) başlatılır. Uluslararası karşılaşmaların en ünlüsü, uzun süreli bir elemeli yarışma sonunda geriye kalan 16 ulusun takımlarını, her dört yılda bir (olimpiyat oyunlarının düzenlenmediği çift sayılı yıllar) karşı karşıya getiren Dünya Kupası'dır (veya Dünya Uluslar Kupası). İlk olarak 1956'da düzenlenen Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'ysa, her yıl kıtanın en iyi kulüplerini karşı karşıya getirir. Bir önceki yılın ulusal şampiyonasını kazanmış kulüplerin iki maçlık (her takımın sahasında bir maç) bir dizi elemeye karşılaştıkları bu kupada, final, şampiyonanın başında kararlaştırılmış bir yerde ve tek bir karşılaşma üstünden yapılır. Batı Avrupa ve Latin

Amerika'nın en iyi oyuncularını profesyonel oldukları için olimpiyatlara katılamadıklarından, futbol olimpiyatlarda pek ilgi görmemektedir.

ALFRED NOBEL

Dinamiti bulan ve daha sonra bu buluşundan nefret eden İsveçli kimyager Alfred Nobel 21 Ekim 1833'te Stockholm'da dünyaya geldi. Çocukluğu güç koşullar altında geçti. Alfred'in bünyesi çok zayıftı. Sık sık hastalanıyor, bu yüzden okulundan ayrı kalıyordu. Ama bu durum onun okuldaki başarısını hiç bir şekilde etkilemedi.

Babası son işinden de iflas edince, Finlanda üzerinden Rusya'ya gitti. Nobel ailesinin gerçek dramı bundan sonra başladı. Çok büyük sıkıntı çektiler. Alfred öbür kardeşleri gibi sokakta kibrit sattı. Buna rağmen okulunda üçüncü olarak büyük bir başarı kazandı.

Nobel, daha sonra babası gibi patlayıcı maddeler üzerinde çalıştı. Bu konu ile ilgili Almanya ve Amerika'da çalışmalar yaptı. Stockholm yakınlarındaki küçük laboratuvarında nitrogliserin üretmeyi başardı (1863). Laboratuvarının bir patlamayla yıkılması sonucu kardeşinin ölmesinden sonra Vinterviken'de ve Hamburg yakınlarında yeni laboratuvarlar kurdu. Nitrogliserini gözenekli maddelere (kömür vb.) yedirerek oluşturduğu, nitrogliserinden daha kullanışlı ve daha da az tehlikeli patlayıcı karışıma 'dinamit barutu' adını verdi, sonra nitrogliserini nitrat pamuğuna emdirerek 'dinamit lokumu'nu yaptı.

O devirde yol yapmak, maden ocaklarını genişletmek, tünel açmak son derece güçtü. Alfred Nobel bundan dolayı dinamiti buldu. Bu buluş bir anda Nobel'in meşhur ve zengin bir insan olmasını sağladı. Ancak kazandığı servet onu mutlu edemedi. Nedeni basitti. Birçok konuda sayısız yararlar sağlayan dinamiti insanlar kötü amaçları için kullanıyorlardı. Özellikle savaşlar toplu ölümlere neden oluyordu. Bu durum Nobel'i çok üzdü.

Ünlü kimyager her şeyini terk ederek, Akdeniz kıyısındaki San Remo'ya yerleşti. Üzüntüsü hala devam ediyordu. İnsanlara faydalı bir icatta bulunmuş, ama insanlar onu kötü amaçları için kullanmışlardı.

San Remo'da hayatının son günlerini geçirirken, anılarını kaleme aldı ve bu arada ünlü vasiyetnamesini hazırladı. Bu vasiyetnameye göre, servetinin bir bölümü insanlık için yararlı hizmetlerde bulunanlara her yıl ödül olarak dağıtılacaktı.

Alfred Nobel 1896 yılında San Remo'da vefat etti.

1901'den 1968'e kadar fizik, kimya, fizyoloji ve tıp, edebiyat, barış olmak üzere beş dalda Alfred Nobel'in vasiyeti gereği her yıl 10 Aralık'ta dağıtılan ve kısaca "Nobel Ödülü" olarak adlandırılan paralar bu vakıftan (fon) sağlanmıştır. 1968'de İsveç Merkez Bankası da onun anısına bir ekonomi ödülü vermeye başlamış ve böylece ödüllerin sayısı altı olmuştur. Fizik, kimya ve ekonomi dalındaki Nobel ödülleri İsveç Kraliyet Tıp-Cerrahi Enstitüsü, Edebiyat ödülü İsveç Akademisi, Barış ödülü ise Norveç Stortingi'nin (parlamento) seçtiği beş kişilik Norveç Nobel Komitesi tarafından verilmektedir.

AİLE VE ONUN ÖNEMİ

İnsanlığın temeli ailedir. Genel kurallar gereği aile mutlaka bir resmi nikah işleminden sonra teşekkül eder. Başka türlü bir araya gelişler hiç bir yerde aile olarak nitelendirilmemelidir. Bu insanlığın değişmeyen ortak değer hükmüdür.

Aile insan toplumlarının temeli ve devletlerin çekirdeğidir. Modern aile tanımlarında, daha çok çekirdek aileye itibar edilmektedir. Aileyi daha sağlam tutan, yani aileyi aile yapan ana unsur da çocuktur.

Ailede çocuğa verilecek terbiyede anne ve babanın yeri doldurulamaz. Ailede çocuklara milli terbiyenin bütün esasları öğretilmelidir. Anne baba kardeş sevgisi yanında halkını sevme ve hatta bütün insanları sevme öğretilmelidir. Gelecekte gideceği okullarda öğreneceği bilgilere temel olacak aile terbiyesi hiç ihmal edilmemelidir. Unutulmamalıdır ki, *hiç bir anne baba çocuklarına güzel bir terbiyeden daha değerli bir miras bırakamaz*. Bu insan yavrusunun yetiştirilmesinde değişmez bir kaidedir.

Çocuklarımıza ailesini, halkını ayakta tutacak, yükseltecek bilgi ve azım kazandırılmalı, kültür değerleri ve yüksek medeniyet örnekleri ve tarihi büyükleri tanıtılarak ecdadına saygılı olması öğretilmelidir. Yüksek bir geleceği yeniden kurması için ciddi bir meslek sahibi olması sağlanmalıdır.

Çocuklarımıza kendi malı, başkasının ve devletin malı arasındaki fark ve sınır öğretilmelidir. İlim sevgisi ve ilim adamına, öğretmene saygı aşılmalıdır. Çünkü insanlığın en önemli işi çocukları bedenlen ve ruhen en iyi şekilde yetiştirmek ve geleceğin dünyasında bu çocuklara verilecek eğitimle dünyada kötülükler, anlaşmazlıkları önlemek, barışı sürdürmektir.

Aile içindeki münasebetler büyük aile tipi içinde ele alınmalıdır. Aile ne kadar büyük, kalabalık olursa, bu ailede yetişmekte olan çocuk o kadar çok insanla uyum içinde yaşamayı öğrenir. Çünkü insan ne kadar çok insanla münasebette bulunursa, o seviyede beşeri davranış kurallarını öğrenir ve cemiyetlerle uyum sağlamış olur.

Unutmayalım, *anasına bak kızını, tarağına (kenarına) bak bezini al* sözü ile halkımız buna isabet etmektedir.

İyi terbiye vermek önce iyi terbiye sahibi olmakla mümkündür. Çocuklara iyi örnek olmaya çalışılmalıdır. Bu suretle çocuk da kendisine söylenenleri benimseyerek yerine getirir.

Çocuklara iyi bir terbiye aşılmalıdır. Çünkü terbiye sayesinde insan bulunduğu cemiyetlerde yer bulabilir. İnsanlığa faydalı olmanın yolu cemiyete girmektir. Bunu da insanlara terbiyeleri sağlar. Bu da önce ailede kazanılır.

Anne babalar çocuklarına şerefli ve övünüp üzerinde yükselebilecekleri bir geçmiş bırakmak zorundadırlar. Mazilerinden, ana ve babalarından utanan insanlarda hasta davranışlar doğar, toplumdan kaçış ve suçlu muhitlere sığınma arzusu doğar. Bu psikolojik durum çocuğu yok oluşı sürükler. Çocuklarımızın medeni insan olmasını sağlamak, anne babanın görevi ve yavrunun en mukaddes hakkıdır.

Hayatın iyi yolda devamı, beşeri münasebetlerin düzeni, iyi bir tahsil ve maddi imkanlara da bağlıdır. Ruhi tekamüle ait bilgiler ve alışkanlıklar yanında, maddi imkanlar da temin edilirse, insan hayatını iyi yolda sürdürebilir.

Çocukların aile içinde, annelerine karşı davranışları ile başkalarına karşı davranışları farklıdır. Anneye daha yakındır. Çünkü ana merhamet ve şefkatin beşiğidir. Babanın yapabileceği istekler, çoğu zaman ananın aracılığı ile çözülür veya babaya duyurulur.

Ailede bir erkek çocuğun davranışları ile kız çocuğun davranışları da farklı olmalıdır. Kız çocuk daha ince ruhlu, nazik ve kibar davranışlı olmalıdır. Oturuşu, kalkışı, çalışkanlığı, disipline uyuşu ile erkek kardeşine örnek olmalıdır. Kız çocuk anne ve babasına karşı çok daha hesaplı, saygılı ve sevgilidir.

Bütün çocuklar, anne babalarına saygılı olmalı, emirlerine uymalı, gösterecekleri yoldan tereddütsüz yürüyerek, hayat kaidelerine uyma alışkanlığı kazanmalıdır.

Anne babanın hayat tecrübeleri vardır. Bildikleri çoktur. Eğer bir iş onların “olmaz” demelerine rağmen yapılacaksa, ortaya çıkacak şey bir zarardır. Anne babanın “olmaz” demeleri çok şeyi bildikle-

rindendir. Anne veya baba verdikleri her emrin gerekçesini açıklamak zorunda kalırsa, ikna etmek için saatlerce konuşmak zorunda kalır. Bu sebeple emir verildiği gibi hareket edilir. Rahat zamanda işin sohbeti yapılarak, gerekçeleri öğrenilir.

Anne baba ile konuşurken, onun sesinden daha kalın bir ses tonu, hakaret sayılacağı için terbiyesizlik olur. Ses tonundan ve el kol hareketlerinden kaçınmak gerekir. Anne baba yanında sigara içilmez. İzin verseler de içilmemelidir. Anne babanın herhangi müdahalesine nezaketle, sabırla, babacığım, anneciğim, diye başlayan makul cevaplar verilmelidir. Kendi çocukları ile sohbete dalıp yaşlı anne baba, köşede unutulmamalıdır. Velhasıl, aile bütünlüğünün korunması için herkes beşeri münasebetlerinde tahammüllü olmalıdır.

ÇİĞKÖFTE

Türk sofrasının vazgeçilmez lezzeti olan çiğköftenin anavatanı Urfa'dır. Çiğköftenin icat edilmesinin de Urfa'da cereyan ettiğine inanılan bir efsanesi vardır. Bu efsane halk arasında yüzyıllardan beri anlatılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu efsane şöyle anlatılmaktadır: Hz. İbrahim (a.s.) zamanında yaşayan Urfalı bir avcı, avladığı bir ceylanı akşama doğru eve getirerek hanımından bu ceylanın etinden güzel bir yemek yapmasını ister. Hanımı evde odun bulamaz. Çevrede de yakacak bir şey bulmak zor. Avcı hanımından bir çare bulmasını ister. Bunun üzerine kadın düşünüp taşınır ve ceylanın etinden farklı bir yemek yapmaya karar verir. Kadın ceylan etini iyice temizler, sonra da bir miktar yağsız parça, Urfalıların bugün kara et dedikleri et parçasını (antrikot) kesip onu bir temiz taşın üzerinde başka bir taşla ezmeye başlar. Sonra ezilmiş etin bütün sinirlerini ayıkladıktan sonra leğende bulgur, salça, acı pul biber, baharat ve tuzla karıştırarak malzemeyi iyice yoğurur. Buna yeşil soğan, maydanoz, nane benzeri yeşillikleri ekler. Böylece tadına doyum olmayan çiğ köfte meydana gelir. Genç Urfalı eşinin yaptığı bu yemeği çok beğenir. Eşini bu ince zekasından dolayı tebrik eder. Artık bu yemek çeşidi onların sofrasından hiç eksilmez. Sonra bu yemek her yere yayılır ve geliştirilir. Adına da, içindeki malzemelerin, özellikle etin çiğ konmasından dolayı çiğköfte denir.

Günümüzde Türk mutfağında yapılan bu nefis yemeğin malzemeleri de şunlardır: 1 su bardağı ince bulgur, 250 gram iyice dövülmüş yağsız kıyma, 1 adet kuru soğan, 1 kaşık zeytin yağı, 1 demet maydanoz, 1 baş taze soğan, 1 baş taze sarımsak, 1 adet domates, 2 yemek kaşığı yemek salçası, kuru nane ve baharat. Çiğ köftenin yapılışı da şöyledir: bulgur

önceden hafif ıslatılır, rendelenmiş kuru soğan ve küçük küçük doğranmış domates karıştırılır. Hazır olan malzemenin içine tuz, karabiber, kırmızıbiber, kimyon ve biber salçası eklenir. Sonra, iyice karıştırıldıktan sonra et ilâve edilir. Bulgur ve et yumuşayınca kadar iyice yoğurulur. Bu yoğurma, etin durumuna göre uzun bir süre devam eder. Bu karışıma zeytin yağı, ince ince doğranmış maydanoz, taze soğan, sarımsak ve nane katılır. Biraz daha yoğurduktan sonra ceviz büyüklüğünde köfteler yapılır. Köfteler marul yapraklarına yerleştirilip, üzerine biraz limon sıkılır.

Buyurun, köfteniz hazır, afiyet olsun!

ÇAY VE ONUN ÖZELLİKLERİ

Sabahları uyuklu bir şekilde uyanır, elimizi yüzümüzü yıkar, sonra da annemizin hazırladığı kahvaltı sofrasına oturuyoruz. Kahvaltıya bardağa dökülürken çıkardığı ses ve etrafa yayılan kokusuyla dudaklarımızı kısarak çektiğimiz bir yudum çayla başlarız. Çay bir ilaç gibi bizi kendimize getirir. Sabah kahvaltısında başlayan çay içme alışkanlığı günün ilerleyen saatlerinde devam eder. Öğle yemeğini yer ve hemen üzerine demli bir çay içeriz. Dışarıdan bir arkadaşımız geldiğinde ona hemen taze bir çay ikram ederiz. Akşama doğru saat beş civarlarında bir fincan çay, simit ve beyaz peynir motivasyonumuzu artırır. Derken, akşam işten geliriz. Ailemizle birlikte akşam yemeğini yer ve koltuğa doğru uzanarak günün yorgunluğunu atarız. Tam o sırada iyi demlenmiş çay, mutluluğumuza mutluluk katar. İşte çay hayatımıza bu kadar girmiş bir içecektir. Aslında, günümüzde çay kütür haline gelmiş bir içecektir.

Çay, sudan sonra yeryüzünde en çok tüketilen içecektir. Türk, Japon, İngiliz ve Çin kültüründe çok özel bir yere sahiptir. Çayı demlerken birçok ülke büyük demlik kullanır. Türkiye’de ise çay hazırlanırken önce çaydanlığın alt bölümünde su kaynatılır. Kaynayan su üst demlikte bulunan çaya eklenir ve alttan gelen buhar ile çay demlenir. Demlenen çaylar önce belli bardaklarda içilir. Çayın fincanla içilmesi de ayrı bir zevktir. Çayını açık ya da koyu tercih edenler, limon ya da şeker ekleyenler vardır. Ancak tüm bu kişiler için en önemli şeylerden biri çayın rengidir. Günlük deyişle “tavşan kanı” olan bu renk, berrak ve güzel bir kırmızı tonudur.

Dünyanın diğer yerlerinde; İngilizler klasik çaydan vazgeçemez ve çaya süt eklemeyi severler. Çinliler yeşil çayı severler. Kuzey Afrika’da çaylar nane ile aromalandırılır. Orta Doğu’da çay genellikle limonlu içilir. Kahve tutkunu Amerikalılar ise çayı

demleyip buz gibi soğuttuktan sonra keyfini çıkarırlar. Tibet'te ise çay, süt veya su ile demlendikten sonra tereyağı ile karıştırılarak yoğun bir beslenme içeceği haline getirilmiştir.

Siyah ve yeşil türleriyle içilebilen, hayatımızın bir parçası haline gelen çay, herkese farklı bir içim sunsa da, hayatımızda yüzyıllardır vardır.

Çayın efsanesi. 5000 yıl öncesine giden çayın tarihiyle ilgili çeşitli efsaneler vardır. Bunlardan ilki Çin'e dayanıyor. M.Ö. 2700'lü yıllarda tıp bilimine meraklı olduğu bilinen Çin İmparatoru Shen Nung, su içmenin sağlığa olan olumlu etkilerini gözlemlemiş. Bir gün kendi sıcak suyunu hazırlarken, demliğine bir kaç yaprak düşmüş. Kaynayan suyun buharından mistik ve rahatlatıcı bir aroma yükseldiğini görmüş ve bu sıcak içecekten bir bardak içerek onun harika lezzeti ve aroması karşısında hayret etmiş. Demliğine düşen bu yapraklar bir çeşit yabani çay ağacına aitmiş...

Çayın Japonya'daki efsanesi bizi bir keşişe götürüyor. Hayatının yedi yılını Buda'ya adayarak uyumadan geçiren bu keşiş, bir gün istemeyerek uyuyakalınca çok kızmış ve ardından göz kapaklarını kesip toprağa atmış. Toprakta köklenerek büyüyen bitki, çay bitkisiymiş.

Hindistan da çay keşfini bu keşişe bağlar. Onların öyküsüne göre bu keşiş uykusuz geçirdiği yılların beşincisinde yanındaki ağaçtan birkaç yaprak alır ve çiğner. Birden bire canlandığını gören keşiş bunu sık sık tekrarlar. Bu yabani ağaç elbette ki çay bitkisidir.

Sudan sonra en eski ve en tercih edilen içecek olan çayın Türkiye'deki serüveni oldukça yenidir. 1888'deki ilk ciddi girişimden sonra üretimdeki gerçek başarı ancak 1940'larda elde edilmiştir. Bugün Türkiye, üretimde Hindistan, Seylan gibi ülkelerden sonraki yerini korumaktadır. Tüketimde de İngiliz ve İrlandalıların ardından üçüncü sırada gelmektedir.

KAHVE

Rivayete göre Kaldi adında bir çoban keçi ve deve sürülerini güderken, hayvanlarının garip bir ağacın meyvelerini yediğini görür. O ana kadar uyuklayarak gezen hayvanlar bu meyveleri yedikten sonra birdenbire canlanır. Hatta fazla canlılık gösteren keçiler mehtapta dans etmeye başlar. Bunun üzerine Kaldi, bu tanecikleri dener ve kendini dinç hisseder... Daha sonra bu esrarlı taneciklerin etkisi bir Arap şeyhine anlatılır. Arap şeyhi de gösterilen ağacın meyvelerini kaynatarak içer ve kendisi de canlılığı hisseder.

Yorgun bir günün ardından dinlendiren, onunsuz sohbetlere başlanmayan, bitirilmesi gereken projelerde yorgun gecelere eşlik eden kahve daha önümüze gelmeden kokusuyla başımızı döndürür. Diğer içeceklerden de farklıdır. İçinde binlerce yıllık bir kültürü, alışkanlıkları barındırır.

Batı ülkelerindeki serüveni birkaç yüzyıllık olan kahvenin asıl hikayesi Arap Yarımadası'nda çok eskilere dayanıyor. M.S. 575 yıllarında ortaya çıktığı sanılan kahve önce Mekke ve Medine'ye, ardından da İslam dünyasına hızla yayıldı. Bu bölgelerde kahvenin yamışları başlangıçta bütün olarak veya kırılarak, yağ ile karıştırılarak yeniliyordu. Kahvenin fırınlanması ise XIII yüzyıla rastlıyor. Bu tarihten iki yüz yıl sonra kahve İslam seyyahları tarafından İran, Mısır, Türkiye ve bütün İslam dünyasına yayıldı.

Aslında kahvenin Osmanlı topraklarına geliş tarihi kesin olarak bilinmiyor. Tarihçiler, kahvenin ilk kez 1519'da I. Selim'in Mısır seferinden sonra İstanbul'a geldiğini belirtiyorlar.

Kahve ilk zamanlar Mısır'dan Eminönü'ne geliyordu. Başlangıçta daha çok yüksek gelirli ve okuryazarlar tarafından tüketiliyordu. Kısa bir süre sonra bütün dünyayı hızla etkisi altına alacağı gibi İstanbul'da oldukça popüler bir içecek haline geldi. Evliya Çelebi'ye göre XVII yüzyılda İstanbul'da 55 kahve dükkanı ve 300 kahve deposu vardı. Bu yayılma neticesinde kahvenin hem ticari değeri hem de toplumsal önemi ortaya çıktı, İstanbul'un her yerinde çok sayıda kahvehane açıldı. Kahvehaneler, manzaralı yerlere, köşk şeklinde inşa edilir, çoğu kez verandaları olurdu.

Elbette kahvehaneler bugünkü özelliklerinden oldukça farklı mekanlardı. Birbiri ardına açılan kahvehanelerde günlük sorunlar tartışılır, kültürel ve politik tartışmalar yapılır, çeşitli oyunlar oynanırdı. Edebiyat, müzik faaliyetleri için kulüp niteliğinde merkezler haline gelen kahvehaneler bu yönleriyle Fransız kahvehanelerinin atası sayılıyor.

Kahvenin, Arap Yarımadası'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na ulaşması ise kahvenin tüm dünyaya yayılması için en önemli aşama oldu. Avrupa'nın gerçek anlamda tüketilebilecek miktarda kahve ile tanışması, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683 Viyana yenilgisi ile oldu. Osmanlı orduları Viyana kapılarından çekilirken geride bol miktarda kahve bırakmışlardı. Bu savaş sırasında Osmanlı ile Viyana arasında tercümanlık yapan ve kahvenin tadını bilen biri savaş bitince hizmetleri karşılığında 500 çuval kahve alır ve Viyana'da ilk kahve dükkanı açar.

Arap ülkeleri kahvenin dışarı çıkmasını kurallara bağlamıştı. Kahvenin Arabistan dışında üretilmesini engellemek gayesiyle çeşitli tedbirler alınmıştı. Mesela, ihraçtan önce kahve sıcak sudan geçirilir ya da ezilirdi. Araplar böylece kendi toprakları dışında kahvenin üretilmesini engellemeye çalışırlardı. Fakat bütün çabalara rağmen Venedikliler kahvenin fırınlanmasını öğrendi. Zaten kısa sürede Avrupa'da kahvehaneler açılmaya başladı. 1759 yılında Venedik'teki kahve dükkanı 206'ya ulaştı ve Venedikliler kahve ticaretini XVIII yüzyıla kadar ellerinde tuttular. Aslında kahvenin ticareti konusunda en önemli tehdit Hollandalılar olmuştu. Araplar'ın bütün çabalarına rağmen kahve üretimi Hollandalılar tarafından gerçekleştirildi. Hollanda, kolonilerinde yetiştirdiği kahve ile, Avrupa'nın kahve ticaret merkezi oldu ve Amsterdam da bu ticaretin başkenti oldu. 1714'te Amsterdam'dan Fransız Kralı XIV Louis'e armağan olarak kahve kökleri gönderildi. Versay Sarayı'nda yetiştirilen bu kökler Fransa'da da çok ilgi gördü. Buradan da bir kaptan Martinik'teki bir Fransız kolonisine yolculuk yaparken bu köklerden bazılarını yanında götürdü ve Amerika kıtasında kahvenin yolculuğu böyle başladı.

Dünyanın en önemli kahve üreticisi olan Brezilya'ya kahvenin girişi ise bir Brezilyalı subayın Fransız Guyanasına ziyaretiyle başlar. Bu ziyaret sırasında valinin eşi subaya aşık olur. Subay evine dönüşte hediye olarak bir buket çiçeğin arasına saklanmış kahve bitkisi görür ve böylece dünyanın kahve devi de doğmuş olur.

XIX yüzyılın ortalarında, kahve bitkisinin ölümüne yol açan bir yaprak hastalığı, Brezilya dışında pek çok yerde kahve üretiminin durmasına yol açar. Bu durumdan en çok Brezilya faydalanır. Brezilya'nın kahve üretiminde yol açtığı en büyük değişiklik kahvenin lüks bir içecek sınıfından çıkıp herkesin içeceği haline gelmesi oldu. Halen Brezilya ve Kolombiya kahve üretiminin önemli bir kısmını elinde tutuyor.

“Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır...” Zamanın eskitemediği bu atasözünden de anlaşılacağı üzere kahvenin Türk kültüründe apayrı bir yeri var. Konukseverliğin simgesi olan Türk kahvesi normal kavrulmuş kahvenin su ile haşlanarak yapılan şeklidir. En makbulü ise üzerinde bol köpüğü olanıdır. Hazırlanışı, pişirilmesindeki teknik incelik, bunun sonucunda ona kazandırılan hoş koku ve lezzet bakımından Türk kahvesini özel yapıyor.

Geleneksel hazırlık süreci ise kavurma, soğutma, öğütme, pişirme ve ikram aşamalarından geçiyor. Zaten onu diğer kahve türlerinden ayıran özelliklerinden biri de bu. Adeta törensel bir şekilde yerine getirilen bu aşamalarda, kullanılan geleneksel araçlar bugün artık kullanılmıyor. Hazırlık sürecinin ilk aşaması olan kavurma işleminde tava ve tambur olmak üzere iki çeşit kavurucu kullanılırdı. Tavalar genellikle sıcak demirden, dövme tekniğiyle elde üretilir, bazen de pişmiş topraktan yapılırdı. Kavurma işlemi ocak ya da mangal üzerinde yapılırdı. Kavrulan kahve çekirdekleri, ağaçta elle yontularak yapılmış soğutucuya aktarıldı. Bu soğutucular kazıma tekniğiyle ağaç üzerine yapılırdı. Çekilmeye hazır hale getirilmiş kahve çekirdekleri ya dibek ve havanlarda dövülür, ya da değirmenlerde çekilirdi. Kahve öğütülen değirmenler iki türlüydü. Evlerde el değirmenleri, dükkanlarda ise yer değirmenleri kullanılırdı.

Bayramlarda, kız istemeye gelindiğinde sunulması Türk kahvesine ilişkin sürdürülen gelenekler arasında yer alıyor.

Türk kahvesinin dozunda içildiği takdirde sağlıklı tehdit edecek zararlı yanının olmadığı belirtiliyor. Dinlendirici ve yatıştırıcı özelliği taşıyan bir fincan kahvede 50 milligram kafein bulunuyor. Bu miktar da vücuttan kolayca atılabiliyor. Bir fincandan fazla içildiğinde zihin açıcı, uyarıcı, enerji verici özelliği ön plana çıkıyor. Ayrıca, kahvenin sindirime yardımcı olduğu da ifade ediliyor.⁵

⁵ Su Dünyası dergisi, Nisan, 2004, 9. sayı

ÇOCUK TERBİYESİ VE EĞİTİMİ

Çocuk anne babanın mutluluk kaynağı, ailenin sevinci ve güzelliğidir. Dünya hayatının nimet, süs ve imtihan araçlarından biri olan çocuğun terbiyesi ve eğitimi, aile hayatı ve sosyal hayat açısından oldukça önemlidir. Hatta toplumların geleceği, bilim ve teknolojide ne kadar ilerlemiş olurlarsa olsun, netice itibariyle, madden ve manen sağlıklı bir nesle bağlıdır.

Terbiye çocuğun dünyaya geldiği günden başlar. Çocuk 0 - 6 yaş arasında emici zihne sahiptir ve her şeyi çevresinden öğrenir. Bu dönemde odadaki ışık, ses gibi unsurlar dikkate alındığı gibi, çevrenin güvenli olmasına da önem verilmelidir. Çocuğun oda içinde hareket ederken neye ulaşabileceği bilinmeli ve çevre güvenli hale getirilmeli, evin her bölümü çocuğu içine alacak şekilde düzenlenmelidir.

Bir defada çocuğun önüne bir çok eşya yayılmamalı, oyuncaklar ve araç gereçler birkaç sepete koyulmalıdır. Oyuncakları, kitapları vb. sırayla vermek daha iyi fikirdir. Ancak çocuğun kimi şeyleri sürekli çevresinde tutmak isteyeceği de unutulmamalıdır. Çocuğun her odada çalışmak, oynamak ve eşyalarını saklamak için tahta mobilyalara sahip olması uygundur. Çocuğun çizim yapması, yemek yemesi için, ayakları yere değecek şekilde oturmasını sağlayacak masa ve sandalyenin bulundurulması önemlidir.

Çocuk yaşamının ilk günlerinden itibaren açık havaya çıkarılmalı, aktif olarak onun izlemesi ve dinlemesi için görüntü ve ses dengesi sağlanmalıdır. Başlangıçta çok kısa olabilecek gezme süresi, zamanla bir yürüyüşe dönüşebilir. Bu yürüyüşlerde yetişkinler çocuğun hızına ayak uydurmalı, koklarken, görürken, iştirken ve dış dünyaya dokunurken onu takip etmelidir. İlk günlerden itibaren çocuk aile yaşantısına katılmalıdır.

Çocuk küçükken her gördüğüne dikkat eder, sonra da bu gördüklerini taklit etmeye, işittiklerini söylemeye, büyüklerden gördüğü her şeyi tekrar etmeye çalışır. Bu bakımdan anne ve babalar, her hususta yavrularına örnek olmalıdırlar.

Çocuklarını evde veya komşu çocuklarıyla beraber oyun oynamaktan mahrum eden ana babalar, onları gelişebilmeleri için şart olan temel ihtiyaçlarından mahrum etmiş olmaktadırlar. Netice

itibariyle oyunun faydalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: *fiziksel boyut*: canlı ve hareketli bir oyun, kasların gelişimi için zarurettir; *pedagojik boyut*: oyun çocuğun bir çok araç ve gereci öğrenmesine, çeşitli şekiller, renkler, hacimler ve giysiler tanınmasına yardım eder. Diğer kaynaklardan elde edemediği birçok bilgiyi görerek öğrenir; *sosyal boyut*: oyun esnasında çocuk diğer çocuklarla nasıl sosyal ilişkiler kuracağını, dayanışma esaslarını ve yetişkinlere nasıl davranacağını öğrenir; *ahlaki boyut*: çocuk oynarken ilk aşamada doğru ve yanlış kavramlarını, adalet, doğruluk, dürüstlük, emanet gibi temel değerleri öğrenir; *üretici boyut*: oyun vasıtasıyla çocuk üretici gücünü ortaya koyabilir ve aldığı fikirleri deneyebilir; *kişisel boyut*: çocuk kendisiyle ilgili birçok şeyi keşfeder, arkadaşlarıyla olan münasebetlerinde kendisinin güç ve yeteneğini tanır, kendisini onlarla karşılaştırır, problemlerinin üstesinden nasıl gelebileceğini öğrenir. *tedavi boyutu*: oyun vasıtasıyla çocuk çeşitli baskılar sonucu doğan stres ve gerilimi üzerinden atar. Bu yüzden bir takım baskı ve yaptırımların fazlasıyla uygulandığı evlerden gelen çocuklar, diğer çocuklara nispetle daha çok oynarlar. Ayrıca oyun, kin ve düşmanlığı bertaraf etmek için en güzel yoldur.

Çocuk terbiyesi anne babanın en başta gelen vazifelerindendir. Anne babalar, öncelikle kendi davranışlarıyla çocuklarına örnek olmalıdırlar. Anne babanın hayatta yaptıkları her şey çocuğun terbiyesini etkiler. Çünkü ailede çocuk gördüğü ve işittiği herşeyi algılar, hafızasında kaydeder.

Her dünyaya gelen insanın masum, tertemiz doğduğu ve anne babanın vereceği eğitime göre çocuğun inanç sahibi olacağı göz önüne alındığında, küçük yaşlardan başlayarak, her dönemde yaşına uygun olarak onun inanç eğitimine, ayrıca beden, ahlak, duygu, fikir ve hatta meşru sınırlar içinde cinsi eğitimine önem verilmelidir. Anne ve babaların mühim vazifelerinden biri de, çocuklarını temiz, düzenli ve disiplinli olarak yetiştirmektir. Çocuklarını güzel terbiye eden milletler huzur ve medeniyetin zirvesine ulaşırlar. İtikadın yaşandığı bir aile içinde büyüyen çocuğun istidatları iman istikametinde gelişip olgunlaşır.

Ailede verilen terbiye kalıcıdır. İnsanlık tarihi boyunca aile terbiyesi üzerinde önemle durulmuştur. Çocuk, ilk terbiyeyi aile ocağında, anneden alır. Anne, tabii olarak vaktinin çoğunu ev içinde çocuklarının bakımı ve terbiyesi ile geçirir. Çocuk dünyaya geldiği

günden itibaren annesinin gönlünde ve kucağındadır. Anne doğuruncaya kadar karnında taşıdığı yavrusunu, bu sefer ölünceye kadar gönlünde taşır.

Çocuk terbiyesinde dikkat edilecek diğer mühim esas da “helal lokma”dır. Anne, bu konuda çok dikkatli ve titiz olmalı, haram ve şüpheli lokmalardan kaçınmalıdır. Çünkü yavrusunun maddi ve manevi yapısı bu lokmalardan oluşmaktadır. Bu suretle doğacak çocuk anne ve babasına saygılı ve milletine hizmetkar olur. Bunların hepsi rızkın ve gıdanın helal ve temiz olmasının bereketiyle meydana gelir. Hamilelik döneminde anne kendilerine hürmet ve muhabbet duyduğu kimselere teşekkür etmeli ve onları daima hatırlamalıdır.

Bir çocuğa bırakılacak en güzel miras ona öncelikle güzel bir ahlak kazandırmaktır. Nitekim, hiç bir anne baba kendi evladına güzel terbiyeden daha değerli bir bağışta bulunmamıştır.

Çocuk terbiyesinde ailenin etkisi diğer toplumsal kurumlara nazaran daha kuvvetlidir. Çocuğun zihinsel, bedensel ve diğer yönden gelişmesi aile, yani anne baba tarafından sağlanır. Bu yüzden de çocuk eğitimi ve terbiyesinde anne babanın nelere dikkat etmeleri gerektiği onlara eğitim yoluyla anlatılmalıdır.

Çocuk saf, temiz, kısacası melek gibi bir varlıktır. O daha hayatın sadece iyilik, güzelliklerden ibaret olmadığını bilmez. Onun için de anne baba kendi araştırmalarının sonuçlarından, tecrübelerinden yararlanarak çocuklarına kılavuz görevini üstlenmelidirler.

Atalarımızın bize bıraktıkları önemli miras olan atasözleri, masallar, hikayeler de çocuk terbiyesinde anne babalara yardımcı olur, çocuğa doğruyu, zulüm, adaletsizliğin ne olduğunu anlatmada kolaylık sağlar. Bu milli değerler çocuğun manevi gıdasıdır.

Çocuklara anne babanın herhangi müdahalesini nezaketle, sabırla karşılama davranışı da öğretilmelidir.

Ailede çocuğa milli terbiyenin bütün esasları, vatanına, milletine, akrabalarına, çevresindeki insanlara sevgi öğretilmelidir. Kendini bilmesi için ilk önce vatanının tarihi, milletin gelenek-görenekleri, tarihi kentleri hakkında bilgi verilmelidir. Çocuklara kültür değerleri ve yüksek medeniyet örnekleri ve tarihi büyükleri tanıtılarak ecdadına saygılı olması öğretilmelidir. Yüksek bir geleceği kurması için ciddi bir meslek sahibi olması sağlanmalıdır.

Anne babalar zaman zaman istemeden de olsa yukarıda sıralananları unutabilmektedirler. Önemli olan mükemmel anne baba olmak değil. Bu konuda kendini geliştirme isteğini hisseden, yaptığı hatalardan sonuç çıkarabilen anne baba olabilmektir.

Çocuğun terbiye sınırını aşmasının en büyük sebebi mutlu ve anlayışlı bir aile ortamının sağlanmamasıdır. Anne babasıyla aynı sofrada yemek yemenin, aynı saatlerde kalkıp kahvaltı etmenin mutluluğunu unutmış, karşılıklı sevgi alışverişinin tadını tatmamış aile ortamında yetişen bir çocuk ailenin kutsiyetini bilmeyecektir. Saygı ve sevgiyi tatmadan büyüyen çocuk, kendisini bağımsız bir ortamda bulunca ne yapacağını şaşırmaktadır. Bu çocukları suçlamak yanlıştır. Çünkü çocuk doğar doğmaz dipsiz bir kuyuya atılmış, tutunacak bir ip uzatmadan ona bu kuyudan çıkması söylenmiştir.

Çocuklara haya, iffet, namusun ne olduğu anlatılmalıdır. Çocuğun istikbalde geçimini sağlayabilmesi için mümkün ve münasip olan bir meslek dalında pratik bilgiler edinmesi sağlanmalıdır.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE TASARRUF VE İSRAF

1. kısım

Türk kültüründe tasarruf ya da tutumluluk anlayışı, Türkler'in her yaşam döneminde söz konusu olmuştur. Yani Türk tarihinde tutumluluk her dönemde geçerli sayılmış ve günlük yaşamın her kesiminde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Eski Türkler'in her ne kadar belirli alanlarda tutumluluğa yer vermekle birlikte bolluk içinde yaşayarak, tutumlu davranışlarının daha az olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü çeşitli ziyafetler, uzun süreli düğünler, toylarda bol bol yeyip içmeler yaygındı. Hatta bu konularda israfa kaçan harcamalar çok görülmekte idi. İslamiyetin kabulü ile tasarruf anlayışının yaygınlaştığı söylenebilir.

Anadolu'da kıtlık dönemlerinde, savaş zamanlarında zorunlu olarak tutumlu olmaya yönelinmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasındaki kıtlık Türkiye'yi geniş ölçüde etkilemiş ve bu durum tasarrufu oldukça yaygınlaştırmış. Elbiselere yama yapma herhalde o zamanların daha yaygın bir geleneği olmuştur. Türk halkının kanaatkar kişilik yapısı da tasarruflu olmayı kolaylaştırmıştır.

Son zamanlarda bazı insanların tasarruf ve tutumluluğu cimrilikle karıştırmakta oldukları bilinmektedir. Bir bakımdan, tasarrufun insanları cimriliğe götürebilen bir olay olduğu da doğrudur. Fakat iki kavram aynı

şey değildir. Cimrilikte, yapılması gereken tüketim yapılmaz. Cimrilik, tasarrufun derecesinin aşırı duruma getirilmesidir.

Osmanlılarda tasarruflu adam cimri adam sayılırdı.

Tasarruf anlayışının gereksiz tüketimin önlenmesi anlamında kullanılması doğrudur. Tüketim, özde bireysel bir davranıştır. Gözlenen tüketici davranışlarının arkasında psikolojik motifler vardır. Kıtlık dönemlerinde tüketimin toplumsal önemi geri plana itilir. Refah dönemlerinde ise ön plana çıkar. Tüketimin artması sanayi toplumlarına özgüdür. Sanayileşme ile birlikte tüketime yönelme artar. Sanayi ötesi toplumlarda bu eğilim daha çok artmaktadır.

Günümüzde modern sanayi toplumlarında tüketim, bir amaç olarak belirlenmiştir. Tüketim, bir dünya görüşü olmuştur. Özellikle tüketimi arttırmak için özel stratejiler geliştirilmiştir. Örneğin, Batıda reklamcılık, tüm gücüyle tüketiciliğe göre ayarlanmış olup, tüketiciyi borç almaya, borçlanmaya, aklına geleni satın almaya *şimdi al, sonra öde* formülünü benimsemeye ve bütün bunları, ekonominin çarklarının dönmesini sağlayarak, ülkesine hizmet olarak yapmaya teşvik etmektedir.

Tasarruf, Halkbiliminin bir boyutu olan Türk atasözlerine de yansımıştır. Örneğin: *Ak akça kara gün içindir. Sakla samanı, gelir zamanı. Damlaya damlaya göl olur. Ayağını yorganına göre uzat. Çok arpa, atı çatlatır. Hesapsız harcanan para, insanı düşürür dara* v.s.

Kuşkusuz, Türk halkı bu ilkeleri kendine örnek olarak almış ve gerçekleştirmiştir. Ama günümüzde tasarruf geleneğinden sapıldığını gösteren pek çok örnek verebiliriz. Örneğin, bir gencin evinde arkadaşıyla uzun uzun telefon konuşmaları, cenaze, düğün v.s. gibi törenlere gereğinden fazla çiçek gönderilmesi, evlerde suyun, elektriğin israf derecesinde kullanılması, otobüs ya da dolmuş varken gereksiz yere taksiye binilmesi, kent kesiminde binaların elli seneyi doldurmadan 15-20 yılda yıkılarak servet kaybına yol alınması, evde temizliği yapılabilecek her elbiseyi temizleyiciye vermek, çalışan kadınlarımızın işe giderken her gün değişik bir elbise giyinmesi, lüks maddeler ithal v.s.

Bu örnekleri dikkate alarak tasarruf eğitimi olan ihtiyacımız ortadadır. Tasarrufu teşvik ve israftan kaçınma bir eğitim konusudur. Her yerde her fırsatta tasarruf eğitimi yapılmalıdır. Örneğin, eğitim programlarında da tasarruf konularına yer vermeliyiz.

Çocuğun tasarrufa yöneltilmesi, erken yaşlarda aile içerisinde olmalıdır. Ana baba bu konuda çocuğa örnek olmalıdır.

2. kısım

Bir yazardan aldığımız şu örnek ilginçtir: «Yabancı ülkelerin birisinde hayır kurumlarına mensup bir heyet, bir milyonerden, dernekleri için yardım istemeye gider. Muhteşem apartmanında heyeti konuk eden zengin adamın çocuğu, misafirlerin sigarasını yakmak için babasına yardıma koşar. Fakat iyice dikkat etmediğinden ve acelesinden birinci kibriti hiçbir sigara yakmadan söndürür. Bunu gören baba, çocuğun elinden kibrit kutusunu alarak onu azarlar ve salondan çıkarır. Bir tek kibrit için çocuğunu azarlayan adamdan para alma ümitleri tamamen kırılan heyetin başkanı, ziyaret nedenlerini kısaca anlatınca, zengin adam, çek defterinin bir sahifesine oldukça kabarık bir rakam yazar ve kendini bir hayır işinde akıllarına getirdiklerinden dolayı heyete teşekkürlerini de ekleyerek çeki verir. “Bir kibrit çöpü için çocuğuma yaptığım muamele ile bu halim sizleri herhalde hayrete düşürmüştür. Fakat müsaade ediniz de açıklayayım” der.

“Ben bir kibriti dahi boşa yere sarf etmeden bugünkü servetime ulaştım. Her zaman çocuklarıma da bunu hatırlatmaktayım. Tutumlu olmazlarsa, kazandıklarını tutamazlarsa ve iyi kullanamazlarsa bu kadar çalışmaları boşa gider” der.

Özellikle evlerde, çocuğa tutumlu olmanın yararları, israfın zararları kurumsal olarak anlatılmalıdır. Göstererek yaşam deneyimleriyle ve davranışlarla ona malını, zamanını hesaplı kullanma alışkanlığı verilmelidir. O halde zaman, para, eşya ve enerjiyi gereksiz yere harcamamayı küçük yaşlarda öğretmeliyiz. Çocuk, evde, ailenin sınırlı bir bütçesi olduğunu ve her istediğini gelişi güzel her zaman satın alınamayacağını görmeli ve bilmelidir. Ana baba da bu konuda birlikte anlaşmış olarak hareket etmelidir. Çocuğa daha okula ilk kez giderken defterini, kitabını, kalemini, çantasını ve üst baş gibi tüm eşyalarını iyi kullanmasını öğretmemiz gerekir. Çocuğa eşyalarını kullanma zamanını da ailede öğretmeliyiz. Çantasını en az iki yıl kullanması gerektiğini belirtmeliyiz.

Tasarruf eğitiminin bir yönü de evde çocuğa bazı onarım işlerini öğretmektir. Bir serbest zaman etkinliği olarak evdeki eşyaları ufak tefek onarmayı öğrenen çocuk, ilerde o işleri kendisi yaparak tasarruf edebilir. Evin badana işlerini yapan, ufak onarımları kendisi yapan aile üyeleri oldukça tasarruf etmiş olurlar. Çocuk çarşı pazara götürülerek fiyatlar, tahminler, piyasa durumu hakkında bilgi sahibi olarak tasarrufu yaşayarak öğrenmelidir.

Verilen harçlığın da hesaplı kullanılması için ailenin rehber olması, denetlemesi gerekir. Harçlığın harcanma biçimi, miktarı konusunda aile dikkatli davranmalıdır.

Evdeki onarım işlerini daha çok erkekler yapmaktadır. Fakat kadınlarımızın da bazı becerilerle donatılması evde tasarrufu sağlar. Örneğin, kültürümüzde her ev kadınının dikiş dikmesi istenir. Çocuklarının ve kendisinin dikişlerini diken bir anne, terzi ücretinden kurtularak aile bütçesine katkıda bulunabilir. Aynı biçimde evde bulunan çeşitli parçalarda çocuklarına oyuncak yapan bir anne de hesaplı davranma alışkanlığı elde etmiş olur.

Çocuğun tasarruflu yetiştirilmesinde ailenin yanında okulun da sorumluluğu vardır. Özellikle öğretmenin çocuklarda bu zihniyetin yerleşmesine katkısı ve rolü yadsınamaz.

Okullarda işbilgisi derslerini de çocuğun evde kendi başına bazı eşyaları onarma becerisini kazandırma biçimine dönüştürmek gerekir. Tasarruf eğitimi dar anlamda sadece okullarda çocuklara değil, kitle iletişim araçlarıyla da yetişkinlerin eğitimi biçiminde geniş kapsamlı olarak uygulamak gerekir. Bu konuda ailede anne babalar, okullarda öğretmenler, toplumda aydınlar, gönüllü kuruluşlar, orta, yüksek tüm eğitim kurumları hep birlikte seferber olursa, başarıya ulaşılabilir.

TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜ

Beslenme biçimleri, içinde bulunulan kültürel-coğrafi ve ekolojik-ekonomik yapıya ve tarihsel sürece göre şekillenmektedir. Türk mutfağı denildiğinde Türkiye’de yaşayan insanların beslenmesini sağlayan yiyecekler - içecekler, bunların hazırlanması, pişirilmesi, korunması, bu işlemler için gerekli araç-gereç ve teknikler ile yemek yeme adabı ve mutfak çevresinde gelişen tüm uygulamalar ve inanışlar anlaşılmalıdır.

Türk mutfağındaki çeşit zenginliği birçok etkene bağlıdır. Kısa bir ifadeyle, Orta Asya ve Anadolu topraklarının sunduğu ürünlerdeki çeşitlilik, uzun bir tarihsel süreç boyunca birbirinden farklı birçok kültürle yaşanan etkileşim, Selçuklu ve Osmanlı gibi imparatorlukların saraylarında gelişen yeni tatlar, mutfak kültürümüzün yeni yapısını kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Genel olarak tahıl, çeşitli sebze ve etle sulu olarak hazırlanan yemek türleri, çorbalar, zeytinyağlılar ve hamur işleri ve kendiliğinden yetişen otlarla hazırlanan yemeklerden oluşan Türk mutfağı; pekmez,

yoğurt, bulgur gibi kendine özgü sağlıklı yiyecek türlerini de ortaya çıkarmıştır. Yöreden yöreye farklılaşan lezzetleri barındıran yeme-içme biçimleri, özel gün, kutlama ve törenlerde ayrı bir anlam hatta kutsallık taşır.

Türk mutfağı, çeşit zenginliği ve damak tadına uygunluk yönünden olduğu kadar birçok yemek ve yiyecek türü ile sağlıklı ve dengeli beslenmeye ve vejetaryen mutfagına kaynaklık edebilecek örnekleri barındırmaktadır.

Mutfak. Yemeğin yapıldığı yer, geleneksel kesimde "mutfak, ocaklık, aşevi, aşdamı, ocak vb." gibi adlar alır. Bazen ekmek, çörek türleri ve daha uzun süreli ısı kullanımının gerektiği yemek, yiyecek çeşitleri tandır, ocak, ocaklık vb. adlar alan ayrı bir bölümde pişirilir.

Mutfak yalnız yemek pişirilen bir mekân değildir. Ailece oturulup yemeklerin yenildiği mutfagın bir bölümünde yemek hazırlama, pişirme ve servis gereçlerinin konulduğu düzenlemeler de bulunur. Kent yerleşimlerinde ise mutfak ayrı bir bölümdür. Mutfagın genişliği elverişli ise aile yemeklerini bu mekânda yer, konuk davetinde veya geniş ailelerde, genelde salonun bir bölümünde bulunan ve "yemek odası takımı" olarak adlandırılan mobilyanın konulduğu bölümde yemek yenir. Bu uygulamanın yanında kentte de yer sofrasında yemek yeme geleneğinin devam ettiği gözlenmektedir.

Öğünlerde yenen yiyecekler ve içecekler. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar öğünlerin kuşluk ve akşam olmak üzere günde iki kez olduğu bilinmektedir. Günümüzde öğünler sabah, öğle, akşam şeklindedir. Buna çoğu yörelerde devam eden "yatsılık, uykuluk, yat-geber yemeği" gibi adlar alan, özellikle, uzun kış gecelerinde yenilen bir öğün de eklenebilir. Bunun dışında akşam üzeri, özellikle, komşuluk ilişkilerinde yer alan bir ara öğünden de söz etmek mümkündür.

Günümüzde kahvaltı olarak adlandırılan sabah öğününde tüketilen belli başlı yiyecekler zeytin, peynir, ekmek, reçel ve yumurtadır. İçecek olarak çayın ağırlık taşıdığı bu öğünü farklı peynir türleri, sucuk, domates, salatalık, biber gibi yiyecekler ve yörelere göre farklılık gösteren birtakım ürünler de eklenebilir.

Çorba ve süt, bal, pekmez gibi yiyeceklerle kahvaltı yapma geleneği de özellikle köy ve kasabalarda devam etmektedir. Öğle yemekleri mevsime göre hazırlanan tencere yemekleri, çorba, salata v.b.'dan oluşur.

Çorba, ana yemek, salata ve tatlıdan oluşan mönü genellikle akşam yemeğine özgüdür. Tarlada veya başka bir işte çalışan aile

bireylerinin akşam eve gelmesi ve bir sofraya etrafında hep birlikte ancak akşam saatlerinde bir araya gelmeleri, akşam öğününün daha zengin ve özenli olmasının başlıca nedenidir.

Özellikle, kış gecelerinde yer alan bir diğer öğün "yatsılık"ta kuruyemiş, çerez, meyve türü yiyecekler yenir. Son dönemlerde yerini çaya bırakmış olmakla beraber, boza, tükenmez gibi içecekler; elma, erik kurusu, pestil, cevizli sucuk gibi yiyecekler ve mevsim meyvelerinin tüketimi devam etmektedir.

Belirli zamanlara özgü yiyecek-içecekler. Türk mutfağında, belirli zamanlarda hazırlanan yemek, yiyecek-içecek türlerinin sembolik anlamlarla yüklü hazırlanması gündelik yemeklere göre daha fazla zaman ve emek isteyen bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Belirli zamanlara özgü yemekler "imece" adı verilen yardımlaşmalarla hazırlanır.

Nişan, düğün, sünnet, ölüm, dini bayramlar, mevsimlik bayramlar, ramazan ayı gibi gündelik yaşamdan daha farklı anlamların yüklendiği günlerde yemek ve yiyeceklerin de farklılaştığı; sofraların daha özenle ve bol çeşitle hazırlandığı gözlenmektedir. Bu konuda kendine özgü bir yapı gösteren doğum, düğün ve ölüm yemeklerini örnekleyebiliriz:

Doğum yapan kadına ziyarete gelen akraba, komşu ve tanıdıklar çeşitli hediyelerin yanında süt, yoğurt, yumurta, çorba gibi yemek ve yiyecekler de getirirler. "Loğusa Evi'nde konuklara loğusa şerbeti, süt, tatlı, bisküvi gibi ikramlarda bulunulur. Loğusa kadına sütünün artacağı inancıyla süt ve sütlü yiyecekler, soğan, bulgur, mercimek, şerbet, tatlı vb. yedirilir; nohut, fasülye ve bazı meyveler sakıncalı kabul edilerek yedirilemez, soğuk su içirilemez.

Düğün yemeklerinde et yemeğinin yanında pilav, mevsime bağlı olarak bir sebze yemeği, kuru fasülye veya nohut, hoşaf bulunur. Çorba olarak şehriye ve yoğurt çorbalarının yer aldığı düğün sofralarında; keşkek, pilav ve et yemeği hemen her bölgede yaygındır. Düğün sofralarında tatlı olarak helva, zerde, sütlaç veya baklava bulunur.

Cenaze yemeklerinde pilav ve sebze yemeklerinin yanında başka yemek çeşitleri de bulunur. Bazı yörelerde mezarın hazırlanmasını sağlayan kişilere verilen yemeğe "kazma takırtısı" denir. Cenaze evine yörelere göre değişiklik göstermekle beraber, 3 veya 7 günle değişen sürelerle komşu ve tanıdıklar yemek getirir, ölü evinde yemek pişmez. Ölünün evden çıktığı gün un helvasının yapılması, dağıtılması; 3., 7., 40. ve 52. günlerde mevlit okutularak yemek veya yiyecek ikramında bulunulması geleneği devam etmektedir.

Osmanlı Mutfağı. Bir zamanlar, Asya'dan Anadolu'ya doğru akan Türk boyları, eski uygarlıkların mayaladığı bu topraklara Uzak Doğu'da oluşan o zengin kültürü büyük bir ustalıklı ve yol boyu, geçtikleri her ülkeden aldıkları malzemeye zenginleştirerek taşımışlardır. Bu hareket sırasında, elbette, mutfak kültürüne de gereken yeri vereceklerdi.

Bilge Kağan'ın: "Açları doyurun, çıplakları giydirin, yıkılanları yapın, az halkı çok edin!" gibi kutsal öğütlerle yola çıkan göç kabilelerinin yeni vatandaki görevleri kendilerine böylece bildirilmişti.

İşte, yıllar sonra Anadolu ve Rumeli'de gelişen Osmanlı kültürü ve de bu kültürün önemli bir bölümünü oluşturan mutfak ve yemek töreleri Türkler'in tarihsel birikimiyle birlikte oluştu, gelişti ve ünlendi. Bu hareketli kültür birikimini yeni vatanı geliştirecek, destekleyecek ve üretkenliğini arttıracak bir çok eleman vardı. Yeni toprak, her şeyden önce üç ayrı denizle çevrilmişti: Karadeniz, Akdeniz, Ege Denizi. Bu üç deniz bütün malvarlıklarını Anadolu göçmenlerinin emrine sunmuştu ve bu üç denize bağlı iki boğaz (Çanakkale ve İstanbul Boğazları) ve de onları birbirine bağlayan Marmara Denizi, bir yandan kendine özgü bereketi ile, diğer yandan da Anadolu'da, dört mevsimi bir arada yaşamanın özellikleri ile Batı'da bahar keyfi sürerken, Güney'de yaz, Karadeniz'de ılıman bir sonbaharı yaşama imkanını kullanarak, ülkenin bütünü, her mevsim taze sebzeler ve değişik meyvelerle donatıyordu. Peki, bugün Türkler aynı keyfi yaşamıyorlar mı?

İşte bu nedenlerle Osmanlı mutfakının ve yemek kültürünün özelliklerini, tarihsel kültürel birikiminin verdiği çeşitlilik ve coğrafyanın ve iklimlerin verdiği zenginlik ve de denizlerin, göllerin getirdiği bereketle birlikte incelemek ve düşünmek gerekiyor.

Bu koşullar, Osmanlı yemek kültürünü dünyanın üç büyük mutfakından biri olma kıvamına getirdi.

Yaşadığımız günler, yaşadığımız koşulların büyük değişimleri nedeniyle bu kültür elbette durmadan yenileniyor. "Kalıcı olma" şansı her gün biraz daha azalıyor. Bugün tüm dünyada insanlar evlerinde ve aile sofralarında birlikte yemek keyfini çok az bulabiliyorlar. Gelişen iş töreleri, sıcak yemek alışkanlıkları, ayakta yenen "tost, sandviç" gibi kuru yemeklere dönüştürülüyor, davet yemekleri daha çok lokantalarda veriliyor. Çağdaş tıp, eskilerin en çok sevdiği yağlı yemeklere, hamur işlerine, hamur tatlılarına iyi gözle bakmıyor, fazla kilolu

olmaktan korkanlar devamlı "diyet" gayretiyle kolay yemeklere önem veriyor.

Ve böylece... Yeni dünyanın yemek sistemi kendi kurallarına göre, eski sistemden ayrılıyor. Ama eski sisteme de dikkatle bakıldığı ve araştırmalar yapıldığı zaman onların da, özellikle sağlık açısından birçok tedbirleri olduğunu, o günlerin koşullarına göre bazı kurallar ve kararlarla bu konuyu yürüttüklerini görüyoruz.

OSMANLI YEMEKLERİ

Fatih Sultan Mehmet'in babası II. Sultan Murat zamanına kadar gerek halk sofralarında, gerek saray sofralarında yemek düzeni çok sade, çeşitler de çok azdı. Osmanlı mutfağının gelişip oluşması ancak II. Murat döneminden sonra başlıyor.

Osmanlı yemekleri, biliyorsunuz, her zaman sofraların baş tacı olan çorbalarla başlıyor. Sağlıklı yemeklerin birincisi kabul edilen çorbalar et suyu, tavuk suyu, yoğurt; balık çorbaları da balık suyu ile zenginleştiriliyor ve pirinç, bulgur, tarhana unu, kuru ve taze sebzeler, sebze kökleriyle kaynatılarak yapılıyor. Ve adeta, mideleri kendinden sonra gelecek yiyeceklere hazırlamak ve hazmettirmek için görevlenmiş sayılıyor.

Düğün çorbası, yoğurt çorbası, tarhana çorbası, yayla çorbası ön sıralarda tutuluyor her zaman ve özellikle kuşluk yemeklerinin en hoş giden çorbaları sayılıyor.

Sofraların temel yemeği olarak çorba ve ekmek öne alındığına göre çorbaların lezzeti ve sağlıklı içeriği olması elbette gerekliydi.

Çorba konusu yazıya dökülmeye başlandığında sonu kolay kolay gelmiyor. O dönemlerin hamarat hanımları sadece çorba isimlerini sıralamaya kalktıkları zaman çorba türlerinin sayısı yüzü kolay kolay geçiyor.

Çorbanın önemi Osmanlı'da o kadar belli ki, evlenme yaşındaki kızların anneleri ve büyük annelerin en büyük korkusu, kızının "adam gibi çorba pişirmeyi bile bilmiyor" diye evde kalmasıydı. Ve bu konuda annesi gibi düşünmeyen kızlara verilen nasihat:

"Akılsız başa söz neylesin,
Tatsız çorbaya tuz neylesin,
Ya baba evinde kalan kız neylesin" idi.

QUYIDAGI MATNDA USLUB XATOLARI BOR TUZAT

Ramazan Sofraları. Türkler arasında 11 ayın bir sultanı diye anılan Ramazan ayının kendine özgü pek çok töresi vardır. Biz burada sadece bu törenin sofrasından söz edebileceğiz.

Ramazan günlerinde de sofraların her gün iki türlü kuruluyor. Bir iftar sofrası. Öbürü sahur sofrası. İftar sofrası, saati belli olan ve akşam saatlerinde açılan sofradır. Genelde oruç açma zamanını ve sofraya daveti şehirlerde ve kasabalarda toplar patlatarak haber verirlerdi insanlara. Top sesini duyanlar aile sofraların töresine uyarak yerlerine otururlar ve oruç açarlardı. Yani bütün günü hiç bir şey yemeden geçirenler oruç bozarlardı. Ya birkaç yudum suyla. Ya bir tane zeytinle.

Ramazan sofralarının ilki olan iftar sofrası iki aşamalıdır. Birinci aşama “İftariye” denilen ilk fasıl, ikincisi de yemeklerin yendiği ikinci fasıl. İftariye, açlığın verdiği hızla yemeklerin üstüne atılmayı önlemek üzere tertiplenmiş çerez sofrasıdır bir anlamda. Küçük tabaklarda ve sahanlarda reçeller, peynirler, zeytinler ve benzeri yiyeceklerden teker teker alınır. Bunların yanında fırınlardan yeni çıkmış pideler vardır.

İftar sofrası bittikten sonra bir anda kaldırılır. O sıra akşam namazının okunma sırasındır. İsteyenler ezan okunduktan sonra akşam namazını kılar. Sonra, yeniden hazırlanmış olan sofranın başına oturulur. Çorbadan sonra araya giren yemek sıradan sofralarda pek olmayan yumurtalı pastırmadır. Yalnız pastırma da olabilir. Bu pastırmanın pişirimi bazı özellikler vardır. Soğanlı pişmesi gibi. Saray sofralarında hemen ramazan günü var olan pastırma evlerde her gün olur muydu, bilemiyoruz. Sonra gelen yemekler etle başlar ve genel olarak güllaçla biter.

Sahur yemeği sabaha karşı yenir. Bu yemeğin misafiri olmaz. Ev halkı arasında yenir. Gündüz, insanı susatmayacak, ama tok tutacak yemekler yapılır. Sahur sofrasında mutlaka hoşaf olur. Pilav, makarna, börek türleri bu yemeğin tutucu yemekleridir.

Bayram günleri gibi, ailede ölüm ayı gibi, düğünler, sünnetler gibi sayılı özel günlerde bazılarının özel bir yemeği vardır, o da pişirilir. Ama her zamanki yemek listelerinden seçmeler yapılır. Özel gün yemekleri ve tatlıları içinde dikkati çeken en önemli yemek helvadır. Doğum, ölüm, gurbetten gelme, gurbete gitme, sünnet, hastalıktan kurtulma gibi pek çok olayda... ya bir kazanç ve hoşluk sonunda, ya bir kayıp ve keder nedeniyle Osmanlı evlerinde mutlaka helva pişer ve eşe dosta ya helva dağıtılır, ya da helvaya davet edilirdi. Neden helva? Bunu da bilemiyoruz. Ama bu törenlerin başoyuncusu bize göre, her zaman *helva*.

Osmanlı İmparatorluğu'na ilk İngiliz büyük elçisi olarak gelen Sir Edward Burton'un İstanbul'da şerefine verilen ilk ziyafetin raporunda Kraliçeye yazdıkları içinde şunlar da var:

- Yaklaşık yüz türlü yemek saymış.
- Gül şerbetinin nefis lezzetini unutamıyormuş.
- Yemek bitince ellerini buhur suyu denilen, içinde öd ağacı, misk, sandal ağacı ve çiçek suyu bulunan çok güzel kokulu bir suyla yıkamışlar.

Bir de : Her padişah, her ramazanda her on yeniçeriye bir büyük tepsi olmak üzere baklava yaptırıyor. Her tepsiyi iki yeniçeri saraydan alarak yeniçeri ocağına getiriyor. Ertesi gün bu gümüş tepsiler ve üstüne örtülen futalar saraya gönderiliyor.

Yeniçeriler, yönetimden memnunsalar tepsilerdeki baklavaları kabul ediyorlar va bitiriyorlar. Ama memnun değillerse, baklavalar olduğu gibi geri gönderiliyor. İşte böyle efendim.

(www.kultur.gov.tr'den
faydalanılarak düzenlenmiştir)

BİLGE KAĞAN'IN HAZİNESİ

Asya kıtasında Büyük Hun İmparatorluğu'ndan sonra siyasi güç ve kültürel etkinlik, ekonomik müesseriye ve askeri kudret itibarıyla tarih sahnesinde gördüğümüz ikinci büyük Türk devleti Göktürktür. Göktürkler'in diğer Türk devletlerinden ayrılan bir özelliği, ilk defa *Türk* sözünü resmi devlet adı olarak kullanmış olmalarıdır. Göktürkler'in hükümlerinin sınırları Yakut ve Oğuz Türkleri dışındaki bütün Türk kavimlerinin yaşadığı coğrafi saha idi.

Göktürk hakimiyetindeki Türk boyları, devletin yıkılmasından sonra beraber yaşama kültürünü bütün dünyaya yaymışlardır. Bu gelişme, dünya siyasi tarihinde *Türk* kavramının her yönüyle tanınmasına temel teşkil etmiştir.

Türk kavimlerinin devlet kavramı altında batı ile temasları Göktürkler zamanında önem kazanmıştır. Ele geçen yazıtlarda ve tarih araştırmacılarının çalışmalarında, Göktürkler'in komşuları ile aralarında elçiler atadıkları görülmektedir.

Türklerin tarih sahnesindeki ilk yazılı belgeleri niteliğinde olan Orhun Kitabeleri, Göktürkler tarafından dikilmiştir. Bugün Orhun Kitabeleri üzerine çalışmalar devam ederken, bir yandan da Göktürk devletinin büyük hükümdarı Bilge Kağan'ın hazineleri üstünde ciddi çalışmalar Türk araştırmacıları tarafından yapılmaktadır.

Yaklaşık olarak 280 yıl önce bulunduğu bütün ilim çevrelerinin dikkatini çeken Orhun Abideleri, bu eserleri ortaya koyanların torunları olan Türkler tarafından yeniden keşfedilmektedir. Orhun Kitabelerinde Türk tarihini, edebiyatını, sanatını, gelenek ve göreneklerini, dinini, ordu teşkilatını, sosyal hayatını, kısacası, Türk milletine ait her şeyi görebiliriz.

Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtları üzerindeki yazılar, Danimarkalı W. Thomson tarafından 1893 yılında okunduğunda Türk dili konusuna o güne kadar bilinenler köklü bir değişikliğe uğradı. 38 harfli runik Türk alfabesini Thomson çözdü. Anıtların metin ve tercümelerini ise ilk olarak W. Radloff yayımlamıştır.

O tarihe kadar Türkçe'nin en eski metni olarak 1069 yılında yazılan Kutadgu Bilig kabul ediliyordu. Kök Türk runik yazıtlarının okunabilmesiyle Türk dilinin yaşı 337 yıl geriye gitmiştir. İlk metinler, bir hükümdarın ağzından yazılmıştı ve ilahi bir havası vardı. Görünürde bir hükümdarın ve kardeşinin yaptıkları anlatılıyordu; sadeydi, ama basit bir anlatım değildi.

VI yy'ın ikinci yarısından sonra devletin başına Kök Türk hanedan soyu Aşinalar geçti. "Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer ve ikisinin arasında insanoğlu yaratıldı. İnsanoğlunun üzerine atalarımız Bumin ve İstemi Kağan'lar oturmuştu. Onlar ilk iş olarak Türk milletinin ailesini ve töresini düzenlediler. Dört tarafta düşmanlar vardı. Dört tarafa askerler gönderilerek düşmanlar itaat altına alınmış, dizliye diz çöktürülmüş, başlıya baş eğdirilmişti. Türk milleti, Doğuda Kadirgan Ormanlarına, Batıda Temir Kapı'ya kadar yayılmış bir şekilde yaşıyordu. Birlik içindeki Kök Türkler huzurluydular."

Bumin Kağan, Kök Türk hakimiyetini kurduğu yıl öldü ve sırasıyla üç oğlu kağanlık yaptı. 553-572 yılları arasında kağanlık yapan Mukan zamanında devlet, Mançurya'dan İran'a kadar uzanan kuvvetli bir İmparatorluk haline geldi.

Kuvvetli hakanların yokluğu, devleti oluşturan kavimlerin çekişmeleri ve Çin entrikaları yüzünden 630 yılında devletin doğu kısmı Çin'in hakimiyetine geçti. Çin hakimiyetine son veren Kutluk Kağan ölünce yerine Kapgan Kağan geçti (680-681) ve bütün Türkleri yeniden bir bayrak altında topladı.

710 yılında Kök Türk devletinin başına Bilge Kağan geçmiş, kardeşi Kül Tigin ve ünlü devlet adamı Tonyukuk'la beraber ülkeyi huzurlu ve müreffeh bir şekilde yönetmişlerdi. Tonyukuk ve Kül Tegin'in ölümünden sonra karışıklıklar başladı. 734 yılında Bilge Kağan'ın ölümünden sonra artık ülkeyi yöneten kağanlar hiçbir zaman eski istikrarı sağlayamadılar.

Orhun Abideleri Bilge Kağan devrinin eserleridir. Bilge Kağan yazıtı, ölümünden sonra oğlu İçen tarafından 735 yılında dikildi. Kül Tigin Yazıtını 732 yılında Bilge Kağan diktirmiştir. İki anıt halinde bulunan Tonyukuk Yazıtı da kendisi tarafından 725 yılından önce taşlara kazılmıştır. Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtları, Orhun Vadisinde (Koşo Çaydam) dir. Koşo-Çaydam Gölü, yazıtların doğusunda, Orhun Nehri de anıtların batısında yer alır. İki yazıtın arası yaklaşık olarak bir kilometredir. Tonyukuk Yazıtı ise, Orhun Yazıtlarından 400 km daha güneydoğuda, Nalayh Bölgesinde bulunmaktadır.

TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) hazırladığı Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi'nde, Moğolistan'daki, özellikle, Orhun ve Nalayh çevresindeki Türk anıtlarının restorasyonu ve korunması yer alıyor. Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk Külliyyelerinde kazılar yapılacak, restorasyon ve korunma işlemleri tamamlanacak ve bu anıtların kopyaları yapılarak Türk Cumhuriyetleri'nin başkentlerine dikilmesi sağlanacaktır.

İlk çalışmalar 1997'de bir bilim heyeti tarafından gerçekleştirildi. 2000 yılı içerisinde arkeolog, sanat tarihçisi, tarihçi, türkolog, topoğraf, restoratör, mimar ve fotoğrafçıların bulunduğu bilim heyeti, özellikle, Orhun Bölgesi'nde çalışmalar yaptı. Bu grubun yaptığı çalışmalar neticesinde Bilge Kağan Yazıtı'nın yerleştirildiği kaplumbağa kaidede önemli tahribatların meydana geldiği tespit edildi.

2001 yılı kazılarının önemli çalışmalarından biri de, üç parça halinde yerde yatan Bilge Kağan Yazıtı'nın birleştirilerek 735 yılından 1266 yıl sonra yeniden ayağa kaldırılması olmuştur. Ayrıca, yazıların kopyalanma işlemi de dijital bir ortamda tamamlanmıştır.

2001 yılı kazılarının önemli bir buluntusu da Bilge Kağan'a ait olduğu düşünülen gümüş bir kutu içindeki eşyalardır. Yüzlerce parçadan meydana gelen bu hazinede Altın Eserler (ağzında kıymetli bir taş taşıdığı düşünülen mitolojik bir kuş tasvirinin bulunduğu, etrafında kazma ve kabartma tekniği uygulanarak işlenmiş süslemelerden oluşan, tamamı altından bir taç, kemer tokaları, giyimle ilgili nesneler ve altın kapkacak) ile Gümüş Eserler (işlemeli iki geyik heykelciği, kapkacak, madeni nesneler, tekstil ve kömür gibi organik maddeler kırık ve erimiş gümüş plakalardan oluşan 1850 adet eşya) vardır. Ayrıca demir parçaları, bronz eserler ve erimiş kurşun parçaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde Bilge Kağan Yazıtı'nın eksik parçalarından biri bulunup okunmuştur. Bu proje, dünyadaki en kapsamlı yüzey araştırmalarından biridir.

Kazı yerinin müzeye dönüştürülmekte olduğu ve bu eserlerin inceleme işlemleri de tamamlandıktan sonra müzede teşhirine başlanacağı bildirilmektedir. Bunları korumak ve gelecek nesillere aktarmak bugünkü ve gelecek nesillerin görevidir.

(Ayşegül ERDEM, *Yeni Avrasya*, Eylül 2001)

LEYLA İLE MECNUN

Bir zamanlar Bağdat ile Basra arasında Beni Amir kabilesi yaşardı. Kabile reisinin adı da Amir idi. Bu eli açık, merhametli, tatlı dilli Amir'in yıllar sonra bir erkek çocuğu oldu. Bin koyun, elli deve kurban ederek, sadece kendi aşiretine değil komşu aşiretlerine de ziyafet verdi, ihtiyacı olanlara ihsanlarda bulundu.

Bebeğe, Kays adını verdiler. Çocuk sütineler, dadılar, hizmetkarlar elinde el bebek gül bebek büyütüldü. Okul çağına geldi ve okula başlatıldı. Kays okula gidiyordu, ama ayrıca özel öğretmenler ve eğitmenler eliyle de eğitiliyordu.

Bir gün okula Leyla adlı bir kız geldi. O da komşu kabile Necit'in reisi Said'in kızı idi.

Kays da Leyla da gerçekten çok güzel çocuklardı, ikisi birbiriyle çok samimi arkadaş oldular. Okulda birbirleriyle dolaşıyor, birlikte aynı sırada oturuyor, birlikte ders çalışıyorlardı. Böylece aradan yıllar geçti.

Bu birlikte geçen yıllar içinde arkadaşıa, çocukça oyunlar, şakalaşmalar bitti. Çünkü ikisi de birer geçen olmuşlar, yaşları 17'ye ulaşmıştı.

Leyla da gzelliikte tam bir leyla olmuştu. Siyah saçları sanki bir geceydi, yanakları ise bir meşale... Mahmur bakışları o kadar tatlı, o kadar cana yakındı ki, gülünce güzel dudaklarının arasından dışlerinin parlak incileri görünür, saçlarını savurduka lle lle omuzlarına dökülürdü, iri siyah gözleri, hafifçe esmer teni, uçları tersine dönmüş uzun ve siyah kirpikleri onu güzelden daha öte cazibeli yapıyordu. Kays da yakışıklı bir geçen olmuştu. Uzun boyu, geniş omuzları, düzgün ve bakımlı yüzü ile okulun bütün kızlarının gözdesi idi.

Her ikisinin sevgisi, kendileriyle beraber byrd ve büyük bir aşka dönüştü. Artık birbirlerine bakmaları daha yürekte, daha aşıka ve daha duygulu idi. Durum böyle olunca, artık birlikte gezip dolaşmaları yadırganır oldu. Hatta yle ki, bu halleri, bire bin katılarak dedikodu haline getirildi. Tabi ki, bu söylenenler Leyla'nın annesine ve de Kays'ın ailesine ulaştı. İlk tepki Leyla'nın annesinden geldi. Dedikoduları önlemek için Leyla'nın okula gidişi, Kays'ı görmesi yasaklandı. Bu karar sonucu, aşık ile maşuk birbirinden ayrı düştüler. Leyla'nın okula gelemeyeceği haberi Kays'ı fena halde sarstı. Leyla'nın ateşi ile yanıp tutuşmaya başladı. Gece gündüz ağlıyor, bulunduğu her yer ona zindan oluyordu. Aşk ateşinin şiddetinden deli divane oluyordu. Onun nazarında artık dünyada Leyla'dan baska bir varlık bulunmuyordu. Ama o da yanında değildi.

Babası Amir, bu durumu fark etti. Oğlu Kays'la konuştu. Babası oğlunun aşkının şiddetini anladı. Ama Kays delirmeye doğru meyletmeye başlamıştı. Kendi kendine konuşuyor, ağaçlara Leyla'yı soruyor, kuşlara sesleniyordu. Artık halk, ona "Mecnun" demeye başlamıştı. Herkes ona "aşk delisi" adını takmıştı. Zaman zaman kabileden uzaklaşıyor, çöllere çıkıyor, saatlerce yalnız kalıyordu.

Amir, Leyla'nın babası Said'i ziyarete giderek, Leyla'yı oğlu Kays'a istedi: "İkisi de birbirini sevir. Bu genleri sevindirelim. Onları evlendirelim"- dedi. Said, Kays'ın delilik belirtileri gösterdiğini, kızını Kays'a veremeyeceklerini söyledi: "Ama Kays'ın iyileştiğini görelim, o zaman Leyla ile evlenir"- diyerek kapıyı da tamamen kapamadı.

Bunun zerine Kays'ın dünyası büsbütün yıkıldı. llere koştu, derdinin dermanını, l rüzgarlarından bekledi. Artık o tam bir Mecnun'du. Leyla, Kays'tan farklı mıydı ki? O da Kays'ın hayaliyle yaşıyor, hep onu düşünüyor, gözlerini kapasa onun hayalini görüyor, onun özlemiyle doluyordu.

Kays, Mecnun oldu ya, mekanı da çöller oldu. Eve, köye girmiyordu. Babası Amir ona: “Beni Leyla için yaşat, Leyla için öldür”- diye yalvardı. Üstelik Mecnun’un babası Amir de bir süre sonra ölüverdi. Mecnun tamamen sahipsiz kaldı. Çöller evi barkı oldu Mecnun’un.

Annesi Leyla’yı bir bahar günü kırlara götürdü. Tesadüf bu ya, daima çöllerde dolaşan Mecnun da o gün kır kara çıkmıştı. İkisi birbirini gördü, dert ırmağı gam denizine ulaştı. Leyla demek, cennet içinde bir huri, Mecnun demek karanlık içinde bir ışık... Leyla demek güzellik semasının ayı, Mecnun demek aşk ülkesinin şahı... Leyla demek dünya masalı, Mecnun demek çöller efsanesi, Leyla demek gam çimenliğinin fidanı, Mecnun demek sevda ormanının ağacı demektir...

Mecnun, Leyla’ya bakamadı. Zaten yok olan aklı büsbütün kayboldu, düştü, bayıldı. Leyla da öyle... Şaşkınlığı o derecedeydi ki, kendinden geçti. Önce Leyla’yı ayıltılar ve uzaklaştırdılar. Mecnun’un da yüzüne sular serpererek ayılanlar oldu. Ama ayıldığında sevgilisini göremedi.

Mecnun yine çöllere düştü. Bir gün Nevfel adlı bir kabile reisi onu çölde buldu. Haline acıdı. Onu Leyla’sı ile buluşturmaya karar verdi. Bir adamını göndererek Leyla’yı Mecnun’a istetti. Ama ret cevabı geldi. Bu arada Leyla’yı Selam adlı zengin bir bey istedi. Ona Leyla’yı verme sözü kesildi. Nevfel reis, aklına koyduğunu yapan birisiydi. Güçlü bir ordusu vardı. Ordusuyla Leyla’nın kabilesi Necit’e saldırdı. Amacı, Leyla’yı kaçırıp Mecnun’a vermektir. Ama Selam’ın kendi kuvvetleri, Necit kabilesi kuvvetleri ile birleşince Nevfel zorlanmaya başladı. Üstüne üstlük, Mecnun bir kenarda; “Allah’ım Leyla’m için savaşımları yenik düşürme!” diye dua edince Nevfel öfkeden köpürdü. Savaşı hemen bırakıp geri döndü ve Mecnun’u kabilesinden kovdu. Mecnun yine çöllere düştü. Selam da Leyla ile evlendi. Evlendi ama Leyla hiçbir zaman Selam’ın karısı olmadı. Oturdıkları yer bile ayrıydı. “Ben Kays’tan başkasına zevce olamam.” diye belirttiği için Selam onun yanına dahi gitmiyordu.

Bir gün Leyla, Mecnun’u görmek üzere çöllere çıktı. Onu aradı ve buldu. Buldu ama Mecnun, Leyla’yı tanıyamadı. Çünkü o artık hayalindeki Leyla ile bir olmuştu. Mecnun artık cisim olan Leyla’yı sevmediğini, hayalinde yaşattığı Leyla’ya aşık olduğunu, o sebeple yanından hemen ayrılıp gitmesini söyledi. Leyla bunu duyunca perişan oldu, devesini sürdü gitti.

Leyla'nın kocası Selam da bir savaşta ağır yaralandı ve öldü. Leyla çok ağladı, aslında kocası için değil Mecnun için... Bu bir fırsat oldu ağlamak, sızlamaktan yana... Leyla gücünü kaybetti. Eridi bitti. Babasına, annesine hasta yatağında şunları söyledi: "Sizler çok yanlış düşündünüz. Kays gerçek bir aşık idi. Ben de öyle... Mecnun, hayatın tadını benim aşkım uğruna feda etti ve çöllere düştü. Ben de artık ölüyorum. Benden ümidi kesiniz. Kefenimi kan rengine boyayın, aşk şehidi olduğum anlaşılsın. Tabutuma güller, sümbüller serpin. Mecnunu hoş tutun, hakaret etmeyin" dedi ve son nefesini verdi.

Bağırdı, çağırdı, ama ne fayda, Leyla öldü. Mecnun'a gelince; bir süre sonra Leyla'nın öldüğünü öğrendi. Leyla'nın mezarının başına geldi. Sabah oluyordu, güneş yavaş yavaş yükseliyordu. Mecnun ise ağlıyor ve sızlıyordu. Mezarın üstüne kapanmıştı. Bu durum birkaç gün devam etti.

Onu Leyla'nın mezarının başından kimse ayıramadı. Sonuçta "ahlar" çekerek Leyla'nın mezarı başında can verdi. Hayatta bir çatı altında birleşemeyen iki sevgili bir mezarda birleşti.

(Hayrettin İvgin'in Anadolu Halk Hikayeleri adlı kitabından alınarak düzenlenmiştir)

TÜRK HAMAMLARI

Anadolu'daki ilk Türk hamamlarından Osmanlı'ya, hatta büyük usta Mimar Sinan'ın İstanbul'daki hamamlarına kadar, dünyaca meşhur Türk hamamlarının bir kaç asırlık tarihine bir kültür turu yapmaya ne dersiniz?

Hamam, Türkçe'de "ısıtmak, sıcak olmak" anlamındaki Arapça "hamm" sözcüğünden geliyor. Hamam sözcüğü yaygın olarak günümüzde de kullanılmakla beraber, Anadolu'nun bazı bölgelerinde hamama "sıcak" ya da "ısıcak" da deniyor.

Ancak, bu hamamların sadece temizliğin dışında, toplumsal hayatın olmazsa olmaz bir parçası haline gelmesi ise, Osmanlı'lar sayesinde gerçekteşiyor. Anadolu'daki ilk Türk hamamları, camegâh (soyunmalık), soğukluk, ılıkık, sıcaklık, halvet, külhan gibi bölümlerden oluşuyordu. Özellikle Osmanlı döneminde önem kazanan hamamlar, genellikle merkezi planlı, tek ya da çifte hamam türündeydi. Bağımsız olarak yapılan hamamların bir kısmı da külliyeler içerisinde inşa ediliyordu. Hatta rivayet olur ki, bugün hâlâ ayakta durmayı başaran birçok Türk hamamı, zamanında hayır kurumlarına, özellikle de camilere gelir kaynağı sağlamak amacıyla yapılıyordu.

Anadolu'da Türk dönemi hamamlarının ilk örnekleri ise, bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi çevresinde medeniyetlerini yaşatmış Artuklulara ait... Mardin'deki Maristan Hamamı'nın, Anadolu'daki en eski tarihî hamam olduğu, tarihinin de XI asrın sonları ile XI asrın başlarına tekabül ettiğini belirtiyor uzmanlar...

Anadolu Selçukluları'ndan günümüze ulaşan hamamların sayısı oldukça azdır. Bir farklı yapısı olan, Kayseri İlimizdeki Kölük Hamamı'nın 1210 yılında tamir edildiği biliniyor. Beylikler döneminde de bu toprakların pek çok yöresinde küçük boyutlu hamamlar yapılmıştı. Osmanlı hamamlarının belli başlı karakteristik özellikleri şu şekilde özetlenebilir: İşlevsellik ve sadelik mimaride dikkat çekicidir, özellikle mukamalı geçişler, değişik örtü düzeni, mermer ve alçı süslemelerle zenginleştirilen iç mekânlar vs... Osmanlı hamamlarında soyunma yerinin ortasında genellikle fıskiyeli bir havuz bulunuyordu. Hamam mimarisinin ilk örneklerinde kapalı soyunma yerleri yoktu. Alanı çevreleyen sedirlerin üzerinde açıkta soyunuluyordu. Bu bölümdeki en önemli geleneklerden biri de mermer çay ocaklarıydı.

Klasik dönem hamam yapılarında bakışık düzende çifte hamam planı egemendir. Bu yapılar kübit gövdeli, yalın mimarilerinin yanı sıra bezemeleri ve örtü düzenleriyle de ilgi çeker. Bu dönemde Mimar Sinan'a bağlanan hamamların on altısı İstanbul merkezinde, yedisi Üsküdar, Galata ve Boğaziçi'ndedir. Bunların yanı sıra büyük usta Sinan'a bağlanan saray hamamları da vardır. Çinili Hamam, Ağa Hamamı, Sinan Paşa Hamamı ilk örnekleridir. Mimar Sinan'ın Ayasofya Hamamı, Çinili Hamam, Çemberlitaş Hamamı, Ortaköy Hamamı, Kılıç Ali Paşa Hamamı, Süleymaniye ve Beyazıt hamamları, büyük kubbeli yapılara birer misaldir. İstanbul'da en büyük kubbeli hamam, 17 metrelik soyunma yeri, kubbe çapı ve 27 metre yükseklikle, günümüzde çarşı olarak kullanılan Mahmutpaşa Hamamı...

İstanbul'un hamamları arasında kısa bir kültür turuna çıkmadan önce, şu bilgiyi paylaşmakta fayda var: İstanbul'un konak ve yalılarında da çarşı hamamlarıyla benzer planda, daha küçük ölçekte hamamlar vardı. Daha sonra Çamlıca Kız Lisesi olarak kullanılan Ahmet Ratip Paşa Konağı'nın mermer oymalı hamamı ile Boğaziçi'ndeki Zarif Mustafa Paşa Yalısı'nın hamamı bu türün özgün örnekleri arasında sayılabilir. Dolmabahçe Sarayı'ndaki "Hünkâr Hamamı" ise mimari bir özelliği olmamakla birlikte, süslemeleriyle dikkat çeker.

Bir zamanlar İstanbul'da 150 büyük, 150 de küçük hamam bulunuyormuş. Evlerde ise toplam 14 bin hamam olduğu söyleniyor. Bugün hâlâ yıkanmak ve temizlenmek gayesiyle kullanılan birkaç İstanbul hamamı ise şunlar: Çemberlitaş Hamamı; 1584'te III. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından Üsküdar'daki Atik Valide Sultan Külliyesine gelir sağlamak maksadıyla yaptırıldı. Mimar Sinan'ın eseri olan hamam günümüzde çifte hamam olarak hizmet veriyor.

Cağaloğlu Hamamı; 1741'de I. Mahmut tarafından Ayasofya Camii'ne gelir getirme amacıyla inşa ettirildi. Hamamın planlarını Başmimar Süleyman Ağa yaptı, ancak hamam, Abdullah Ağa tarafından bitirildi. Halen çifte hamam olarak hizmet veriyor. Süleymaniye Hamamı da, Mimar Sinan'ın "kalfalık eserim" dediği Süleymaniye Camii ve külliyesiyle birlikte 1557'de yapıldı. Beyazıt'taki hamam 2001 yılında turistik maksatlı olarak çalışmaya başladı. Galatasaray Hamamı ise, Galatasaray Lisesi'ne temel oluşturan Galata Sarayı Ocağı İçoğlu Kışla - Mektebi'nin yeniden inşası sırasında 1715'te yaptırıldı. Hamam'a 1965'te kadınlar kısmı eklendi.

Büyük Hamam 1533'te, hemen yanındaki cami ile beraber Mimar Sinan tarafından yapıldı. Kasımpaşa'daki hamam, günümüzde de çifte hamam olarak kullanılıyor. Ağa Hamamı I. Ahmet'in Kiler Ağası Malatyalı İsmail Ağa tarafından 1610'da yapıldı. Çifte hamam olarak yaptırılan Üsküdar'daki Ağa Hamamı hâlâ bu şekilde çalışıyor.

Hamam kültürünün gündelik yaşamda günümüzle kıyaslanamayacak kadar canlı olduğu Osmanlı döneminde, tellaklar da bu kültürün önemli bir parçasıydı. Her dönem sayı konusunda sağlıklı kayda rastlanmasa da, XVII yüzyıl sonunda İstanbul'daki hamamlarda kayıtlı olarak çalışan tellak sayısı 2.321 olarak belirtilmiştir. Tellaklar, genelde 13-15 yaşlarındaki gençler arasından seçilerek yetiştirilirdi. "Tellak yamağı" denen bu gençlerin, güler yüzlü, güzel vücutlu, canlı, hareketli, hoşsohbet, dayanıklı olmaları istenir ya da bu özellikleri edinmeleri için çalışılırdı. Çırağın kalfa olabilmesi için ustanın onay vermesi gerekirdi. Kalfa olması için onay verilenler, bir perşembe günü geleneksel Osmanlı esnaf töreninde ibrişimden siyah peştamal kuşandıktan sonra, önce hamamcı ağasını halvette yıkarlar, daha sonra da hamama gelen itibarlı bir müşteriye çıkarak çalışmaya başlarlardı. Tellakların üzerinde gelenekler gereği kâhyalar, en tepede de hamamcılar kethüdası bulunurdu. Gençlerin tellak yamağı olarak alınmaları uygulaması İkinci Meşrutiyet'e kadar devam etti. Bu tarihte çıkarılan bir genelge ile 20

yaşından küçük tellak çalıştırmak yasaklandı. Tellaklar geçmişte sabun köpürtmeye yarayan lenger denilen geniş bakır kaplar, hurma kökünden yapılan lifler ve kaba kara kıldan hamam keseleri kullanırlardı. Günümüzde lengerin yerini plastik kaplar, lifin yerini örme sabun bezleri, kıldan keselerin yerini ise kumaş dokuma keseler aldı.

Günümüzde ufak bir ücret farkıyla her türlü ihtiyacınız hamamdan karşılanabiliyor olsa da, siz kendi eşyalarınızı kullanmakta ısrarcıysanız işte yanınıza mutlaka almanız gerekenler: Havlu, şampuan, saç kremi, sabun, takunya (terlik), örme sabun bezi, bakır tas ve bir kıldan kese...

Anadolu'nun birçok yöresinde yaygın bir gelenek olan "adak hamamlar, bir dileği için adak adayan kişinin dileğinin gerçekleşmesi halinde yapılıyor. Adak sahibi, adağı gerçekleştğinde 24 saatliğine bir hamam kir alıyor. Yakınlarını, komşularını birer mum ya da sabun göndererek bu hamama davet ediyor. Ayrıca kapının önünde duran bir kişi bağırarak adak hamamı olduğunu çevreye duyuruyor. Herkese açık olan adak hamamında, yıkanmanın sevap olduğuna inanılıyordu.

(Su Dünyası dergisinin Ocak 2005, 18. sayısından alınarak düzenlenmiştir.)

NESEF VE KEŞ ŞEHİRLERİ

Özbekistan'ın tarih kokan her karış toprağı, her taşının büyük bir geçmişi vardır. Bir kaç bin yıllık büyük tarihi süreç zarfında ülke sayısız düşman saldırılarına uğramış, yükselişler, düşüşler yaşamıştır. Ülkenin Güney kısmında, komşu ülke sınırlarında bulunan Kaşka Derya vahası da başlıca bu eski tarihin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

XX yüzyılın 60'lı yıllarında Kaşka Derya Özbekistan'ın geri kalmış bir taşra illerinden biri sayılırdı. Kaşka Derya adı dile getirildiğinde herkesin gözü önünde Karşı'nın düz ovaları, çölleri canlanırdı. O dönemler Amir Timur'un adı bile dile alınmaz, ders kitapları ve tarih kitaplarında Amir Timur dünyanın bir çok ülkelerini zapteden istilacı hükümdar olarak nitelendirilirdi. Kaşka Derya vahasında yaşamış olan hiç bir allamenin ismi bilinmiyordu.

Karşı çölleri su getirilmesi ve geliştirilmesiyle Kaşka Derya İli'nin ülke ekonomisi ve sosyal yaşantısındaki itibarı ve yeri de önemsenmeye başladı. Vahada yeni şehir ve kasabalar, köyler inşa edildi, uzun yıllar dümdüz çöl olmuş yerler meyve bağlarına, yemyeşil tarlalara dönüştü. Özellikle, Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığa kavuştuktan sonra vahadaki gelişme süreci daha da

hızlandı. Onlarca çağdaş binalar, üretim ve sosyal tesisler inşa edildi. Bu türlü ekonomik kalkınma çalışmaları sonucu Kaşka Derya Özbekistan'ın gözde illerinden birine dönüştü.

Günümüzde İldeki Talı Mercan Su Elektrik Santrali, Şurtan Gaz Kimya Kompleksi, Mübarek Gaz Rafine Fabrikası, Kök Dumalak Petrol Kaynağı gibi büyük tesisler ülkenin ünlü yapılarından sayılır. Ülkede üretilmekte olan gazın % 88'i, petrolün % 92'si Kaşka Derya'da üretilmektedir. Pamuk, tahıl ve buğday üretiminde de Kaşka Derya ülkenin en önde gelen illerinden biri sayılır.

Kaşka Derya yüksek üretim potansiyeline sahip olmakla birlikte zengin tarihi geleneklere de sahiptir. Eski Keş, Nesef, Kasan, Güzar, Kasbi ve ildeki onlarca şehirlerde inşa edilmiş olan camiler, mescitler, yalılar, kervansaraylar, tarihimizin en eski ve değerli mimarisi olan Şahrisabz'daki Aksaray ve diğer abideler geçmişte yaşayan ecdatlarımızın günlük yaşamını, kültürünü, yapıcı potansiyelini, sahip olduğu gücü, kudreti göstermektedir. Bu yurt, aynı zamanda, insanlığın manevi ve kültürel gelişmesine büyük katkıda bulunmuş olan ünlü kişileriyle de meşhurdur. Nesef şehrinde doğmuş, büyümüş ve "Nesefi" adıyla ün yapmış olan allameleri çok iyi biliyoruz. Büyük bilimsel mirasıyla İslam dininin manevi mirasını zenginletmiş ve bununla ülkemizin şöhretini bütün dünyaya yaymış olan onlarca aziz ulemalar, bilginler ve din adamları sadece Kaşka Derya'nın değil, bütün Özbek halkının iftihar ve gururudur.

Ekim 2006'da Karşı şehrinin 2700. Yıldönümü kutlandı, bu sene öncesi şehir içinde bulunan eski abideler restore edildi, cadde ve meydanlar, parklar yeniden düzenlendi. UNESCO'nun katkılarıyla düzenlenen Yıldönümü törenleri eski tarihi kentin adını bir daha bütün dünyaya hatırlattı.

Kaşka Derya vahasının eskide Nahşab ve Nesef diye, günümüzde ise Karşı diye adlandırılan, geçmişte Keş adını taşıyan ve günümüzde Şahrisabz diye adlandırılmakta olan iki büyük şehri ve onun tarihi Orta Asya'daki en eski tarihi kentler olan Samerkand, Buhara ve Hive tarihi kadar eskidir. Son yıllarda yapılan arkeoloji kazıları, tarihi yazılar, geçmiş yüzyıllarda inşa edilmiş olan mimari yapılar bunu bir daha kanıtlamaktadır.

Ne yazık ki, VIII yüzyıla kadar yazılan kaynakların büyük kısmı kaybolmuştur. Günümüzde Kaşka Derya vahasının tarihi ile ilgili bazı bilgilere Yunan, Çin ve Arap seyyahlarının vakayiname yazılarında

rastlamak mümkündür. Çinliler Nahşab'ı "Naşebo", Keş'i de "Tsi-şi" diye yazmışlar. Arap tarihçilerinden İbn-i Havkal, İbn-i Hurdadbeh, İstahri, Yakut, Mukaddasi, Sam'ani'lerin kitaplarında Kaşka Derya'nın tarihi ve kültürüyle ilgili ilginç bilgilere rastlanmaktadır.

Kaşka Derya vahasının tarihi uzun zamandan beri bilimadamlarının dikkatini çekmektedir. Çünkü en eski dinlerden biri, Orta Asya halklarının manevi yaşamında derin iz bırakmış olan Zerdüştlük öğretisi (dini) şu topraklarda yayılmış, Mukanna ve Spitamen gibi özgürlük savaşçıları şu topraklarda düşmanla savaşmışlardır. Ünlü bilimadamları Y. Gulamov, V. Masson, S. Kabanov, E. Rtveladze, R. Süleymanov, A. Sadullayev vb. bu topraklarda büyük çaplı arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana 120'den fazla En Eski Çağ ve Orta Çağ'a ait tarihi kentler, şehir ve köyler, kalelerin kalıntıları bulunmuş ve incelenmiştir. Özbekistan'ın bağımsızlığı yıllarında arkeolojik çalışmaların çapı daha da genişletilmiştir. Yerkurgan, Kale-i Zakhaki Maran, Şüllük Tepe, Köhne Fazlı harabeleri tarihi geçmişimizin bir çok sırlarını açıklamıştır. Arkeolojik bulgular sonucu Kaşka Derya vahasının bir kaç bin yıllık tarihi yeniden dünyaya gelmiş durumdadır.

Nesef ve Keş ülkenin Güney sınırlarına yakın şehirler olarak Makedonyalı İskander ve Arap istilacılarının ilk darbesine uğramış, Moğollar saldırısı döneminde de bu topraklar bir stratejik bölge olarak başkomutanların Karargahlarına dönüştürülmüştü. Tarih sayfaları Vatanın İstiklali için savaşan evlatların cesaretleriyle ilgili yazılarla dolu. Tabii ki, yapılan tüm saldırılar, baskınlar ülkeye büyük ekonomik zarar vermiş, vaha halkının sosyal ve kültürel yaşamını ciddi şekilde etkilemiştir. Geçmiş yüzyıllarda yapılmış olan tarihi binalar, mimari yapılar, kitaplar imha edilmiştir. Ancak halk zorluklar, savaşlar önünde kendini kaybedip durmamış, onun yapıcı salahiyyeti, gücü, kudreti yeni mucizeler yaratmaya devam etmiştir.

Tarih uzmanlarına göre, III-IV yüzyıllıkta Keş ve Nahşab tek bölge olarak Keş hükümdarları tarafından yönetilmiştir. Ancak VI-VII yüzyıllıklarda bu bölge iki bağımsız bölge: Keş ve Nahşab vilayetleri olarak ikiye ayrılmıştır. O dönemde darbedilmiş ve günümüzde dünyanın bir kaç ünlü müzesinde bulunmakta olduğu bilinen metal paralar da bunu kanıtlamaktadır. Özbekistan Tarihi Müzesi hazinesinde, bir yüzünde Nahşab hükümdarının resmi, ikinci

yüzünde ise arslana mızrak saplamakta olan pehlivanın resmi rölyef şeklinde yapılmış olan 14 adet bakır tenge bulunmaktadır.

Son yüzyıllarda bu bölgede bir çok şair, yazar ve bilimadamlarının yaşadığı da bir gerçektir. Ancak onların isimleri, yazdıkları yapıtlardan alınmış parçalara bize ulaşmış olan bazı tezkiirelerde rastlanabilmektedir. VIII yüzyıl sonu ve IX yüzyılın başlarında Nesef ve Keş'te Hadis bilimleri ve İslam hukuku (fıkıh) öğretilen büyük okullar meydana gelmiş, bu okullarda İslam dünyasının çeşitli ülkelerinden gelen öğrenciler eğitim görmüşlerdir. X yüzyılda Hammad İbn-i Şakir an-Nesefi, el-Lays İbn-i Nasr el- Kacari, XI yüzyılda Abdül Aziz İbn-i Muhammed an-Nahşabi, el-Hasan İbn-i Ali el-Hammadi an-Nahşabi gibi ulemalar bütün İslam dünyasına tanınmışlardı.

Nesef ve Keş ulemaları IX-X yüzyıllarda o zamanın gelenekleri gereği Arapça yazmışlar, ama XI yüzyılın sonu ve XII yüzyılın başlarında ise Farsça yazıya geçilmiştir. XIV yüzyıl, özellikle, A. Timur'un padişahlığı döneminden itibaren eserler Türkçe yazılmaya başlamıştır. Timuri padişahlar şair ve bilimadamlarını Türkçe yazmaya teşvik etmişler, şahzadeler de eserlerini Türkçe yazmışlardır. Yazılara göre, Doğu ülkelerinde Arapça – Kur'an-ı Kerim ve bilim dili, Farsça – şiir ve nefis sanatlar dili, Türkçe de siyaset ve harp dili olarak kullanılmıştır.

Amir Timur ve Timuri şahzadeler saltanatı döneminde Kaşka Derya vahasında bilim, kültür ve sanat hızla gelişmiş, güzel mimari yapılar inşa edilmiş, imar işleri yapılmış, halkın refahı için büyük işler gerçekleştirilmiştir. Nesef ve Keş halkı Timur ordusunun temelini oluşturmakla birlikte bilim, eğitim, edebiyat, diplomasinin de gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Kaşka Derya'da büyümüş bir çok bilimadamları ve din ulemaları çeşitli dönemlerde başkentlik yapan Buhara ve Samerkant'ta, bazıları da kader oyunuyla Hindistan, İran, Arap devletleri ve Rumda (Türkiye) yaşamışlar ve büyük eserler yaratmışlardır. Örneğin, Moğollar istilası döneminde aydınların büyük bir kısmı Hindistan'a sığınmıştır. Buhara'da Sübhankulu Han'ın hükümdarlığı döneminde (1680-1702) de Nesefli ve Keşli bir çok şair Hindistan'a taşınmıştır. Baburiler'in edebiyata, kültüre verdikleri önem, sanat kişilerine desteği de bundan kaynaklanmış olabilir. Amir Husrav Dehlevi, Mirzo Abdülkadir Bedil gibi ünlü şairlerin ataları da Kaşka Derya'lıymışlar.

İstiklal gerçek tarihimizi öğrenmemize, zengin kültür mirasımızdan geniş şekilde yararlanmamıza büyük imkanlar sağlamıştır. İstiklal yılları onlarca ünlü allamelerimizin türbeleri tamir edilmiş, onların isimleri ve eserleri halkımıza yeniden kazandırılmıştır.

Karşı şehrinin Makedonyalı İskender yürüyüşlerinden önceki tarihiyle ilgili bilgilere çok az rastlanır. Yunan tarih uzmanlarının Kaşka Derya vahasında bulunan iki şehir – Navtaka ve Ksenippa’yla ilgili yazdıkları önemli bilgiler bulunmaktadır. Uzmanlar bunlardan birinin Keş, ikincisinin de Nahşab olduğunu tahmin etmektedirler. Söz konusu kent ilk önce şimdiki Karşı şehirden 5 kilometre uzaklıkta bulunan Yerkurgan harabelerinin bulunduğu yerdedi. Ünlü Özbek bilimadamı R. Süleymanov’un yazdıklarına göre, Yerkurgan çift sabit duvarla çevriliydi. Yapılan kazı çalışmaları sonucu kentin birinci duvarının M.Ö. VI yüzyılda inşa edildiği, ikincisinin ise Makedonyalı İskender’in yürüyüşünden sonraki dönemde inşa edildiği belirlenmiştir.

M.Ö. VI yüzyılın 60’lı yıllarında Nahşab yakınında Türk Hakanı askerleriyle Eftalitlerin ordusu çarpışmış ve bu büyük savaşta İstami Yabgu komutanlığında savaşan Türk askerleri zafer kazanmışlardır. Soğd, Harezim, Ustrüşane, Fergane ve Şaş illeri hakanlığa tabi edilmiştir. 567 yılında İstami Yabgu Sasaniler’le savaşlarını sürdürerek Taharistan’ı ele geçirmişti. O zaman Soğd da Taharistan da Eftalitler Devletinin içindeydi. Türk Hakanlığı’nın burada sürdürdüğü iktidar VIII yüzyılın I çeyreğine kadar devam etmiştir.

Arap istilasından sonra Nahşab kelimesi Arapça telaffuzla Nasaf (Nesef) diye adlandırılmış, İslam diniyle birlikte Arap dili, kültürünün Orta Asya’ya gelmesiyle resmi yazışmalarda Soğd, Harezim ve Türk dilleri yerine Arapça kullanılmaya başlamıştır. Halifalığa tabi olan çeşitli bölgeler arasında bilimsel ve kültürel ilişkiler iyileşmiş, Maverünnehirli öğrenciler Mekke, Medine, Bağdat, Marv gibi şehirlere eğitim almak için gitmiş, diğer ülkelerden de ilim talipleri Maverünnehir medreselerine gelmişlerdir.

O dönemde dünya ülkelerinin kervanları Büyük İpek Yolu üzerinden geçiyordu. Şu yolun üzerinde yerleşen Nesef kenti de durmadan geliyordu. X-XI yüzyıllarda Nesef’in dört tane kapısı vardı. Bu kapılar Samerkand, Keş, Neccariye (Buhara) ve Gubdin kapıları diye adlandırılıyordu. Balh ve Termez’den Buhara ve Samerkand’a doğru yola çıkan kervanlar her zaman Nesef’te durak yaparak geçiyorlardı.

Moğol istilas4 yıllarında Şehir tamamen viran edilmiŐti. Kaşka Derya ırmağı kıyılarındaki yemyeşil vadiler, çevresindeki yayla ve   ller büyük ordunun yerleŐmesi, H rsan ve İran'a giden yolun gözetim altında tutulması için kolay ve elverişli olduğundan dolayı Cengiz Han'ın dikkatini çekmiş ve o 1220 yılının yaz aylarını Nesef'te geçirmişti. Cengiz Han'ın baŐladıđı bu gelenek daha sonra da devam etmiş, Karşı Şehri Moğol komutanlarının karargahlarına d n Őt r lm Őti.

Moğol Hanlarından Kebek Han (1318-1326) va Kazan Han (1347 y.  lm.) bu bölgede kendileri için saraylar yaptırmıŐlar. "Karşı" adının da kent merkezine yakın yerde inşa edilen Kebek Han sarayının adından geldiği bilinmektedir.  nl  ŐarkŐinas, "Turkistan Moğullar baskını döneminde" adlı iki ciltli m fassal risale yazarı olan V.V. Bartold: "Şehirden iki farsah ileride inşa edilmiş saraydan Şehrin Şimdiki adı meydana gelmiştir. Karşı Moğolca "Saray" demektir"- diye yazmıştı. Kaynaklara göre, Kazan Han'ın Şehrin batısında bulunan Zincir Say adlı sarayı 1387 yılında TohtamıŐ Han'ın askerleri tarafından yakılmıştı.

Amir Timur kendi memleketinin refahı yolunda çok gayret sarfetmiŐti. Örneğin, O 1364 yılının kış mevsimini Karşı'da deđerlendirmiŐ, o zaman Şehir kalesini yeniden yaptırmıŐtı. Daha sonraki yıllarda da Őehirde yapılan cami, medrese, köprü ve su tesisleri inŐaatlarıyla da Timur'un kendisi ilgilenmiŐti.

XVI yüzyıldan itibaren Karşı Buhara Hanlığı'nın önemli Şehirlerinden biriydi. O sırada Karşı İran baskınına uğramış, ülke içinde de taht kavgaları yaŐanmıŐtır. Şehir halkının bu dönemdeki hayatı bir çok vakayinamelerde, Avrupa ve Rus bilimadamlarının yapıtlarında kaydedilmiştir.

X-XII yüzyıllarda Nesef Şehri İŐlam dünyasının en büyük Şehirlerinden biriydi. O dönemde Medine adıyla adlandırılan sekiz Şehir vardı. Bunlar: Medine-i Münevvere, Bağdat, İŐfahan, NiŐap r, Merv, Buhara, Samerkant ve Nesef. "El-Ansab" kitabında Nesef cıvarlarında 50'den fazla köy ve buralarda yetiŐmiŐ olan yaklaşık yüz seksen bilim adamının ismi kaydedilmiŐ ve bu gerçek o zamanlarda bilim ve kültürün ne kadar geliŐtiđini göstermektedir.

Kaşka Derya vahasında yaşayan bilimadamlarıyla ilgili bir nadir eser de Necmetdin Nesefi'nin son yıllarda yayınlanmıŐ olan "Samerkandiyye" kitabıdır. Bu kitapta onlarca Nesefiler, Kasaniler,

Kasbeviler, Bezdeviler ve Keşiler'in adları zikredilmiştir. Bu eserler Kaşka Derya vahasındaki edebiyat ve bilim ortamı ve onun tarihiyle ilgilenenler için zengin bir kaynak olabilir.

Zahiriddin Muhammed Babür "Babürname" eserinde de Karşı ve Şahrısabz hakkında güzel sözler yazmıştır: "Karşı" kelimesi Moğolca addır. Galiba bu ad Cengiz Han tesellütinden sonra olmuştur...". Yakın günlere kadar bilim ve edebiyat topluluğu bu açıklamalara dayanıyordu.

En eski Türkçe yazılara göre düzenlenmiş olan "Drevnetürkskiy slovar" ("En Eski Türkçe Sözlük" -1969) kitabında "Karşı" kelimesinin aşağıdaki iki anlamı belirtilmiştir: 1) Karşı-hanın sarayı, köşk 2) Karşı – karşı, yani zıt. Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ü Lügat-it Türk" (1071-1072) adlı ünlü eserinde de "Karşı" kelimesinin aynı anlamları kaydedilmiştir. Bu kitapta şu satırlara rastlamak mümkündür: "Bu bekler evi adı Karşı turur, Bu karşı içindeki karşı turur..." Demekki, "Karşı" kelimesi aslında Türkçe asıllı kelime olup, daha sonra Moğolca'ya geçmiştir. Çünkü Moğol kabileleri her zaman Türk halklarıyla yan yana yaşamışlar. Cengiz Han döneminde de Moğolistan'da yaşayan halkların dörtte üçünü Türkler oluştuyordu.

Karşı şehrinin XX yüzyıl başlarındaki tarihi ünlü sahne yazarı, gazeteci, toplum bilimcisi, Cedid hareketi liderlerinden olan Mahmud Hoca Behbudi ile yakından ilgilidir. Çünkü Karşı şehri 1922-1937 yıllarında Behbudi adını taşıyordu. Ancak aydınlara, hür fikirliliğe karşı 1937'de başlatılan baskılardan dolayı Sovyetler Milli kurtuluş hareketi liderlerinden biri olan Behbudi'nin adının özgürlük için mücadele edenler için bayrak olmasından endişe ederek, şehri tekrar eski adıyla adlandırmaya karar vermişlerdir.

Şerefetdin Ali Yazdi "Zafername" eserinde Keş'in eskide İslam ulemalarının yaşadığı yer olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de VIII-X yüzyıllarda Keş büyük kültür merkezlerinden biri olup, oradaki med-reselerde dünyaca ünlü ulemalar ders veriyorlardı.

Keş'in M.Ö. 328 yılında Makedonyalı İskender tarafından alındığı ve onun kentte bir kış mevsimini geçirdiği, hatta Soğd Valisi Oksiart'ın kızı Roksana'yla da Keş'te evlendiği kaynaklardan bilinmektedir.

Keş şehri VI-VII y.y. da Zarafşan ve Kaşka Derya vadisini içeren Soğd devletinin merkez şehirlerinden biriydi. Araplar'ın saldırısı döneminde Keş halkı Araplar'a karşı özgürlük için cesurca savaşmış, bir kaç yıl süren baskınlar sonucunda Araplar Keş'i ele geçirmeye

ancak muvaffak olmuşlar. Keş toprakları o dönemde Mukanna liderliğinde yapılan ayaklanmanın da merkeziydi.

1220 yılında bütün Maveräünnehir alevler içinde kalmış. Moğollar saldırısı sonucu asırlar boyunca meydana gelen bilim ve kültür merkezleri, bir çok nadir eser, eski abide imha edilmiş, bilim ve sanat kişileri Doğu ülkelerine sığınmışlardı. Keş şehri böyle bir duruma maruz kalmıştı.

Büyük Amir Timur'un tarih sahnesine çıkması bütün Turan halkı için umut verici olay oldu. Özellikle, Şahrısabz şehri ekonomik, kültürel gelişmenin yüksek noktasına ulaştı. Kentte güzel mimari yapılar inşa edildi, imar işleri ve halkın refahını yükseltmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirildi. Büyük hükümdar ve şair Zahiriddin Muhammed Babür "Babürname" eserinde Keş'i Samerkand'ın Güneyinden dokuz yığaç uzaklıkta olan "sebz", yani "yeşil" şehir olduğu için Şahrısabz diye adlandırıldığını yazmıştır. O dönemde Keş Maveräünnehir'deki büyük şehirlerden biriydi. Büyüklüğü bakımından Samerkand'dan sonra gelen kent kale duvarları ve hendeklerle çevriliydi. O zaman Keş'te bulunan İspanya büyükelçisi Klaviha kendi hatıra yazılarında şöyle yazmıştı: "Bu şehir düz yerde yerleşmekte olup, onun her tarafından bir çok ırmak ve kanallar geçer, şehir çok sayılı bahçe ve evlerle çevrilidir".

XVI yüzyılda Seybaniler iktidara geldiklerinde, Timur döneminde yapılmış olan binalar, yapılar bakımsız kalmış, bazıları da yıkılmıştı. Amirler Şahrısabz'a durmadan saldırılar düzenlediklerinde bölge halkı düşmana boyun eğmemiş, kızgın düşman da ekin yerlerini, tarlaları yok etmiş, abideler, su inşaatlarını viran etmiş, önemli dış ticaret yollarını kapatmıştı.

Ancak saldırılar, savaş ve baskınlar da halkın eğitim ve marifete olan ilgisi, hevesini yok edememiştir. Bölgede medreseler çalışmış, şairler, hattatlar, ressamalar, esnaf her zaman faaliyet içinde bulunmuştur. XIX yüzyılın sonu ve XX yüzyılda Molla Kurban Hiramî, Ferah Şahrısabzi, Revnaki, Gülşeni, Fakiri, Bababey İştibar gibi usta hattatlar büyük işler yapmışlardır.

Eski Sovyetler döneminde Şahrısabz'daki bir çok ziyaret yeri harabeye dönüşmüş, bir çoğunun da üstündeki gümbezleri düşmüştür. Dar üt-Tilavet ve Dar üs-Siyadet mecmuaları arasında bulunan alçak evler, duvarlar, yamuk, eğri sokaklar bağımsızlık yıllarında kaldırılarak, bu iki mecmuayı birleştiren düz, güzel yollar,

kaldırımlar, bulvarlar, parklar inşa edildi. Tamamıyla toprak altında kalmış, üzerinde evler yapılmış olan Ömer Şeyh Mirzo türbesi, Amir Timur'un kendisi için inşa ettirdiği türbenin çevresi açılarak, bu inşaatların altyapısı yapılacak yer belirlendi.

Şahrısabz tarihi bazen sevinç, bazen de acı verici olaylarla doludur. Çok asırlık abideler o günlerin şahididir. Bugün geçmişti hatırladığımızda olan olaylar bize efsaneleri andırır. Zira, bağımsızlıktan dolayı kent sahip olduğu şöhretini yeniden kazandı, halkı barış ve istikrara kavuştu. Büyük Amir Timur altı asır sonra tekrar ana topağına döndü, Aksaray önünde Timur'un büyük heykeli yapıldı, onun doğduğu şehir Cumhuriyet Hükümeti'nin Amir Timur madalyasıyla ödüllendirildi.

Günümüzde Şahrısabz kendi tarihinin en şerefli, gurur verici günlerini yaşamaktadır. Şehrin ortasında duran mühteşem Ak Saray, kendine özgü özelliklere sahip olan Dar-üt Tilavet, Dar-üs Siyadet, Gümbez-i Seyidan gibi tarihi mimariler usta restorasyoncular tarafından yeniden yapılmış ve bu yapılar UNESCO tarafından Dünya Altın mirası listesine kaydedilmiştir. Eski Keş'in UNESCO Uluslararası Vakfıyla işbirliği içinde düzenlendiği 2700. Yıldönümü törenleri Şahrısabz şehirini bütün dünyaya tanıtmıştır. Aynı zamanda bu tarihi vaka ülkemiz tarihinin unutulmuş olan sayfalarının yenilenmesi, atalarımızdan kalan büyük mirasın değerlendirilmesiyle ilgili olarak gerçekleştirilmekte olan geniş çaplı çalışmaların önemini bir kere vurgulamaktadır.

(Muhammadiyev N., Nasaf va Kesh allomalari (IX-XX asrlar), Toshkent, 2006, Tazkira - qisqartirilgan tarjima)

TURK XALQ MAQOLLARI (TÜRK ATASÖZLERİ)⁶

*Abanın kadri yağmurda bilinir.
Abdala “kar yağıyor” demişler, “titremeye hazırım” demiş.
Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aş a girince yağ
oldum sanır.
Aç ayı oynamaz.
Aç bırakma, hırsız edersin, çok söyleme, arsız edersin.
Açılan solar, ağlayan güler.
Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna.
Açtırma kutuyu – söyletme kötüyü.
Ağaca balta vurmuşlar: “Sapı bedenimden”- demiş.
Ağaca dayanma - kurur, insana dayanma - ölür.
Ağacı nem, insanı gam (dert) yıkar.
Ağaç meyvesi olunca başını aşağı salar.
Ağaç yaşken eğilir.
Ağama ağlamıyorum, ağa günlerime ağlıyorum.
Ağanın arabası yokuşa gider, fakirinki inişe gitmez.
Ağılda oğlak doğsa, ovada otu biter.
Ağır kazan geç kaynar.
Ağızdan burun yakın, kardeşten karın yakın.
Ağız yer - yüz utanır.
Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
Ağlarsa anam ağlar, başkası yalan ağlar.
Ağustosta beynin kaynarsa, kışın da tenceren kaynar.
Akacak kan damarda durmaz.
Akan su yosun tutmaz (Akar su pislik tutmaz).
Akar su çukurunu kendi kazar.
Akıl bir vezirdir, gönül bir padişah.
Akıl yaşta değil, baştadır.
Akıllı bildiğini söyler, deli söylediğini bilmez.
Akıllı köprü arayınca kadar deli suyu geçer.
Ak köpeği koyun diye sarılma.*

⁶ Маълумларнинг асосий ғисми ғуйидаги манбалардан олинди: Aksoy, O.A. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1. Atasözleri Sözlüğü, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1991, 1994; Büyük Türkçe-Rusça Sözlük, Moskva, 1977; İstanbul, 1995; Özbek-Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü, Doç. Dr. İbrahim Yoldaşev, Tuncay Öztürk, Yursel Öztürk, Taşkent, 1998; Sodiqov Q., Hamidov X., Xudoyberganova Z., Aminova L., Turk tili, Toshkent, 2005

Akla gelmeyen başa gelir.
Akraba ile ye, iç, yad el ile konuş.
Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini.
Alçak yerde tepecik kendisini dağ sanır.
Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay.
Alemin ağzı torba değil ki büzesin.
Al ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz.
Al ile güzellik olmaz, zor ile pazarlık olmaz.
Alim yaşadıkça koç olur, cahil yaşadıkça hiç olur.
Allah bilir, kul da sezer.
Allah dağları bile alçaklı yüksekli yaratmış.
Allah deldiği boğazı aç koymaz.
Allah dert verir, dermanını da verir.
Allah gümüş kapıyı kaparsa, altın kapıyı açar.
Allah kimisine keş verir diş vermez, kimisine diş verir keş vermez.
Almayı alan bilir, tadını satan bilir.
Altın pas tutmaz, deli yas tutmaz.
Anasına bak - kızını al, kenarına (tarağına) bak - bezini al.
Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış.
Ananın dediği dağa taş, gelinin dediği gelir başa.
Anası dal dal gezerse, kızı budak budak gezer.
Anası ölen kız, hanım; babası ölen oğlan, bey oldum sanır.
Anlamadan bir işe başlarsın, sonra başını taşlarsın.
Anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az.
Anlayanla taş taşı, anlamayanla bal yeme.
Araba kırılınca yol gösteren çok olur.
Arayan bulur (Arayan mevlasını bulur).
Arı eken arı, darı eken darı alır.
Arkani dönersen taş vuran çok olur.
Aşını, eşini, işini bil.
Ateş düştüğü yeri yakar.
Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
At ver dost ol, kız ver düşman ol.
Avrat vardır, arpadan aş eder; avrat vardır, bulguru keş eder.
Ayağını yorgana göre uzat!
Ayda gelen börek yer, günde gelen değnek yer.
Az ağrıyı aş basar, çok ağrıyı iş basar.
Azıcık aşım kaygısız (ağrısız) başım.

Babadan gören sofrı salar, anadan gören minder serer.

Babalı oğlanın malı olmaz.

Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.

Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk.

Baca eğri de olsa duman doğru çıkar.

Bakan yemez, kapan yer.

Bal arıdan, kavgı karıdan çıkar.

Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın.

Başı gelen çekilir.

Bekara karı boşamak kolay

Ben dilerim bacımdan, bacım ölür acından.

Besle kargayı: oysun gözünü.

Bin akılsız erkekten bir akıllı kadın iyidir.

Bin yapıcı bir yıkıcı ile başa çıkamaz.

Bir başa iki yumruk vurulmaz.

Bir baş soğan koca kazanı kokutur.

Bir çocuktan, bir deliden al haberi.

Bir dirhem et bin ayıp örter.

Bir elin nesi var, iki elin sesi var.

Bir itin kuyruğu ne kadar büyük olsa kendi arkasını örter.

Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.

Bir kaşık aşım, ağrısız başım.

Bir koltuğa iki karpuz sığmaz.

Boğazı büyüğün dostu olmaz.

Boğulacaksan büyük gölde boğul.

Borçtan korkma, alacaktan kork.

Boş çuval dik durmaz.

Boş oturacağına bedava çalış.

Boş torba ile at tutulmaz.

Boynuz kulağı geçer.

Böyle bir koyunun bu kadar yoğurdu olur.

Budalanın yağı çok olursa sakalına sürer.

Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa düşmeyince.

Buğdayı komşuna sat, varır da bazlamasını yersin.

Buğday mısır: "Aş ol, keş ol, hamur işine karışma" demiş.

Buldum bilemedim, bildim bulamadım.

Bülbülün gözü gülde, tavuğun gözü külde.
Büyük dağa kar yağmadıkça küçük dağa sıra gelmez.
Cambaz ipte, balık dipte gerek.
Camdan köşkte oturan, başkalarının evine taş atamaz.
Cami ne kadar büyük olsa, imam gene bildiğini okur.
Can çıkar, huy çıkmaz.

“Cehenneme gidiyorum” diyen gelmiş de, “şimdi gelirim” diyen gelmemiş.

Cuma günü göç olmaz, cumartesi günü hiç olmaz.
Çakal babasından iri olmaz.
Çamaşırı yazın kadın, kışın odun yıkar.
Çamura düşenin yağmurdan pervası olmaz.
Çanakta merhemin olsun, Bağdat’tan kel gelir.
Çarşıda mum pahalı, körün neyine.
Çarşıdan gelen üzüm, çöpüne kadar tatlı olur.
Çarşı iti ile ava gidilmez.
Çay geçerken, at değiştirilmez.
Cıkmamış candan umut kesilmez.
Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak.
Çingeneye beylik vermişler, ilkin (önce) babasını asmış.
Çobansız koyunu kurt kapar.
Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.
Çocuklu avrat, sıpalı eşek ile yola gidilmez.
Çok arpa atı çatlatır.
Çok gezen tavuk ayağında pis getirir.
Çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz.
Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
Dağıtanın payı olmaz.
Darıl da kar et.

Darıldığın dağın odununu yakma, boşadığın karının topuğuna bakma.

Davacın hakim ise, yardımcın Allah olsun.
Davetsiz giden kuru yere oturur.
Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
Değirmenciye salğı salmışlar, o da müşteriye salmış.
Dek duran danayı canavar yemez.
Delilsiz cennete bile girilmez.
Deli merak eder, akıllı sual eder.

*Deliyi düğüne çağırmışlar, “Burası bizim evden iyi” demiş.
Demir tavında dövülür.
Demirciden kömür alınmaz.
Demir nemden, insan gamdan çürür.
Deniz kaymak olmuş, fukara kaşık bulamamış.
Denize düşen yosuna sarılır.
Derdini saklayan derman bulamaz.
Dereyi görmeden paçayı sıvama.
Derin su durgun olur.
Deveye sormuşlar: “Neden boynun eğri?”, deve demiş: “Nerem
doğru ki...”*

*Dilim seni dilim dilim dileyim.
Dil söyler saklanır, baş belaya katlanır.
Dinsizin hakkından imansız gelir.
Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.
Dosta çok varan ekşi yüz görür.
Dost ile ye iç, alışveriş yapma.
Döven beygirinin ağzı bağlanmaz.
Duvarı nem, insanı gam yıkar.
Duvarın kulağı olur, gözünü de unutma (Duvarın kulağı var da,
gözünün olduğunu da unutma).
Edebi edepsizden öğren.
Eden bulur.
Eden kurtulmuş, diyen kurtulamamış.
Eğik boynu kılıç kesmez.
Eğlenir kılıç yarası, eğlenmez dil yarası.
Ehli keyfe keyf verir kahvenin kaynaması, eşeği baştan çıkarır
sıpanın oynaması.
Ekin biç biç deste olur, insan gide gide usta olur.
Ekin ekme eğlenirsin, bağ dikme bağlanırsın.
Ekmeği evinden al, arkadaş köyünden.
Ekmeğin arısını, kömürün irisini, odunun kurusunu marta sakla.
Ekmeğini yalnız yiyen arabasını kendi çeker.
Ekmek veren el ısırılmaz.
El elin eşeğini türkû çıkırarak arar.
Elin ağzı elek değil ki, bûzesin.
Eli uzun olanın dili kısa olur.
Elle (ayakla) düşen kalkar, dille düşen kalkmaz.*

Emanet eşeğin yuları gevşek olur.
Emir demiri keser.
Er ekmeği - meydan ekmeği. / Baba ekmeği - zindan ekmeği.
Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma.
Erim er olsun da, yatar yerim çalı olsun.
Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer.
Erkek - sel, kadın - göl.
Erken kalkan, erken evlenen hiç yanılmamış.
Erken kalkan yol alır.
Erken kalktım işime - şeker kattım aşıma.
Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
Ersiz avrat, yularsız at.
Eşeğe: "Sıpan oldu" demişler, "Sırtımdan yükümü alacak değil
ya, önümden yemimi alacak" demiş.
Eşeğe söz, kokmuşu tuz hayretmez.
Eşeği düğüne çağırmışlar: "Ya odun eksik, ya su"- demiş.
Eşek kurban olmaz, ama bedeli (pahası) olur.
Eşek ne anlar hoşaftan, suyunu içer, denesini⁷ bırakır.
Eşekten düşenin hâlinden eşekten düşen anlar.
Et kokarsa tuzlanır, ya tuz kokarsa ne yapılır?
Evdeki hesap çarşıya uymaz
Fakir oyuna çıkınca davul patlarmış.
Fakir tezeğe çıkmış da, sığır suya sıçmış.
Faydasız kardeşten yeğen, çakmaksız tüfekten söven (yeğdir).
Fazla para (mal) karın ağrıtmaz.
Geçinmeyene dokuz koca, okunmayana dokuz hoca az gelir.
Gelin altın taht getirmiş - çıkmış kendisi oturmuş.
Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.
Giden geri dönmez.
Göç geri dönerse topal eşekli (topal deve) öne düşer.
Gölgesinde oturulacak ağaçın dalı kesilmez.
Görgüsüzden hamur alacağına, eğil de yerden çamur al.
Görmedikten mal alma, ya düğünde ister ya bayramda.
Görmemişin oğlu olmuş, çekmiş çükünü koparmış.
Görünen köy kılavuz istemez.
Gurbete kız verme yiter gider, denize taş atma batar gider.

⁷ dene – доне, дон (компотнинг ичидаги мева)

Gülü seven, dikenine katlanır.
Güvenme varlığa - düşersin darlığa.
Güzele “güzel” dersin naz eder, çirkine “güzel” dersin haz eder.
Güzellik on - dokuzu don.
Haram para ya binaya, ya zinaya.
Havlayan köpek ısırılmaz.
Hediyelik atın dişine bakılmaz.
Helal tencere fıkır fıkır, haram tencere fakır fakır kaynar.
Her horoz kendi çöplüğünde öter.
Her koyun kendi bacağından asılır.
Her şeyin yenisi dostun eskisi.
Her üren köpeğe taş atılmaz.
Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.
Hırsızlık bir ekmekten, kahpelik bir öpmekten.
Horoz evlenir, tavuk tellenir⁸.
Horoz kendini çöp tepesinde görmüş de müezzin oldum sanmış.
Horoz ölür, gözû çöplükte kalır.
İki çıplak bir hamama yakışır.
İki el bir baş içindir.
İki karılı bittin, iki analı süttten ölür.
İri başağın başı yerde olur.
İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü kara.
İt derisinden post olmaz.
İt iti suvatta bulur.
İt ulur - birbirini bulur.
İyi koca karıyı gül, yaprak; kötü koca kül, toprak yapar.
İyiliğe iyilik olsaydı, koca öküze bıçak olmazdı.
İyiliğe: “Nereye gidiyorsun” demişler, “Kötülüğe” demiş.
İyilik et denize at, balık bilmezse halik bilir.
İyi olacak yaraya hekim karşı gelir (İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir).
Kaç sevaptan, kurtulursun gınahtan.
Kadın kocayı var sever, koca kadını sağ sever.
Kaldın mı oğul eline, müdare eyle geline.
Kardeş arasına söz katan sözüyle kalır.
Kardeşin düşmanlığı, karşıdan düşman çıkıncaya kadardır.

⁸ Biri bir şeye sahip olmuşsa, sana ne?

Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş de yine kucaklamış.
Karı hasta olacağına ben olsam, ben öleceğime karı ölse.
Karı koca ipek araya giren böcek.
Karınca kanatlanınca kendini serçe oldum sanır.
Karının kötüsü geceyi, atın kötüsü yolu uzatır.
Kaybolan bıçağın sapı altın olur.
Kasap yağ derdinde, koyun (keçi) can derdinde.
Kaygısız yerde ot biter, kaygısız insanda et biter.
Kaynayan kazan kapak tutmaz (Akan su yosun tutmaz; İşleyen demir ışıldar).
Kazanda olan kepçeye çıkar.
Kendi düşen ağlamaz.
Keskin bıçak tez körlenir.
Keskin sirke kûpûne zarar verir.
Kılavuzsuz kuş uçmaz.
Kız evi naz evi.
Kızını dövmeyen dızini döver.
Kocam gitti evim şaştı, kocam geldi evim taştı.
Koça boynuzu yük değil.
Koç olacak kuzuya bıçak salınmaz.
Kol kırılır yen içinde.
Komşu komşu olsa, komşunun kör kızı kocaya gider.
Kör görmez uydurur, sağır duymaz atar.
Kulağı (kalbi) duymayanın yüzü kızarmaz.
Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş.
Kurda sormuşlar: “Neden ensen kalın?”, kurt cevap vermiş:
“Kendi işimi kendim görürüm de, ondan”- diye cevap vermiş.
Kuzguna: “Güzel kim” demişler, “Yavrum” demiş.
Kuzudan post ayıdan dost olmaz.
Küstüğün dağın odununu yakma.
Malın varsa başında, kayığın varsa kıçında bulun.
Minareyi çalan kılıfını önceden hazırlar.
Minareyi yaptırmayan, yerden bitmiş sanır.
Misafirin iyisi geçer gider kış gibi, kötüsü oturur baykuş gibi.
Mum dibine ışık vermez.
Ne deve yûrûsûn, ne de çan seslensin⁹.

⁹ İşin sessiz sedasız bitirilmesi

Neren ağırırsa canın orda.
Ne şamın şekeri, ne arabın yüzü.
Oğlağı ye, oğluna duyurma.
Oğlan sofra yazmayı babadan, kız kapı gezmeyi anadan öğrenir.
Olmayacak oğlan, bitmeyecek tarlaya tohum eker.
Ormana balta girmiş sapı içinden.
Oynamasını bilmeyen gelin yerim dar dermiş.
Öfkeyle kalkan zararlar oturur.
Öksüz besle hasmın olsun, karga besle gözünü oysun.
Öküz yere düşünce kasap çoğalır.
Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz.
Paran çoksa kefil ol, işin yoksa şahit ol.
Pehlivan güreşte, çimen güneşte belli olur.
Pek yaş olma sıkılırsın, pek kuru olma kırılırsın.
Sabrın kendisi acı, meyvesi tatlıdır.
Sabrın sonu selamettir.
Sakla samanı - gelir zamanı.
Sayılı günün ömrü az.
Sevmeyen gelinin selamı yanlış gelir.
Sırrını verme sırdaşına, darılır bir gün kakar başına.
Sinek küçük, ama mide bulandırır.
Sopanın acısı çıkar, kötü sözün acısı çıkmaz.
Söz gümüşse, süküt altındır.
Söz vermekte yavaş ol, tutmakta hızlı.
Söz uçar, yazı kalır.
Su ateşten korkmaz.
Su içerken yılan bile dokunmaz.
Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork.
Süzeğen ineğe Tanrı boynuz vermez.
Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.
Taç giyen baş akıllanır.
Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz.
Tarlayı taşlı yerden, kızı kardeşli yerden...
Taşıma (dökme) su ile değirmen dönmez.
Tekkeye gelen kurbanın zayıfına semizine bakılmaz.
Tencere (kazan) yuvarlanmış kapağını bulmuş.
Terlemeden içilmez, ekilmeden biçilmez.
Tilki ulaşamadığı üzüme "gök" dermiş.

Tok aslandan korkma, aç kediden kork.
Uç bağ giderse, orta bağ uç olur.
Üzüm üzüme baka baka kararır.
Vakitsiz öten horozun başını keserler.
Varma dula, girme çula.
Var yemeyin malını şeytanlar yer.
Veren el üstündür (Veren el öpülür; Veren el ısırılmaz).
Vurursan acıt, yedirirsen doyur.
Ya bu deveyi güderiz, ya bu diyardan gideriz.
Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın.
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
Yaramdan ölmedim, sorandan öldüm.
Yavaş tükürüğün sakala zararı var.
Yavşak büyür bit olur, öksüz büyür it olur.
Yazın başın pişerse kışın aşın pişer.
Yerine düşmeyen gelin yerine yerine eskir.
Yıkılan ağaca balta vuran çok olur.
Yılanın sevmediği ot deliğinin ağzında biter.
Yiğitte yara eksik olmaz.
Yitiren annesinin koynunu arar.
Yol bilen kervana katılmaz.
Yumurta çıkmış da, kabuğunu beğenmemiş.
Yumurtlayan tavuk bağırgan olur (Yük çeken deve bozular).
Yuvan ıssız kalacağına, oğlun öksüz kalsın.
Yuvayı yapan dişi kuştur.
Yuyucunun hakkı eline geçsin de ölü ister cennete gitsin, ister cehenneme.
Yük altında eşek anırmaz.
Yüksek dağın başı dumanlı olur.
Yürük ata kamçı olmaz.
Zahmeriden sonra ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.
Zararın neresinden dönülse, kardır.
Zengin acıkınca, fakir bulunca yer.
Zenginin orospusu, fakirin cenazesi görünmezmiş.
Zenginse her sözüne beli, değilse doğru dese de deli derler.
Zorlanan tazı (köpek) ava yaramaz.

TURKCHA HIKMATLI SO‘ZLAR, O‘GITLAR VA AFORIZMLAR

(Türkçe Özlü Sözler, Hikmetler, Vecizeler ve Darbimeseller)

Acele bir ağaçtır, meyvesi pişmanlıktır.
Acele işe şeytan karışır.
Acıkan ne olsa yer, acıyan ne olsa söyler.
Acıkmış kudurmuştan beterdir.
Acıyan çok, ama ekmek veren yok.
Acıyı tatmayan tatlıyı anlayamaz.
Aça dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış.
Aç doymam, tok acıkmam sanır.
Aç elini kora sokar.
Açın karnı doyar, gözü doymaz.
Aç ile eceli gelen söyleşir.
Adaletin kestiği parmak acımaz.
Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil.
Adam adamdır olmasa da pulu, eşek eşektir atlas olsa çulu.
Adamlığı olmayan zengindense zenginliği olmayan adam yeğdir.
Adam yanıla yanıla, pehlivan yenile yenile.
Adam yenilmekle marifetli olur, yanılmakla alim.
Ağaç sevgisi olmayanda evlat sevgisi olmaz.
Ak akça kara gün içindir.
Akçasının kıymetini bilmeyen ödünç versin.
Akıl akıldan üstündür.
Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır.
Akıl yanılır, kalem yanılmaz.
Akıllı ol da, deli sansınlar.
Akıllı olsa her sakallı kişi, sakallılarla danışarlardı her işi.
Akılsız başa devlet konmaz, konsa bile çok durmaz.
Aldatmak alçaklık, aldanmak ahmaklıktır.
Asla birinin umudunu kırma, belki de sahip olduğu tek şey odur.
Atın iyisini genç, kadının iyisini ihtiyar alır.
At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.
At, tutmasa da iz bırakır.
Bakkal bir müşteri için dükkan açmaz.
Balık ağa girdikten sonra aklı başına gelir.

Başa gelen çekilir.
Bin nasihatten bir musibet yeğdir.
Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.
Bir mum yak ki, dünya aydınlansın.
Bir yalan bin gerçeği örter.
Bu saçları değirmende ağartmadık.
Bülbülü bir fiskeyle susturabilirsiniz, fakat sopaya davransanız
bile eşiği anırmaktan men edemezsiniz.
Canımıza gelen malımıza gelsin.
Çıktığın yer önemli değil tutunduğun yer önemli.
Çocuğu babanın akçasıyla ananın bohçası okutur.
Çocuğun yediği – helal, giydiği – haram.
Dere kenarındaki tarla sel içindir.
Dertler paylaştıkça azalır (Sevinçler paylaşıncı çoğalır).
Düşmanın karınca ise de hor bakma.
Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane.
Eğitim cehaleti alır, eşeklik baki kalır.
Erkeğin şeytani - kadındır.
Erkek adamın ağızından laf bir kere çıkar
Erkek karısını gömermiş, dönerken de bıyığını burarmış.
Eski hamam, eski tas.
Et tırnaktan çocuk anadan ayrılamaz.
Ev alma, komşu al.
Gayret insandan şifa Allah'tan.
Geçmişe göz kapatılırsa, geleceğe kör bakılır.
Geç olsun da güç olmasın.
Giden gitti, vardır bir hikmet.
Gördüm diyen gözü oyarlar, duydum diyen kulağı keserler.
Gün doğmadan neler doğar.
Halkka hizmet Hakka hizmet.
Hak bellediğin yolda yalnız gidersin.
Hata yapmak insana mahsus.
Her kuşun eti yenmez.
Hesapsız harcanan para, insanı düşürür dara.
Hızlı gidenin ayağına takılırlar.
İki kardeş bir evde geçinememiş, yedi bacanak bir çavdar sapının
gölgesinde geçinmiş.
İki yanlış bir doğru etmez.

İnsan hangi niyetle bakarsa, öyle görür.
İnsanın súsú yüz, yüzün súsú göz, aklın súsú dildir.
İnsan için ruh ne ise, toplum için ahlak odur.
İnsan kıyafeti ile karşılaşılır, liyakatı ile uğurlanır.
İş bilen, eş bilen, aş bilen yanılmaz.
İyi günümün dostu, kötü günüm geçti, gel!
İyiliğe iyilik her kişinin, kötülüğe iyilik er kişinin.
Kaçan da Allah der, kovan da.
Kahvaltını kendin ye, öğle yemeğini arkadaşınla paylaş, akşam yemeğini düşmanına ikram et.
Karanlıkta küfretmektense bir mum yak.
Karı ile silah emanet verilmez.
Keçiye can kaygısı, kasaba yağ kaygısı
Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür.
Kız evlendikten sonra çok damat bulunur.
Kızını dövmeyen dizini döver.
Kızı rahat bıraksan (bırakma), ya davulcuya gider, ya zurnacıya.
Kimsenin yaptığı yanında kalmaz.
Misafir umduğunu değil bulduğunu yer.
Ne insanlar gördüm üstünde elbise yok, ne elbiseler gördüm içinde insan yok.
Orman yanarken kendi ağacını koruyamazsın.
Öküz öldü, ortaklık ayrıldı.
Öz ağlamayınca göz ağlamaz.
Para anayı kızdan, kaşı gözden ayırır.
Para ile imanın kimde olduğu belli olmaz.
Pırlanta (altın) çamura düşse bile değerini kaybetmez (değeri kaybolmaz).
Postacı kapıyı iki kere çalmaz.¹⁰
Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.
Sefasını sürmek için cefasını çekeceksin.
Sevgiyle karın doymaz.
Sevinçler (mutluluklar) paylaştıkça artar, acılar paylaştıkça azalır.
Susmak ikrardan gelir.
Şiş de yanmasın, kebab da.

¹⁰ инсонга омад бир марта келади, уни рад этмаслик керак.

Taş atana gûl at.
 Tek yanlış bûtûn doğruları yok eder.
 Üzerinde kötülük olmayandan iyilik bekleme.
 Üzümünü ye, bağıını sorma.
 Yalanın babası şeytandır.
 Yalnızlık Allah'a mahsus.
 Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol.
 Yaradılanı hoş gördük yaradandan ötürü.
 Yılandan korkmam yalandan korktuğum kadar.
 Yiğidi öldür, ama hakkını yeme.
 Yüz dinle, bin düşün, bir konuş.
 Yaman komşu, yaman avrat, yaman at: birinden göç, birini boşa,
 birini sat.
 Zurnada peşrev olmaz.¹¹

TURKCHA IBORALAR (Türkçe deyimler)¹²

aba altından sopa göstermek (değnek göstermek)
 abayı yakmak
 acemi oğlan
 acem kılıcı gibi kesmek
 acı çekmek
 aç gezip tok sallanan (insan)
 aç gözlü
 açığa vurmak
 açık gönüllü
 açık kalpli
 açık yürekle söylemek
 açık yürekli
 aç kurt gibi saldırmak
 açlıktan nefesi kokmak

¹¹ режасиз ғилинган бир ишдан камчилик ғидирилиши керак эмас.

¹² Ибораларнинг асосий ғисми ғуйидаги манбалардан олинди: Adıgüzel, Hüseyin, Deyim Hazinemiz, Açıklamalı - Örnekli Türkçe Deyimler Sözlüğü, İstanbul, 1990; Aksoy, O.A. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2. Deyimler Sözlüğü, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1994; Büyük Türkçe-Rusça Sözlük, Moskva, 1977; İstanbul, 1995; Özbek-Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü, Doç. Dr. İbrahim Yoldaşev, Tuncay Öztürk, Yursel Öztürk, Taşkent, 1998; Sodiqov Q., Hamidov X., Xudoyberganova Z., Aminova L., Turk tili, Toshkent, 2005.

açmaza düşmek
 adaletin pençesine düşmek
 adam etmek
 adam saymak (adamdan saymak; adam yerine koymak)
 adam sırasına girmek
 adını ağızından düşürmemek
 ağaca çıksa pabucu yerde kalmaz
 ağıra satmak
 ağır başlı
 ağırina gitmek¹³
 ağır söz
 ağıza alınmaz söz
 ağıza almamak
 ağız açmak (açmamak; açtırmamak)
 ağız ağıza (ağzı ağızına)
 ağız alışkanlığı
 ağız (ağızını) aramak
 ağız birliği
 ağız burun birbirine karışmak¹⁴
 ağızdan ağıza dolaşmak (ağızdan ağıza geçmek)
 ağız dil vermemek
 ağız dolusu
 ağız eskitmek
 ağız kahyası
 ağız kalabalığı
 ağız kararı
 ağız kokusunu çekmek
 ağız kullanmak
 ağız satmak
 ağız tamburası çalmak
 ağzı açık dinlemek
 ağzı açık ayran delisi
 ağzı açılmak
 ağzı ağızına kavuşmamak
 ağzı bir karış açık kalmak

¹³ алам □ илмо□; бирининг гапи □ атти□ таъсир □ илмо□

¹⁴ чарчо□, мастлик ва хафа□ онлиқдан □ иёфаси ўзгариб, таниб бўлмас а□ волга тушмо□.

ağız çelikli
ağız dili kurumak
ağız gevşek (ağız kalabalık)
ağıza girmek
ağız kulağında
ağıza aptestle almak
ağıza bakla (çakıl taşı) almak
ağıza bir kemik atmak
ağıza bir parmak bal çalmak
ağıza kayık yaklaştırmamak
ağıza kilit vurmak
ağıza taş almış
ağızda bakla ıslanmamak
ağızdan bal akmak
ağızdan çakıl taşı almak
ağızdan çıkan kulağı duymamak
ağızdan dökülmek
ağızdan düşürmemek
ağızdan emdiğini burnundan getirmek
ağızdan girip burnundan çıkmak
ağızdan kapmak
ağızdan (laf) kaçırmak
ağızını açıp gözünü yummak
ağızını aramak
ağızını bıçak açmamak
ağızını dağıtmak
ağızını değiştirmek (ağız değiştirmek)
ağızını dilini bağlamak
ağızını kiraya vermek
ağızının içine bakmak
ağızının payını vermek
ağızını toplamak
ağız olan konuşuyor
ağız sıkı olmak
ağız sulanmak
ağız süt kokmak
ağızıyla kuş tutmak
akıntıya kürek çekmek

aklı başından bir karış yukarıda
aklı başından gitmek
aklı ermemek
aklı kesmemek
aklına koymak
aklına yatmak (eğer aklıma yatarsa – eğer hoşuma gıderse)
aklından bir şeytanlık geçmek
aklının ucundan bile geçirmemek (aklına bile getirmemek)
aklını oynatmak (çıldırmaq)
aklını yitirmek
alçak gönüllü
Allah'ın rahmetine kavuşmak
allak bullak (kafası allak bullak)
alnı açık
alına kara leke sürmek (herkesin önünde rezil olmak)
alının teriyle kazanmak (alın teri dökmek)
alnı secdeye değmek (değmemek)
altından kalkmak
altını çize çize söylemek (altını çizmek)
altın yumurtlayan kaz (tavuk)
anadan doğma
anasından emdiğini burnundan getirmek
anasını ağlatmak
anasının dizinin dibinden ayrılmamak (annesinin dizi dibinden ayrılmayan çocuk)
anasının kuzusu
anasının nikahını istemek
anlamazlıktan gelmek (görmezlikten gelmek)
arabasını dağdan aşırmaq
aralarına kan düşmek
aralarında çürük yumurta tutmak¹⁵
aralarından kara kedi geçmek
aralarından su sızmamak
arap saçına dönmek
arayı kapatmak¹⁶

¹⁵ Aralarında ajan bulundurmaq

¹⁶ бир олиб кетган ишни илмо

arı kovanı gibi işlemek
arı kovanına çomak sokmak
arkadan vurmak
armudun sapı, üzümün çöpü demek
arpa ekip buğday istemek
astarı yüzünü geçmek
ateşle barut yanyana (ateşle barutu yayana bulundurmak)
ateş püskürtmek
ateşten gömlek
atı arpayı küstürmek
at izi it izine karışmak (at izi it izine karışmadan bir şey yapmak)
attığı taş vurduğu tavşana değmemek
aşağı yukarı
avucunun içi gibi iyi bilmek
avucunu yalamak
ayağı altına karpuz kabuğu koymak
ayağını denk almak
ayağının pabucu olamamak
ayağının tozuyla gelmek (gitmek)
ayağını yorgana göre uzatmak
ayak bağı olmak
ayak basmamak
ayak diremek
ayaklarına kapanmak
ayaklarını yere dokundurmadan götürmek
ayak uydurmak
ayıya dayı demek
ayvayı yemek
bağrına taş basmak
bakar kör
baklayı ağzından (dilinin altından) çıkarmak
balığa yüzmeyi öğretmek
balık hafızalı
ballandıra ballandıra anlatmak
baş ağrısı
baş belası

baş göz etmek¹⁷
başı beladan kurtulmak
başı dik dolaşmak
başı göklere ulaşmak
başına çorap örmek
başına dert (iş) açmak
başına taç etmek
başına talih kuşu konmak
başını ağrıtmak
başını aşığı salmak
başını belaya sokmak
başını kaşlayacak vakti olmamak
başının çaresine bakmak
başının etini yemek¹⁸
başı sıkışmak (dara düşmek)
başı üstünde taşımak
baş kaldırmak
baştan savma yapmak
beklemekten (bekleye bekleye) ağaç olmak (kök salmak)
benden (bizden) söylemesi
beş para etmemek (ciğeri beş para etmemek)
beti benzi atmak¹⁹
beynini yıkamak
bıçak kemiğe dayanmak
bıyık altından gülmek
bildiğini okumak
bin dereden su getirmek (her türlü bahane uydurmak)
bir baltaya sap olmayacak (adam)
bir dediğini iki etmemek (yapmamak)
(biri) bir söylese, diğeri bin söylemek
birine çukur kazmak
biri on etmek
bir kaşık suda boğmak (bir kaşık suda boğacak...²⁰)
bir koltuğa iki karpuz taşımak

¹⁷ boshini ikkita qilmoq

¹⁸ birining kallasini (miyasini) qotirmoq

¹⁹ Rangida rang qolmaslik

²⁰ “Otgani o‘qi yo‘q”

bir kulağından girip, öbür kulağından çıkmak
 bir kuzuyu (bile) kurda kaptırmamak
 bir noktaya kilitlenmek
 bir pire için (pireye kızarak) yorgan yakmak
 bir şeyler çevirmek
 bir taşla iki tavşanı vurmak (bir kurşunla iki kuş vurmak; bir okla iki kuş vurmak; tek taşla iki kumru yavrusunu vurmak)
 bir tavanın balığı olmak
 bir yastığa baş koymak
 boğazından doğru düzgün bir lokma geçmemek
 borç gırtlakta
 boşa kûrek sallamak (vaktini boşa harcamak)
 boşuna heveslenmek
 boşuna yorulmak (boşuna kendini yormak, boşuna uğraşmak)
 boş yere nefes tûketmek
 boyası meydana çıkmak
 boyun bûkmek (boyun eğmek)
 boyundan büyük işlere karışmak
 boyundan büyük laflar etmek
 burnu büyümek (burnu havada // burnunu balta kesmiyor)
 burnunda (gözünde) tûtmek²¹
 burnunu kanatmadan kurtarmak
 burnunu kitaptan kaldırmamak
 burnunu sokmak
 bûyûk balığa ulaşmak (eninde sonunda; nihayet)
 bûyûk lokmayı yutmak (yalana inanmak, kandırılmak)
 bûyûk söz söylemek (bûyûk konuşmak)
 büyüyüp sahibini ısırmaya çalışmak
 camına taş atmak
 can evinden vurmak
 canı burnunda²²
 canını kurtarmak
 canı sıkın
 can(canını) yakmak
 cûret etmek

²¹ жуда соѣинмоѣ (İstanbul burnumda tûtüyor – Истанбулни жуда соѣиндим.)

²² nimjon

çam devirmek
çenesini bıçak açmamak
çenesi oynamak (çene yormak, çene çalmak)
çiçeği burnunda
çile doldurmak
çocuk oyuncağı
damarına basmak
dara düşmek
darağacına göndermek
dedikleri bir bir çıkmak
defter kitap görmek
delik deşik etmek (olmak)
deli muamelesi görmek
dereyi (çayı; suyu) görmeden paçayı sıvamak
devede kulak
deve nalbanta bakar gibi bakmak
dile kolay
dili dönmek (dili kesilmek / dili tutulmak)
dilini sıkı tutmak (dili sağlam olmak)
dilinin ucunda olmak
dilini yutmak
dillere düşmek
dişe dokunacak bir şey yok (dişe dokunur bir yanıt alamamak)
dişinden tırnağından edinmek
dişinin akını bile göstermemek
dizinin dibinden ayrılmamak
dizlerini dövmek
dizliye diz çöktürmek, başlıya baş eğdirmek
doğmayan çocuğa don biçmek
dokunaklı konuşmak (birine dokunacak şekilde konuşmak)
dokuz doğurmak
dolar çevirmek
dozu kaçırmak
dört ayak üstü düşmek (dört ayağının üstüne düşmek)
dört dörtlük
dört gözle beklemek
dünyadan mezun olmak
düşünüp taşınmak

düzen kurmak
eceline susamak
ecel teri dökmek
eğri oturup doğru konuşmak
ekmeğine yağ sürmek
ektiğini biçmek
elde avuçta bir şey kalmamak (olmamak)
elden ayaktan kesilmek (kesilmekten önce)
ele avuca sığmamak (sığmaz)
el etek öpmek
ele güne karşı²³
ele güne rezil olmak
elek kafa
eli kalem tutmak
elinden tutmak
eline su dökmemek
elini çabuk tutmak
elini kana bulaştırmak
elini kolunu bağlamak
elinin ekmeğiyle geçinmek
elinin hamuruyla erkek işine karışmak
elini sallaya sallaya (gezmek)
elini sıkı tutmak
elini verip kolunu kaptırmak (alamamak)
eli sıkışık
el kadar bebek (çocuk)
el kaldırmak
el koymak
ensesinde boza pişirmek
eski baş ağrısı
eski köye yeni adet getirmek
eski meseleleri ısıtmak
eşek sudan gelinceye kadar (dövmek)²⁴

²³ Ушбу иборадаги ‘el’ ва ‘gün’ сўзлари ўадимги туркчада ‘миллат’, ‘хал’ ва ‘уру’, жамоа’ маъносида ўўлланилган ‘il’ ва ‘kún’ сўзларидан келиб чиққан. турк тарихига оид китобларда ўадимги Хун давлати номининг келиб чиқиши ўам ана шу ‘kún’ сўзи билан боўланади (Genel Türk Tarihi, 2.Cilt, s. 340)

²⁴ çok uzun zaman, çok yavaş

eşek yerine koymak
eteğindeki taşları dökmek²⁵
etek etek para dökmek
etine buduna dolgun
etkisiz hale getirmek
etliye sütlüye karışmamak
etme bulma dünyası
evde kalmak
evinin kedisini bile teslim etmemek
facia (tehlike, bela)nın eşiğinden dönmek
felekten bir gün (gece) çalmak
feryat koparmak
garibime gidiyor
geceyi gündüze katmak
gizli kapaklı işler
gökte ararken yerde bulmak
gölge düşürmek
gönlü el vermemek
gönül devirmek
gönül eğlendirmek
göz altına almak (yaka paça göz altına almak)
gözbebeklerinden (gözlerinden) okumak
göz boyamak
gözdağı vermek
gözden kaçırmak
göze almak
göze girmek
göz gezdirmek
göz göre göre (bir şeyi kaptırmak)
göz gözü görmez olduktan sonra
göz kulak olmak
gözleri dolmak (duygulanmak)
gözleri dünyayı görmez olmak
gözlerini (gözünü) açmak
gözünü (gözlerini) dört açmak
gözlerini (gözünü) oymak

²⁵ Ko'nglidagi hamma gapnı aytmoq

gözleri üzerine çekmek
göz önünde bulundurmak
göz ucuyla süzmek
gözü arkada kalmak (kalmamak)
gözü ısırmak²⁶ (gözü ısırmamak)
gözü kapalı satın almak
gözünü korkutmak
gözünün içine baka baka yalan söylemek
gözün üstünde kaşın var demek (dememek)
gözü yollarda kalmak
göz yummak
gurbet ele düşmek
günaha girmek
(birini) günaha sokmak
günahı boynuna
gündeme getirmek
günden güne erimek
gün ışığına çıkarmak (gün yüzüne çıkmak)
günlerini saymak
günün nabzını tutan haber (olay)
gününü gün etmek
güvendiği dağlara kar yağmak
haddini bilmek (haddini bildirmek; haddini aşmak)
hakkından gelmek
hakkını helal etmek
haline köpekler gülmek
hamuru iyi (onun hamuru iyi)
hasret gidermek
har vurup harman savurmak
havadan nem kapmak
havadan sudan konuşmak
hayalinin kollarında yaşamak
hayal kırıklığına uğramak
hayatı (birinin) iki dudağı arasında olmak
hayatı yalan üzerine kurulmak
hayati önem taşımak

²⁶ ko‘ziga tanish ko‘rinmoq

helal süt emmek
hem bu dünyada hem ahirette iki eli (birinin) yakasında olmak
hem nalınan hem mihına
her canı sıkılan (şarkıcı oluyor)
her eser rüzgara uymak (her havaya oynamak)
her ipini koparan (buraya geliyor)
her kelimenin üstüne basa basa söylemek
herkesin ağızında sakız olmuş (haber)
herkesin gönlünde taht kurmak
her taşın altına bakmak
her taşın (pisliğın) altından çıkmak
hesabı tutmak (tutmamak)
hevesi kursağında kalmak
hırkayı başına çekmek
hodri meydan
hor görmek
içeri tıktırmak (içeri tıkamak)
içi dışı bir (insan)
içine (bir şey) doğımak (nceden sezmek)
içine kapanmak (içine kapalı)
iğne ipliğe dönmek
iğnesinden ipine kadar
iğneyle kuyu kazmak
iki ahbap çavuşlar
iki ateş arasında kalmak (bulunmak)
iki ayağını bir pabuca sokmak
ikide bir hatırlatıp durmak
iki eli yakasında (boynunda) olmak
iki sözü bir yere getirememek
iki yüzlü
ince eleyip sık dokumak
ipini koparmak // ipsiz sapsız || her ipini koparan
ipin ucunu bırakmak
ipin ucunu kaçırmak
ipiyle kuyuya inmemek (onun ipiyle kuyuya inilmez)
ipliği pazara çıkmak (ipliğini pazara çıkarmak)
ipten kazıktan kurtulmuş olmak
ipucu ele geçirmek // ipucu vermek

iş i suya düşmek
iş işten geçmek (iş işten geçti artık.|| iş çıkırından geçti artık)
kabına sığmamak
kabuğuna çekilmek
kaçacak (kaçmaya) delik aramak (kaçacak delik bulamamak)
kaç göç olmak
kaderin cilvesi (oyunu)
kafadan atmak
kafa (baş) kaldırmak
kafa patlatmak (kafa yormak)
kafası basmamak
kafası durmak
kafasına koymak (aklına koymak)
kafasına sokmak
kafasının basmadığı işlere karışmak
kafayı dinlemek
kafayı yemek
... kalbi attığı yer
kalbini açmak (kalbini boşaltmak / kalbini dökmek)
kalbini kırmak
kalbinin sesini dinlemek
kalbi parça parça olmak (erimek)
kalbi yanmak
kalp yarası
kanadını kayırmak (kırmak)
kanadının altına almak
kan damarda dolaştıkça
kapıya bacaya dikkat etmek
kapıyı bırakıp bacadan kaçmak
kara gün
kara kara düşünmek
karda (yürüyüp) izini belli etmemek
karı lafına kulak asmak
karınca duası gibi yazmak
karınca kararınca
karıncayı bile ezememek (incitmemek)
karnına bir lokma (bile) girmemek
karnı tok

karnı burnunda
karnı zil çalmak
kaş çatmak
kaşına gözüne bakmadan
kaşını gözünü oynatmak
kaşının üstünde gözün var demek
kaşla göz arasında
kaş yapayım derken göz çıkarmak
kaybolmaya yüz tutmak
kazan dibi²⁷
kazası belası dokunmak
kazık çalmak
kazık kadar (herif)
kedi-köpek gibi yaşamak
kedi olalı bir fare tutmak
kefeni yırtmak
kelle koltukta olmak (kefeni boynunda (olmak))
kendi duygusuna uymak
kendini pahalıya satmak
kendi oturduğu dala balta vurmak
kendi yağıyla kavrulmak
Kerbela'ya dönmek
Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak
keyfi kaçmak
keyfi yerinde olmak
keyif çatmak (keyif sürmek, keyfini çıkarmak)
kezbanlık döner
kısa kesmek
kirli çamaşırlarını ortaya dökmek
kılı (bile) kıpırdamamak
kılına bile dokunmamak (kılına zarar gelmemek)
kılını (bile) kıpırdatmamak
kıl payı kurtulmak
kırdığı yumurta kırkı geçmek (aşmak)
kırılma noktası
kırk senelik serçeeye civcivlik öğretmek

²⁷ son çocuk

kıskıvrak yakalamak
kıyameti koparmak
kimin arabasına binse onun düdüğünü çalmak
kin tutmak (kin beslemek)
kokusunu almak
kolkanat olmak
kolları sıvamak
kolu kanadı kırılmak (kolunu kanadını kırmak)
konu kapandı (artık)
koynunda yılan beslemek
köhne hamam, köhne tas
kökünü kazmak²⁸
kök saldık beklemekten (ağaç olduk beklemekten)
kök salmak
körler ülkesinde ayna satmak
köşeye sıkışmak
köşeyi dönmek
kulağına çalınmak
kulağına küpe olmak
kulak dikmek
kulak kabartmak
kulakları çınlamak
kurbanlık koyun gibi beklemek
kuş beyinli
kuş uçurtmamak
kuyruğu dim dik (inatçı)
kuyruğu ele vermek
kuyruğu kapana kısılmak (sıkılmak)
kuyruğunu kısmak
kuyruğuna basmak
kuyruğuna teneke bağlamak
kuyruğunu doğrultmak
kuyruğunu ele vermek
kuyruk sallamak
küşük düşürmek
küşük görmek

²⁸ ko'kini (tomirini) quritmoq

lafı dolandırmak (laf döndürmek)
 lafını bilip konuşmak
 lak lakla ömür geçirmek
 lanetler yağdırmak
 leb demeden leblebiyi anlamak
 limiti aşmak
 mangalda kül bırakmamak (yüksekten atmak; çalım satmak)
 mangal kedisi gibi (tembel; uyuşuk; kalkmak bile istemeyen)
 maraza çıkarmak
 masaya yatırmak
 mayası bozuk
 mayası sağlam
 mehşeri gürültü yapmak
 mekik dokumak
 mektep medrese görmüş (biri)
 mektep yüzü görmemiş (biri)
 memesinden alıp boynuzuna sürmek
 mesken edinmek (mesken tutmak; bir yeri mesken tutmak)
 meydana gelmek (meydana getirmek)
 meydana boş bulmak²⁹
 meydan okumak
 midesi dışarı çıkmak
 minder çürütmek
 mürekkep yalamış
 nalları dikmek
 nefesine uymak
 nefisini körletmek
 numara çevirmek (numara yapmak)
 nutku tutulmak (insanın nutku tutulur.)
 ocağına düşmek
 ocağına girip kül olmak, değirmenine girip un olmak
 ocağını yıkmak (ocağı yıkılmak)
 ortalık karışmak (ortalığı karıştırmak)
 ortalıktan kaybolmak
 ortaya çıkarmak
 ödü kopmak

²⁹ □ улай фурсат келди деб ўйламо□: “shahar bedarvoza” deb o‘ylamoq

öfkesine hakim olamamak
öküz altında buzağı aramak
ölmeden önce ölmek
ölüm kalım meselesi
ölümle burun buruna (gelmek)
ölümü görüp hastalığa razı olmak
ölümü göze almak
ön plana sürmek
örümcek kafalı
pabuçlarını eline vermek
paçayı kurtarmak
parmağında oynatmak
(bir işte) parmağı olmak
paşa paşa gidip (bir şey yapmak, örn: birinin elini öpmek)
paşa paşa hesap vermek
pireyi deve yapmak
post elden gider korkusu
postu kurtarmak
püf noktası
raftan kaldırmak³⁰
ruhunu (içini) okumak
rüzgar nereden eserse oraya dönmek
sabır taşı çatlamak
saçını süpürge etmek
saçma sapan konuşmak
sakaldan kesip bıyığa eklemek³¹
sakalı değirmende ağartmak³²
sakalı ele vermek (kaptırmak)
sakalı saydırmak (saygınlığını kaybetmek)
salak (ahmak) yerine koymak
saman altından su yürütmek
samanlıkta iğne aramak (İstanbul'da adam aramak)
sapla saman birbirine karışmak (karışık durum)
sermayeyi kediye yüklemek
(servetini) havaya savurmak

³⁰ «айта қўриб чи» ишга «арор» илмо»

³¹ bir kamchiligini o'z ixtiyoridagi boshqa narsadan olib to'ldirmoq

³² ko'p yashasa-da, hech narsa o'rganmaslik, tacriba ortimaslik

sesini çıkartmamak (sessiz kalmak)
(birinin) seviyesine inmek³³
sırtını dönmek
sonu kolay kolay gelmemek
soyup soğana çevirmek
söze karışmak
söz kesmek (bir konuda söz vererek anlaşmak)
sözlerini öteye beriye atmak
sözlerini seçmek (sözlerini tartmak)
sözü ağzına tıkmak
sözü ağzından almak
sözü kesmek
sözü kesmez olmak
sözünden caymak (dönmek)
sözünün arkasında durmak
sözünün arkasını getirememek
sözünü tutmak (sözünde durmak)
suratına çarpmak³⁴
suratı asık; surat (suratını) asmak
suya aparıp susuz getirmek
suya sabuna dokunmamak
suyu görüp balık, pusu görüp tilki olmak
suyu ısınmak
su yüzüne çıkarmak
sürekli ayrı tellerden çalmak
sürünecek duruma düşmek
sütten çıkmış (ak) kaşık gibi
şeytana uymak
şeytanın boynuzuna salıncak kurup kırk yıl sallanmak
tadı kaçmak (tadı tuzu kalmadı, her şey bitti, anlamı kalmadı)
tadına doyum olmaz
tadına varmak
tam üstüne basmak
tasadan saçları ağarmak
taş atana gül atmak

³³ паст одамга тенг бўлмо

³⁴ 1. yüzüne bir şeyle vurmak; 2. söylenmemesi gereken bir sözü açıkça yüzüne karşı söylemek.

taş atmak
taşın altına kolunu koymak (Herkes taşın altına kolunu koysun ki,
kolunu kurtaracağından korkarak davransın.)
taş üstüne taş bırakmamak
taş üstünde taş omuz üstünde baş bırakmamak
taş üstünde taş omuz üstünde baş kalmayana kadar savaşmak
tatsız iş
tavşana kaç, taziya tut demek
tavşan yamaca ağdıktan sonra tüfek atmak
tazının topal olduğu tavşanın kulağına değmek
tekerine çömek sokmak
temiz kalp (temiz yürek)li;
tepesine (başına) talih kuşu konmak
tereyağından kıl çeker gibi
tersinden kalkmak
tezgah kurmak
timsah gözyaşları dökmek
topal bit gibi dolaşmak
treni kaçırmak
turnayı gözünden vurmak
turşu bile dedirtmemek (dedirtmedin)
tutunacak dalı olmak (olmamak)
tuzağına düşmek (düşürmek)
tuzak kurmak
tuz biber olmak³⁵
tüyleri diken diken olmak
ucuza mal olmak
ucuz atlatmak
uçsuz bucaksız
umudu kırılmak
umutsuzluğa kapılmak
uzun hikaye
ümidi canlanmak
ümidini kesmek
üstüne basa basa söylemek
üstüne yatmak³⁶

³⁵ Ustiga ustak (dard ustiga chipqon)

üvey evlat muamelesi yapmak
varını yoğunu yemek
vicdan azabı çekmek
vurana el, söyleyene dil olmak
yağmurdan kaçarken doluya tutulmak
yaka silmek³⁷
yakasından yakalamak (hesap sormak, bırakmamak)
yakayı ele vermek
yalanlarla karnı(m) tok
yalın kaşımak
yanağından kan damlamak
yan gelip yatmak³⁸
yangından mal kaçırırcasına (yangından mal kaçırır gibi)
yaptıklarının üstünü örtmek
yarasına tuz basmak
yarım yamalak³⁹
yediden yetmişe
yedi kat yerin altında
yedi kat yerin altına geçmek
yedi kat gökten yer yüzüne inmek
yedi kıralla barışık (olmak)
yedi mahalle duymak
yemediği hap kalmamak
yer altından çıkmak
yerinde yeller esmek
yerin dibine geçmek (yerin dibine giresi gelmek)
yer yarılıp yerin dibine geçmek (sanki)
yerle bir etmek
yılandan yün kırmak
yılan görmüş gibi kaçmak
yolunu gözlemek (yoluna göz dikmek)
yufka yürekli⁴⁰
yurdun dört bir yanı

³⁶ Hakkı yokken başkasının malını mal edinmek.

³⁷ birinden bıkmak, usanmak, bezmek.

³⁸ hiçbir işle uğraşmamak

³⁹ “Yumaloq yostiğ”

⁴⁰ acı durumlara hiç dayanamayan, çok acıyan; yumuşak gönüllü

yükseklere (yukarılara) bakmak
yüreği kopmak (yüreği ağzına gelmek)
yüreğini boşaltmak (yüreğini açmak; yüreğini dökmek)
yüreği parçalanmak (yüreği parça parça olmak; yüreği yanmak)
yüz karası
yüzü dokuzu çeyrek geçmek (keyfi hiç yerinde değil)
yüzü gülmek (gülmemek)
yüzünden okumak
yüzünü karaya çıkarmak
yüzünün akıyla çıkmak
yüzünü seytan görmek⁴¹
yüz üstü bırakıp gitmek (birini, herkesi)⁴²
yüzü yerde (başı eğik) gezmek
zehir gibi kafa⁴³
zeminini oluşturmak (bir şeyin temelini oluşturmak)
zurnanın zırt dediği yer (bam teli)

TURKCHA IDIOMALAR, MATALLAR, AFORISTİK BIRIKMALAR (Türkçe Özdeyişler)

Adı çıkmış dokuza, inmez sekize.
Ağalık sende kalsın.
Ağzına bir zeytin verir, altına bir tulum tutar.
Ağzına vur lokmasını al.
Ağzındaki baklayı çıkarsana!
Ağzı var, dili yok (ağzında dili yok).
Alan razı, satan razı (Alan memnun, satan memnun).
Al gülüm ver gülüm
Ali hoca, hoca Ali.
Aliler, Veliler, alem dolusu deliler.
Anca beraber, kanca beraber.
Anneler neler doğurmazmış (kız, bayanlara bakarak söylerler).
Armut piş, ağzıma düş.
Aslandan kurban olmaz.

⁴¹ sevilmeyen bir kişiyi görmek istememek (Şeytan görsün yüzünü!)

⁴² Birini ağır durumda olduğunu bile bile bırakıp gitmek

⁴³ ‘çok akıllı’

Astığı astık, kestiği kestik.
Ateş bacayı sarmıştır (artık çok geç).
Atı olan Üskudar'ı geçti.
At izi it izine tam bu noktada karışıyor
Attan düşmemiş erkek yok.
Azımızı çoğa sayın.
Başa gelen çekilir.
Başım gözüüm üstüne
Başımın üstünde yeri var.
Bedeli olmayan şeyin kıymeti yoktur.
Benim benzinim buraya kadar.
Benim için hava hoş.
Beterin beteri var.
Bir bildiği var(dır).
Bir bu (o, sen) eksikti.
Bir çuval incir berbet oldu.
Bir eli yağda, bir eli balda.
Bir elmanın iki yüzü, biri o, biri bu (çok benziyorlar).
Bir Hippokrat yemini eksik⁴⁴.
Bir telde iki şeytan oynamamalı.
Boynumuz kıldan ince.
Bu dünya bir incir verir bin tokat atar.
Bu laflarla karnım tok.
Burnunu balta kesmiyor.
Canı (canın) cehenneme.
Cehenneme kadar yolu (yolun) var.
Cömert der, maldan ederler, yiğit der candan ederler.
Çam sakızı - çoban armağanı.
Çarığı ters giymiş.
Çıkar dilinin altındakini
Çivi çiviye söker.
Dam üstüne saksağan
Davul çalsan duymaz.
Değirmenin suyu nereden geliyor!
Düğün evinin aşçısı ölü evinin yasçısı

⁴⁴ Bitta Gippokrat qasami kamlik qiladi, ya'ni diplomi bo'lmasa ham bir shidokordan kam joyi yo'q

Dünya çok küçükmüş.
Efendime söyleyeyim, ...
Efendi olun canımızı yeyin
Ekmek elden su gölden.
El bebek gül bebek (büyütmek / büyülmek)
Elde yok avuçta yok.
Elimi sallasam (sallasa, sallasan) ellisi.
Elma piş, ağızıma düş.
Eski camlar bardak oldu (her şey geçmişte kaldı).
Eti sizin kemiği bizim (Eti de kemiği de sizin).
Etme bulma dünyası (Bu dünya etme bulma dünyası)
Evin içinde cinler top oynuyor.
Gittik kelep kokusuna, baktık eşek dağlanıyor.⁴⁵
Gözünü dört aç!
Haberimiz yok, ne kuşlar türemiş buralarda.
Hangi taşı kaldırırsan altından (o) çıkar.
Haydi canım sen de!
Haydi ordan!
Her havada gezen mikrobu içine çeker.
Her şer⁴⁶de bir hayır vardır.
Her tarakta bezi var.
İç güveysinden hallice.
İğne atsa yere düşmez.
İki dünya bir araya gelse bile...
İki iki dört eder.
İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa.
İncir çekirdeğini doldurmaz.
İp bedava olsun (da) kendimi asarım.
İşi tatlıya bağlayalım.
İt ite buyurur, it kuyruğuna.
Kaçın kurası (ne baş belası)
Kâh nala, kâh mîha (kâh nala döğür, kah mîha)
Kaşla göz arasında
Kendi göbeğini kendi kesmek zorunda (kendi göbeğimizi
kendimiz keseceğiz.)

⁴⁵ İtekle bir şey umularak yaklaşılan şeylerden hayalkınlığına uğramak

⁴⁶ şer - kötülük

Kendim ettim kendim buldum (Kendin ettin kendin buldun).
Kırdığı yumurta bini aştı⁴⁷.
Kimin eli kimin cebinde belli değil.
Kûlahıma anlat (bunu benim kûlahıma anlat).
Laf aramızda kalsın (Laf aramızda // aramızda kalsın).
Maksat üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek.
Meydan vardı at yoktu, at var meydan yok.
Mûhûr kimdeyse Sûleyman odur
Mûrekkep kurumuş (iş bitmiş).
Ne çarığımız kaldı, ne tezek kokusu.
Ne elde, ne avuçta (bir şey) var.
Ne halin varsa gör.
Ne olmuş ki, deveden bir pire düşmüş.
Ne olur ne olmaz, ...
Ne selam, ne kelam.
Ne ucu belli, ne bucağı.
Ne tadı ne tuzu kaldı (Hayatın ne tadı ne tuzu kaldı).
Nuh der, peygamber demez.
Nuh zamanı
Olacak şey değil.
Olan olmuş, diş kopmuş (Olan oldu; Ölenler öldü).
On elinde (parmagında) on marifet
Orada it bağlasan durmaz.
O tren çoktan kalktı.
(Artık) ölsem de gam yemem.
Öldürmeyen Allah öldürmüyor.
Ölüyü görür ağlar, davulu görür oynar.
Önce muhabbet, sonra ticaret.
Önce yer, sonra diş kirası ister.
Önünden geleni arkana koma (koyma)!
Parmağını yersin.
Pazara kadar değil, mezara kadar.
Rûyamda görsem inanmazdım.
Sağı solu belli değil.
Sakalım yok ki, sözüm dinlensin.
Sakal keçide de var.

⁴⁷ Bir necha marta qovun tushirdi

*Sapla saman karıştı // Sapla samanı karıştıрма! // Sapla samanı
ayırmak*

*Sar verir sır vermez.
Savaşın iyisi, barışın kötüsü olmaz.
Sen sen ol (Siz siz olun).
Söz anlatmak kabil değil.
Sular bir türlü durulmuyor.
Su testisi su yolunda kırılın.
Sütten çıkmış ak kaşık değil
Tam benim kalemim adam
Taşı sıkısa suyunu çıkarır.
Taşlar yerine oturuyor (oturdu).
Taş yerinde ağır.
Tatlı yiyelim, tatlı konuşalım (tatlı yeyip tatlı konuşalım).
Tek yürek tek yumruk.
Tingır elek - tingır taş.
Top atsan duymaz.
Tutunacak dalı yok
Tuz ekmek hakkı.
Uzun lafın kisası
Üç aşağı beş yukarı.
Ya derdimize dermen, ya katlimize ferman.
Yangına körükle gitmek
Ya olacak, ya olacak.
Yedi iklim dört bucak.
Yedi kıralla barışık
Ye kûrkûm, ye!
Yeme de yanında yat.
Yememiş içmemiş dost kazanmış.
Yere bakan yürek yakan
Yerin kulağı var.
Yolcu yolda gerek⁴⁸
"Yuf borusunu" öttürmüş.
Yükte hafif, pahada ağır⁴⁹
Yüzünü köpek yalamış.*

⁴⁸ Gidecek insan gitmeli, durmamalıdır.

⁴⁹ taşınması kolay, değeri yüksek

SO‘ROQ GAP SHAKLIDAGI TURKCHA AYTIMLAR (Soru Cümlesi Şeklinde Olan Türkçe Deyimler)

Abacı kebeci, sen neci?

Anasını sağdım da, danasını aç mı bıraktım?

Arkamı unlu gördün de, değirmenci mi sandın?

At olup kuyruk mu sallayacağım?

Beni yılan soktu da, ondan tıryak mı bulundu?

Deve kadar güydün de, kulağı kadar güyemedin mi?

Deveye sormuşlar: “Neden boynun eğri?”, Deve demiş: “Nerem doğru ki?”

Ekilen (çekirdek) çürükse, toprağın ne kabahatı var?

El gün ne der?

Eski köy yeni adet mi?

Eşegin yoksa, enişten de mi yok?

Hangi rüzgar attı buraya (seni)?

Her şey bitti de, fıstığın yeşili mi kaldı? (Her günü kutladık da, bir sevgililer günü mü kaldı?)

Karaca kuraca gördün de, kuzgun yavrusu mu sandın?

Kavgada yumruk sayılır mı?

Keşmik ile köpek uydurup da, sürüye faydası mı olacak?

Koku neki, köceği ne olsun?

Ne dolap(lar) dönüyor ya?

Nereden geliyor bu değirmenin suyu?

Neyin nesi (Kimin nesi)?

O kadar mızrak hangi çuvala sığar?

Orman olur da, domuz olmaz mı?

Sakal bıyığa denk gelmeyince berber ne yapsın?⁵⁰

Seni hamamcı eden Allah, beni külhancı etmez mi?

Senin elin armut mu topluyordu?

Senin yelkenin düşmüş, ne oldu?

Taş attık da kolumuz mu yoruldu?

Ya hırsızın hiç mi suçu yok?

Yumurtadan mı çıktın?⁵¹

⁵⁰ qo‘llanilayotgan narsa nuqsonli bo‘lsa eng usta kishi ham istagan natijaga erisha olmaydi (Çekirdek çürükse toprağın ne kabahat var?).

⁵¹ Annen baban yok mu?

TURKCHA TILAKLAR, TABRIKLAR VA UNDOV GAPLAR
(Dilekler ve Őnlem Cűmleleri)

Acil űifalar!
Afiyet olsun!
Ağınıza sağlık!
Allah'a emanet (ol)!
Allah'a űűkűrler olsun!
Allah bađıűlasın!
Allah (baűımızdan) eksik etmesin!
Allah elden ayaktan dűűrmesin!
Allah'ından bulasın!
Allah iűinizi gűcűnűzű rast getirsin!
Allah kavuűtursun!
Allah korusun!
Allah kurtarsın!
Alah muhafaza!
Allah rahatlık versin!
Allah rahmet etsin (eylesin)!
Allah razı olsun!
Allah sabırlar versin!
Allah yardımcınız olsun!
Allah zihin ačíklığı versin!
Anneli babalı bűyűtsűn (Analı babalı bűyűtsűn)!
Aűk olsun!
Ayağınıza sağlık!
Bahtın ačík olsun!
Baűınız sađ olsun! || Dostlar sađ olsun!
Bereket versin! (cevap: Bereketini gűrűn!)
Canım (canlar) kurban olsun! (Canım uğruna kurban olsun!)
Canın(ız) sağ olsun!
Çok yaűayın! (cevap: Hep beraber; Siz de gűrűn!)
Dođum gűnűnűz kutlu olsun!
Eksik olmayın!
Elinize sağlık!
Hakkını helal et! || Helal olsun!
Hayırlı olsun!

Hayırlı uğurlu olsun!
Her şey gönlünüzce olsun!
Hoş geldiniz! Sefa geldiniz (Sefalar getirdiniz) (cevap: Hoş
bulduk!)
Hoş geldiniz! Şeref verdiniz (cevap: Hoş bulduk!)
Geçmiş olsun!
Gözünüz arkada kalmasın!
Gözünüz aydın!
Güle güle kullan (ın)
İki gözüm önüme aksın! (yemin)
İyi bayramlar (Bayramınız kutlu olsun)!
İyi çalışmalar (İyi işler; Hayırlı işler)!
İyi dersler!
İyi eğlenceler!
İyi yolculuklar!
Kolay gelsin!
Lezzet sarsın dört bir yanını!
Mekânı cennet olsun!
Mutlu yıllar (İyi seneler / Yeni yılınız kutlu olsun)!
Nazar değmesin!
Nice (mutlu) yıllara!
Öf be dünya varmış!
Parmaklarını yersin.
Peki, hırsızın hiç mi suçu yok?
Rast gelsin!⁵²
Sabah ola hayrola.
Sağlık olsun!
Selametle!
Sevgiler, saygılar (hormetler)!
Sihhatlar olsun!
Şeytan görsün yüzünü.
Tadı damağımda kaldı.
Toprağı bol olsun!
Tuttuğun(uz) taş altın olsun!
Uğurlar olsun!⁵³

⁵² Oving(iz) baroridan kelsin!

⁵³ “Oq yo‘l, yaxshi bor ”

Yazıklar olsun!

Yolunuz açık olsun! Allah'a emanet

Ziyade olsun! (Allah ziyade etsin!)

Yangi yıl tabriklari (Yılbaşı Kutlamaları)

Yeni yılda melekler sihrini göstereceğin ve bütün neşe ve mutluluklar sana gelsin. Mutlu Yıllar!

Yeni yılda, her şeyin gönlünüzce olmasını diler, tüm beklentilerinizin gerçekleşmesini temenni ederim. Mutlu yıllar!

Yeni yıl bizlere, sizlere de kutlu olsun.. Sağlık, başarı ve mutluluk dolu olsun!

Yeni yılda da hiç ümitsiz kalmaman ve hayallerine kavuşman dileğimle. İyi ve sağlıklı seneler!

Mutluluk yağmurları altında şemsiyesiz kalman dileğiyle...Nice mutlu yıllara!

Daha iyi yıllara, hep birlikte, elele.. Mutlu yıllar!

Yeni yılın sana neşe ve mutluluk getirmesi dileğiyle. En içten sevgilerimle!

Yeni yılda hayatı tutabilmek, sevgiyi kaçırmamak, keşke dememek için düşlerini ikiye çarp bu kez ve onları gerçekleştirecek zamanı ayır kendine. Mutlu Yıllar!

Yeni yılını tüm yüreğimle kutlar daha nice yıllar sağlıklı başarıyla sevdiğinle birlikte görmeni ve geçirmeni diliyorum!

Dün rüya yarın hayaldir... Rühayı mutlu, hayali umutlu yapan bugündür, gönlün neyin özlemini çekiyorsa yarınlar sana onu getirsin. Yeni yılın kutlu olsun!

Çok kazançlı, keyifli, sevgi dolu, başarılı bir yıl olması dileğiyle. Yeni yılda umutların gerçek, gerçeklerin mutlulukların sonsuz olsun! İyi Yıllar!

Yeni bir yılda yüzünden gülücükler, gönlünden sevgiler eksik olmasın, mutlu yıllar!

Getirdiği mutluluğun tüm kötülükleri unutturacağı, tüm başarısızlıkları yok edeceği güzelliklerin hayatını dolduracağı bir yıl dileğiyle!

Yepyeni bir yıla sevgiyle, sevenlerinle, sevdiğinle merhaba de. Mutlu yıllar!

Yaşamınca güzel yıllar, mutlu yarınlar, dostça dostluklar hep senin olsun. Mutlu yıllar!

Yeni yılda tüm dargınlıkların bitmesi ve barış içinde yaşanması dileğimle!

Şeker gibi tatlı, masal gibi güzel bir yıl diliyorum!

Bembeyaz yağın kar, ne yaşanmışsa yaşansın, örter geçmişin hatalarını... Yeni bir gelecek sunar bize ve yeni bir başlangıç... Yeni yılınız kutlu olsun!

Yine yeni bir yıl var kapımızda. 2009 yılına gireceğimiz şu günlerde istediğiniz her şeyin gerçekleşmesi dileğiyle, iyi seneler!

Yaşamın kaynağı Sevgi ise sevgi bir tutku, tutku bir amaç, amaç bir şeyleri birileriyle paylaşmaksa, paylaşmak dostluk, dostluk hatırlamaksa eğer hep aklınızdadır! Yeni yılda da dostluğumuzun daha da pekişmesi ve ebedi olması dileğimle daha nice mutlu yıllara!

Bayram tabrik va tilakları (Bayram Dilekleri)

Bir bayram gülüşü savur göklere, eski zamanlara gülcükler getirsin öyle içten samimi, gözyaşlarını bile tebessüme çevirsin. İyi bayramlar.

Bin damla serilsin yüreğine bin mutluluk dolsun gönlüne hayallerin gerçek olsun duaların kabul olsun bu ayda...

Kardeşliğin doğduğu, sevgilerin birleştiği, belki durgun, belki yorgun, yine de mutlu, yine de umutlu, yine de sevgi dolu nice bayramlara...

Kurban bayramını kutluyorum!

Kurban bayramın kutlu olsun! (mübarek olsun!)

Kurban Bayramını kutlar, hayırlara vesile olmasını dilerim.

Bu mutlu günde, güzel insanlara, özel insanlara, hani vazgeçemediklerimize, sevgilerimizi, saygılarımızı, dualarımızı gönderiyoruz. Her gününüz bir bayram olsun.

Gecenin güzel yüzü yüreğine dokunsun, kabuslar senden uzakta, melekler başucunda olsun, güneş öyle bir geceye doğsun ki duaların kabul, Kurban Bayramın mübarek olsun.

Kalpler vardır sevgiyi paylaşmak için, insanlar vardır yalnız kalmamak için, bayramlar vardır dostluğu paylaşmak için... Kurban Bayramınız kutlu olsun!

Her ilkbaharda gelinciklerin en güzel başlangıçları müjdelemesi gibi, bu bayramın da sana ve ailene mutluluk ve neşe getirmesi dileğimle Bayramını kutluyorum.

Benim ömrümde ırmaklar vardır, sularında hayallerimi
yüzdürdüğüm, benim ömrümde sevdiklerim vardır, bayramlar ayrı
geçince üzüldüğüm. Bayramınız Kutlu Olsun!

Bir avuç dua, bir kucak sevgi, sıcak bir mesaj kapatır mesafeleri,
birleştirir gönülleri, bir sıcak gülümseme, bir ufak hediye daha da
yaklaştırır bizi birbirimize. Kalbiniz nura, eviniz huzura dolsun.
Kurban Bayramınız bereketli olsun!

Delice esen seher yeli, en güneşli günler, en parlak gecedir
bayramlar. Yüreklerde bir esinti ve barış paylaşımına en sıcak
«merhaba»dır bayramlar. Kurban bayramınız kutlu, herşey
gönlünüzce olsun!

Damağınızı, ruhunuzu ve çevrenizi tadlandıran, gerçekten güzel
ve bereketli bir bayram dilerim.

TEZ AYTISHLAR (Türkçe Tekerlemeler)

Adem madene inmiş, Adem madende badem yemiş,
Madem Adem madende badem yemiş, neden bize getirmemiş?

Alış'la Memiş mahkemeye gitmiş. Mahkemede mahkemeleşmişler mi
mahkemeleşmemişler mi?

Biz biz idik, Otuz iki kız idik,
Ezildik, büzüldük, İki duvara dizildik.

Cüce çinici Celali Hoca gizlice marpuççular içindeki züccacıyecilere gidip
içi Çince yazılı cicili bicili cam çubukları cepceğizine indirmiş.

Çatalca'da başı çıbanlı topal çoban, çatal sapan yapar ve satar.

Dağdan dağa dağ idim, Başı tuğlu bey idim,
Eve geldim evlendim, Tam belimden bağlandım.

Dal tartar Kartal kalkar, Kartal kalkar Dal tartar.

Davulcu dede değirmendeki uncuyu dolandırırken değirmenin
duvarından düştü.

Donmamış dondurmaları dondursak da mı yesek, dondurmasak da mı yesek?

Galip Geyve’de gır gır giden gocuklu göçmen gururuyla güldü.

Gece penceredeki benekli tekir kedi tenceredeki eti yedi.

*Hırsız hırsız hurmalı, bizim kapıyı kırmalı,
Hırsızın yüzü kömürden, Bizim kapı demirden.*

Japon jeolog jiletini jüriye verdi.

Kara kara kartallar, Karlı konaklar ararlar.

Kartal kalkar, dal sarkar. Dal sarkar, kartal kalkar.

Kırk kırık kúp kırkının da kulpu kırık kúp.

Koca kafa, koydum rafa, raftan düştü, şişti kafa.

Namlı nane nine naneleri numaraladı.

Oooo, dokunma, çok acıyor benim yaram, Doktora gitsem, yok ki param.

Pireli peyniri, perhizli pireler tepelerse, pireli peynirler de pir pir pervaz ederler.

Radyolu ressam Remis, Rasim ile Rize’de röportaj yaptı.

Sen ocak kıvılcımlandırıcılarından mısın, kapı gıcırdaticılarından mısın? Ne ocak kıvılcımlandırıcılarındım, ne kapı gıcırdaticılarındım.

*Sizin damda var mı beş boz başlı beş boz ördek,
Bizim damda var beş boz başlı beş boz ördek.*

Şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, ortada su şişesi.

Şu tespihi imam elemeli mi, yoksa imam elememeli mi?

Şu yamay şu köseleye yamalamalı mı, yoksa yamalamamalı mı?

Şu yoğurdu sarımsaklasak da mı saklasak, sarımsaklamasak da mı saklasak?

Tatar tepsici tıknaz titiz Tosun tömbelekçi Tahir ile tütün tüttürdü.

TOPISHMOQLAR (Bilmeceler)

1. Adamın biri hamama girmiş, ama terlememiş, neden?
2. Adem Peygamber'in sahip olmadığı, ama çocuklarının sahip olduğu şey nedir?
3. Anne kırkayağın en çok yorulduğu gün hangisidir?
4. Üstü taş altı taş içinde dört ayak bir baş.
5. Aydır onun tepesi, yeşildir elbisesi, kara karadır kûpesi.
6. Ben giderim o gider, arkamdan tın tın eder?
7. Bilmece bildirmece dil üstünde kaydırmaca.
8. Bilmece bildirmece el üstünde kaydırmaca.
9. Bir elmayı yerken, kurt bulmaktan daha kötü ne olur?
10. Bir sihirli fenerim, kibritsiz de yanarım.
11. Düşünen file ne denir?
12. Çarşıdan aldım bir tane, eve geldim bin tane.
13. Çektikçe kısalan şey nedir?
14. Deniz'in ortasında ne var?
15. Denizler neden tuzludur?
16. Elma diskoya neden gider?
17. En temiz böcek hangisidir?
18. Eşekler neden kervanın önünde yürür?
19. Eve gelen hırsız neyi çalmaz?
20. 240 kilometreyle giden arabayı tek eliyle durduran kimdir?
21. Hangi kalemle yazı yazılmaz?
22. İncecik beli, elimin eli.
23. Kaptan gemiyi ne zaman terkeder?
24. Kışın uyusuk kanı, yazın ahlat düşmanı.
25. Kimin önünde herkes şapka çıkarır?
26. Kimler çalışırken sigara içemez?
27. Kolu var bacağı yok, dikdörtgeni var karesi yok.
28. Küçük kare kutu, içi insan dolu.
29. Mantarlar niçin şemsiye şeklindedir?
30. Nartane, nur tane – dünyada bir tane.
31. Para ile alınmayan tek şey nedir?
32. Patladığı halde ses çıkarmayan şey nedir?
33. Tavuklar en çok hangi ülkeyi sever?
34. Termometrenin düşmesi neyi gösterir?
35. Türkiye'nin en tatlı dağı hangisidir?
36. Yerin altında kırmızı minare.
37. Yeşil mantolu, kırmızı entarili, siyah düğmeli?

38. Yeşil sandığı açtım, siyah boncuğu saçtım.
39. Yuvarlağınız, altındanız, bir kolda toplanınız.

(JAVOBLARI: Hamam Böceği, iyi çakılmadığını, bilezik, televizyon, kapı, anne baba, ampul, çatal, havlu, çocukların ayaklarını yıkadığı gün, Ağrı'da, kaplumbağa, kara cahil, berberin, ... kalemiyle, dalgıçlar, elma dağı, sivilce, dondurma, sevgi, gölge, sabun, karaya evine gelince, havuç, aşağılık kompleksinden, yarım kurt bulmak, "N" harfı, Ay, nar, karpuz, filozof, sigara, çünkü adam noter'miş, balıklar kokmasın diye, kurtlarını dökmek için, zil, trafik polisi, kapının zilini, ayı)

So'z yasash o'yini (Kelime Türetmece)

1. K – N – R – Y – A
kanarya, ana, nar, yay, kan, ay, kar, kaya, yar, yan, ray, ...
2. T – P – O – L – K – U
topluluk, top, topuk, kul, kulluk, kol, kot, kutlu, kutluluk, kup, kupa, kutu, kutulu, kutul, kutup, ...
3. K – R – I – L – N – A – Ç – G
kar, karlı, kırlangıç, kıl, kır, kın, kan, kış, kılık, kına, nar, nal, kral, kıran, kırık, çar, çarık, çan, çal, çalgı, kalın, karga, ...
4. L – Ö – N – T – İ – M – K – Ğ – E – R
ön, ötme, öğretmen, öğretim, öğretmenlik, öğreti, nötr, eğri, eğik, eğilim, tim, eğer, meğer, metin, nitelik, nitelemek, renk, renkli, renklilik, nimet, nere, ter, terlik, teğmen, ret, erte, ertelemek, ...
5. K – U – P – Ğ – B – L – A – M – L
Kaplumbağa, bağ, bağa, kap, pamuk, baba, ama, kum, mal, kaba, lamba, bağlam, bal, balmumu, ...

TURK TILIDA INSHO VA OG'ZAKI HIKOYA MAVZULARI

(Türkçe Kompozisyon ve Sözlü Anlatım Konuları)

Eğitim ve terbiye

Niçin Türkçe öğreniyorum?
Türkçe öğrenmek kolaydır (zordur).
Size göre çocuk terbiyesinde nelere dikkat edilmelidir?

Çocuklar nasıl bir ortamda yetişmelidir?
Çocuklara bırakılacak en önemli miras ne olmalıdır?
Dünya görüşümüzü geliştirmek için neler yapmalıyız?
Yetenek nedir; doğuştan mı gelir, yoksa sonradan mı edinilir?
“Bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olayım” sözünün anlamı nedir?
“Bilgin olmak kolay, insan olmak zor” sözünün anlamı nedir?
İnsandaki iyi ve kötü hasletler.

Vatan sevgisi

Benim ülkem Özbekistan’dır.
Vatan nedir, vatan sevgisi nasıl bir duygudur?
Vatana hizmet etmek evlatlık borcudur.
Anayasamız – haklarımızın ansiklopedisidir.
Ülkemizi dünyaca ünlü yapmak için neler yapmalıyız?
“Birlikten kuvvet doğar” sözünün anlamı nedir?
Tehditlere karşı uyanık olmamız gerek.
Ülkemizdeki tarihi kentler.

Özel yaşam

Kendim hakkında.
Benim sıradan bir günüm (hangi saatte neler yapıyorum).
Pazar gününü nasıl değerlendirdiniz?
Yaz (kış) tatilini nasıl geçirdiniz?
Bu sene çıktığınız bir geziyi anlatınız.
Gelecekte neler yapmak istiyorsunuz?
Nelerden hoşlanırsınız (Nelerden nefret edersiniz)?
En sevdiğim mevsim.
En sevdiğim hayvan.
En sevdiğim çiçek.
Yaşadığım ve hiç unutamadığım bir olay (anı).
Boş zamanlarınızda neler yapıyorsunuz (hobileriniz).
Yaşadığınız en korkunç olayı anlatınız (Hayatta en korktuğunuz şeyler).
Sevdiğim insana mektup.
Çok sevdiğiniz birini bütün özellikleriyle anlatın.
Eğer çok zengin olursam...

Aile, toplumsal yaşam ve insan ilişkileri

Aileniz hakkında anlatır mısınız?

Benim annem dünyadaki en güzel annedir.
Babamı çok seviyorum.
Medeni insan olmak ne demektir?
Öfke ve kinin insana ve topluma getirebileceği zararlar nelerdir?
Davranışlarımızı kontrol edebilir miyiz? (Konuşurken nelere dikkat etmemiz gerekir?)
Ülkenizde büyüklere saygı nasıl gösterilir?
Hayat – mutluluktur, onu kendimiz yaratmalıyız.
Kent ve köy yaşamı arasındaki fark nedir?
Geçmişle gelecek arasındaki ilişki nedir?

Duygu ve düşüncelerimiz

Sizi en çok etkileyen kitap hangisidir? Niçin?
Sizi çok etkileyen bir rüyanızı anlatın.
Güzellik nedir?
Sevgi nedir?
“Ölümsüz olmak” ne demektir?

Sağlık, çevre ve yaşam

Her işin başı sağlıktır (Sağlıklı yaşamak için neler yapmalıyız)?
Spor ve onun hayatımızdaki önemi.
Uykunun sağlığımız için önemi.
Temizlik ve onun önemi.
İnsanlar streslerini nasıl atarlar? (Sıkıntılardan nasıl kurtulabiliriz?)
XXI yüzyılın en gözde mesleği (En güzel meslek)
XXI yüzyılda insanlığı neler beklemektedir?
Alışkanlıklarımız.
Paranın insanın hayatındaki yeri nasıldır?
Teknolojideki gelişmelerin insanlığa olumlu ve olumsuz etkileri
Yakında hayatımızda ne gibi değişiklikler olacak?

Kültürümüz, gelenek ve göreneklerimiz

Ülkemizdeki gelenekler.
Ülkemizdeki düşünlerin toplum hayatındaki önemi.
Müziğin hayatımızdaki önemi.
Ülkenize ait olan bir yemek çeşidini tarif edin.
Özbekistan’daki bayramlar ve resmi tatil günleri.
Nevruz Bayramı ve onun anlamı.

Úlkenizde Anneler gününü nasıl kutlanır?
Úlkenizde Yılbaşı ve kutsal günler, özel günler nasıl kutlanır?

TURK TILIDA SUHBAT MAVZULARI

(Sosyal Yaşam ve  alışma Hayatıyla İlgili Diyalog Konuları)

Selamlaşma (Vedalaşma)
Hal hatır sorma
Tanışma
Bir telefon görüşmesi (serbest konu)
Adres sorma (Durakta)
Tren İstasyonunda (Taksi durağında. Otobüste)
Evde (Bana bir çay yapar mısın? ...)
Ofiste (Beni arayan soran oldu mu? ...)
Doktorda (Diş hekimi muayenesinde. / Terapist muayenehanesinde)
İş verme dairesinde (İş başvurusu)
Dekanlıkta ( ğrenci İşleri'nde)
 arşıda alışveriş (Giyim mağazasında./ Ayakkabı mağazasında./ Bakkalda. / Manavda.)
Terzide.
Berber (kuaför)de.
Otelde (Boş odanız var mı? ...)
Emniyet Müdürlüğü'nde (Oturma izni (İkamet tezkeresi) almak istiyorum.)
Karakolda (Adınız, soyadınız, adresiniz?..)
Havaalanında (Bilet Gişesinde. Pasaport kontrolünde)
Misafirlikte (Buyurun, hoş geldiniz, şeref verdiniz!..)
Kız isteme (Allah'ın emri ve Paygamber'in kavliyle kızınızı  ğlumıza istiyoruz...)
Evlendirme dairesinde.

TURK TILIGA TARJIMA UCHUN MATNLAR

(Özbekçe metinler)

Bizning kutubxonamiz

Institut kutubxonasi bosh binoning birinchi qavatida joylashgan. Unda hamma fanlarga oid kitob, o'quv qo'llanmalari, jurnal va gazetalar bor. Kutubxonada o'qituvchi va professorlar uchun alohida, talaba va aspirantlar uchun alohida o'quv zallari mavjud. Kitob kataloglari tartib bilan qo'yilgan. Biz darsdan keyin bir oz dam olib, so'ngra kutubxonaga yo'l olamiz. Kutubxonachidan kecha buyurgan kitoblarimizni olamiz. Kech soat sakkiz - to'qqizgacha kutubxonaning o'quv zalida o'tirib, dars tayyorlaymiz.

Kutubxona zallaridan biri vaqtli matbuot uchun ajratilgan. Zalning devorlarida yozuvchilarning rasmlari osig'liq turadi. Stendlarga yangi nashr qilingan kitoblar va jurnallar qo'yilgan. Kutubxonamizda maxsus maslahatchi ham bor. U bizning kitob va boshqa nashrlarga doir turli savollarimizga javob beradi.

Kitobxonlar qancha ko'p bo'lmasin, shirinsuxan kutubxona xodimlari talabalarning iltimoslarini qisqa muddatda qondiradilar.

Kutubxonamizda O'zbekistonda va chet ellarda nashr qilingan turli tillardagi adabiyotlarni ham topish mumkin.

Kitob – bizning do'stimiz. U bilimimizni boyitadi.

Adabiyot xazinasida

Alisher Navoiy nomli O'zbekiston Davlat muzeyi 1968 yili ishga tushgan. Hozir muzeyda hattotlik, badiiy epigrafiya va minniatyura san'atini o'rganish, o'zbek mumtoz adabiyoti ilmiy – metodik kabinetlari mavjud.

Muzey fondida XII asrning buyuk olimi Zamahshariyning nodir asari «Muqaddimatul adab» dan tortib, bugungi kunimizning eng iste'dodli yozuvchi va shoirlarining dastxatlarigacha mavjud.

Muzeyning boshlang'ich bo'limlarida Varaxsha, Termiz, Yettisuv, Afrosiyob va boshqa joylarda o'tkazilgan arxeologik qazishlar natijasida topilgan qadimiy madaniyat obidalarining namunalarini ko'rish mumkin. XV asrda yashab, ijod etgan Ahmadiy va uning «Sozlar munozarasi», Yusuf Amiriyning «Bangu Boda», Yaqidiyning «O'q va yoy munozarasi», Lutfiyning «Gul va Navro'z», Durbekning «Yusuf va Zulayho» dostonlarini bu muqaddas joydan topish mumkin. Shuningdek, muzey zallarida Atoiy, Sakkokiy, Gadoiy kabi dunyoviy shoirlarning devonlari, qulyozmalari ham joy olgan.

Muzeyning bir necha zali o'zbek xalqining buyuk shoiri Alisher Navoiyning yashagan davri, hayoti va ijodiy faoliyatini yoritishga xizmat qiladi.

Talabalar oshxonasi

Institutimizning shinamgina bir oshxonasi bor. U o'quv yurtimizning alohida, keng, baland binosida joylashgan. Oshxona zalining bir chetida har doim bufet ishlab turadi. Oshxona zalining o'qituvchi va talabalar ovqatlanadigan zal ikkiga bo'lingan, katta va yorug'. Zalga zamonaviy, ixcham, chiroyli stol va stullar qo'yilgan. Stol ustida hamisha vazada gul, murch, tuz hamda qog'oz salfetkalar turadi. Eshik yonidagi gullar zal husniga husn qo'shib turadi. Zalning derazalari katta, ularga ipak pardalar osilgan. Xona devoridagi tasviriy san'at namunalari zalning ko'rinishini yanada ko'rkam qilib turadi.

Institutimiz oshxonasida har xil taomlar tayyorlanadi. Palov, turli xildagi kaboblar, manti, sho'rva, mastava, lag'mon kabi milliy taomlar bilan birga xilma-xil yevropa va turk taomlari ham tayyorlanadi. Ovqatlar juda mazali va to'yimli. Oshxonada talaba va o'qituvchilarga xizmat ko'rsatuvchi xodimlar juda sezgir va xushmuomaladir.

Biz o'quv yurtimiz oshxonasi xizmatidan mamnunmiz.

Shafqatli it

Uyimiz katta yo'l yoqasida bo'lguchi edi. Qish kunlarining birida ikkinchi qavatdagi deraza yonida gazeta o'qib o'tirar, oldimda esa qahva turar edi. Shu payt ko'cha tomondan ingillagan ovoz eshitildi. Bu kelgan ovoz shunday ayanchli, shunday g'amnok ediki, gazetani ortiq o'qiy olmadim. Shu payt ko'cha eshigi yonida kichkinagina kuchukcha ko'rindi. Uni haydab yubormoqchi bo'lib, pastga tushdim. Eshikni ochsam, jingalak oq junli daydi bir kuchukcha turibdi. Meni ko'rishi bilan jon holatda ingray boshladi. Allaqaeri og'riyotganini sezdim. Kuchukcha tumshug'ini ostonaga qo'yib, iltijo bilan ko'zlarimga tikilardi. Uni darrov yerdan ko'tarib olib, u yoq – bu yog'iga razm soldim. Bir oyog'i lat yegan bo'lsa kerak, qonayotgan ekan. Yaralangan joyini yaxshilab yuvib, dori surtdim, keyin oyog'ini taxtakachlab, mahkam bog'lab qo'ydim. Anchagacha ingillab yotgach, keyin tinchib qoldi. Qorni to'ygach uyquga ketdi.

Oradan o'n besh kuncha vaqt o'tgach, taxtakachni olib tashladim. Boyaqish ikki-uch kun cho'loqlanib yurdi, keyin yarasi butunlay bitib ketdi. Ko'hlikkina, sho'x kuchukcha ekan, uy ichi bilan hammamiz unga qattiq bog'lanib qoldik. Lekin u ko'chaga o'rgangani uchun hamisha uydin qochish payida bo'lar, bunday paytlarda esa uni ko'cha – ko'ydan tutib olib, joyiga qaytarardik. Kunlarning birida itimiz yo'qolib qoldi. Shuncha qidirsak ham topa olmadik. Ko'p afsuslandik, lekin ilojimiz qancha...

Kelasi yil yana o'shanday qish kunlaridan birida erta bilan deraza yonida qahva ichib o'tirsam, to'satdan ko'cha tomondan vovullagan ovoz keldi. Negadir bu tovush tanishdek tuyuldi. Darhol pastga tushib eshikni ochdim. Ha, xuddi o'zi... Meni ko'rishi bilan it dumini likillatib, sakrashga tushdi. Yonidagi sap – sariq bahaybat sherigi tinmay ingilladi. Yaqiniga borib qarasam, bir oyog'i singan ekan.

Ha, oradan bir yil o'tgandan so'ng o'sha daydi itimiz mendan najot istab, yarador sherigini oldimga boshlab kelibdi.

(A. Nesin, G'aroyib bolalar, roman va hikoyalar to'plami, turkchadan M. Hakimov tarjimasi, Toshkent, 1998, 201-202-b.)

Ibratli tasodif

Bu voqeani bizga o'qituvchimiz gapirib bergan. O'sha o'qituvchimizning bir qarindoshi Birinchi Jahon urushi yillarida armiyada zobit bo'lib xizmat qilgan ekan. O'sha odam kunlarning birida cho'lda ketayotib, qiziq bir voqeaning guvohi bo'lgan ekan. Tipratikan bilan yo'g'on bir ilon «jang» qilishayotgan ekan. Hujum qilayotgan tomon, asosan, tipratikan bo'lib, u nuqul hamla qilar, har hamla qilganida o'tkir tikanlarini ilonning tanasiga sanchib olar ekan. Ilon chetroqqa o'rmlab qochmoqchi bo'lsa, yugurib oldidan chiqar, yana nayzasini suqib – suqib olar ekan. Oxiri ilon shu darajada abgor bo'libdiki, qimirlashgayam holi qolmabdi. Tipratikan yana hujumga shaylanib turganini ko'rib, zobit qo'lidagi tayog'i bilan uni bir-ikki marta tushiribdi. Tipratikan til tortmay o'libdi, tayoq ham qars etib sinibdi. Zobit yo'l-yo'lakay singan tayog'ini o'ynab, o'zi turgan chodirga yetib olibdi. Oradan ancha vaqt o'tgach, tashqariga chiqib qarasa, boyagi yo'g'on ilon chodirning ostonasida tasmadek cho'zilib o'lib yotganmish. Ilonning ustida singan tayoq bo'lagi.

O'qituvchimiz shu voqeani aytib bergach, bizga bunday degan edi: Tanasi ilma teshik bo'lib ketgan bir ilonning yaxshilikka yaxshilik qaytarish niyatida shuncha yo'l bosib, tayoqning singan uchini sudrab kelishi aslida aql bovar qilmaydigan narsa. Lekin bu bo'lgan voqea. Qolaversa buni, ibratli tasodif desa ham bo'ladi.

(A. Nesin, *G'aroyib bolalar, roman va hikoyalar to'plami, turkchadan M. Hakimov tarjimasi, Toshkent, 1998, 202-204-bet*)

Tulki ovlagan ayiq

Xalil Dundor shunday hikoya qiladi:

Tog' etagidagi Xirvati qishlog'i atrofida suruv haydab yurgan cho'ponlar har kuni tunda bittadan qo'y g'oyib bo'layotganini sezib qolishadi. Ma'lum bo'lishicha, suruvga ayiq oralagan ekan. Cho'ponlar o'g'ining adabini berib qo'yish niyatida kechasi gulxan yoqib, uni poylab o'tirishibdi. Bisotlarida bittagina pilta miltiq bor ekan. Nihoyat, ayiq ko'rinibdi. Cho'ponlar shovqin ko'tarib uni qo'rqitmoqchi bo'lishgan ekan, ayiq parvo qilmay, to'g'ri ularning ustiga bostirib kelaveribdi. Buni ko'rgan bir cho'pon shosha-pisha miltiqni olib, o'q uzmoqchi bo'lgan ekan, piltasi o't olmabdi. Ayiq esa yaqinlashib qolibdi. Cho'ponlar miltiqni tashlab, tumtaraqay qochishibdi. Ayiq bemalol gulxanning oldiga kelibdi, keyin yerda yotgan miltiqni olib, tizzasiga bir urib sindiribdi. Shunday so'ng u bitta qo'yni burdalab yeyishga tushibdi.

O'sha paytlari suruv tomonda tulki ham aylanishib qolgan ekan. Har kuni u ayiqning izidan borib, undan qolgan sarqitlarni pok-pokiza tushirib ketar ekan. Shu kuni tulki yana paydo bo'libdi. Ayiq uni ko'rib qolibdi-da, bir parcha go'sht irg'itibdi. Tulki yaqin kelib, go'shtni olibdi. Ayiq yana bir burda go'sht tashlabdi, lekin bu gal beriroqqa uloqtiribdi. Shu tariqa go'sht tashlay-tashlay tulkini yaqiniga keltiribdi-da, bir chang solib ushlab olibdi. Shundan keyin boya o'zi majaqlab tashlagan miltiqning sumbasini olib, obdon o'tda qizdiribdi-da, dahshatdan qotib qolgan cho'ponlarning ko'zi o'ngida uni tulkining ketiga bosibdi. Bir necha marta buni takrorlagach, oxiri tulki o'libdi. Ayiq: «Yegan qo'yimning haqi bu» deganday uni o'ligini cho'ponlar pusib yotgan tomonga uloqtiribdi. Shu – shu bu ayiq mutlaqo ko'rinmay ketibdi.

(A. Nesin, *G'aroyib bolalar, roman va hikoyalar to'plami, turkchadan M. Hakimov tarjimasi, Toshkent, 1998, 204-205-bet*)

Ayiqlarning tashakkuri

Tavr tog'i tomonlarida bir dehqon o'rmonga borib, katta bir daraxtni ag'daribdi-da, o'tin tayyorlashga kirishib ketibdi. Shu orada qaerdandir ayiq paydo bo'lib, uning qarshisiga kelib o'tirib, harakatlarini zimdan kuzata boshlabdi. U taraflarda nima ko'p, ayiq ko'p, lekin ular odamga hujum qilmaydi. Shuni bilgani uchun o'tinchi dehqon bemalol ishini davom ettiraveribdi.

Bir mahal u to'nkani yormoqchi bo'lib, pona tiqibdi-da, qo'lidagi boltaning orqasi bilan uraveribdi. Keyin tushlik qilib olish uchun bir chekkaga o'tiribdi. Uning ketganini ko'rgan ayiq to'nkani oldiga kelib, yosh boladay ponani o'ynay boshlabdi. Ponani joyidan qo'zg'atmoqchi bo'lib, u yoqqa tortqilabdi, bu yoqqa tortqilabdi, oxiri pona otilib chiqib, to'nkani yorig'iga oyog'i qisilib qolibdi. Ayiq jon achchig'ida bo'kirib yuboribdi. Dehqon yugurib kelib to'nkaga kattaroq pona tiqibdi, yoriqlarning og'zini kengaytirib, ayiqlarning oyog'ini sug'urib olibdi. U bechora cho'loqlanganicha o'kira-o'kira yo'lga ravona bo'libdi.

Shu kuni ishi chala qolgan dehqon ertasiga erta bilan o'sha joyga kelsa, kecha to'nkani ustida mum ketekda asal turganmish. Shunda u kechagi qilgan yaxshiligi uchun ayiq shu asal bilan minnatdorchilik bildirmoqchi bo'lganini tushunibdi.

(A. Nesin, G'aroyib bolalar, roman va hikoyalar to'plami, turkchadan M. Hakimov tarjimai, Toshkent, 1998, 205-bet)

Ona tarbiyasi

O'n yashar bola edim. Istanbulning Sulaymoniya mahallasida, ikki qavatli eski uyning bir xonasida oilamiz bilan ijarada turardik. Targ'il bir mushugimiz bo'lardi. O'sha kezlari u bolalagan bo'lib, faqat bittasi tirik qolgan edi.

Targ'il nechog'lik och qolmasin, uydagi narsalarga hecham ko'z olaytirmasdi. Aslida esa o'zi uchiga chiqqan o'g'ri edi. Allaqaerlardan go'sht o'marib uyga tashigani tashigan edi. Bir kuni og'zida katta bir bo'lak go'sht bilan zo'rg'a zinadan chiqib, uni dahlizga qo'ydi-da, miyovlab bolasini chaqirdi. Bolasi kelgach, go'shtni yerdan olib, o'zi doim ovqat yeydigan tog'orachaga soldi. Mushukcha go'shtga tashlanib, apil-tapil yeya boshladi. Targ'il yerga cho'zilib, tamshanib oldi.

U paytlarda biz yerga ko'rpacha to'shab, pasttakkina xontaxta ustida ovqatlanardik. Kunlarning birida dasturxon atrofida o'tirgan edik, Targ'il oyim bilan mening o'rtamga kelib, yotib oldi. Bir ozdan keyin yoniga bolasi keldi. Lekin u onasiga o'xshab jimgina yotish o'miga boshini dasturxonga cho'zib, ustidagi narsalarni iskey boshladi. Bu ham yetmagandek, keyin oldingi oyog'ini dasturxonga qo'ydi. Bolasi beso'roq bir narsa olmoqchi bo'lganini sezgan Targ'il darhol oyoqqa turdi. Xuddi quloqsiz bolasining ta'zirini berib qo'ymoqchi bo'lgan onalarga o'xshab, bir oyog'i bilan mushukchaning boshiga tushirdi, uni urib-urib xontaxtaning tagiga kiritib yubordi. O'sha voqeadan keyin mushukchaning dasturxonga oyoq uzatganini qayta ko'rmadik.

(A. Nesin, G'aroyib bolalar, roman va hikoyalar to'plami, turkchadan M. Hakimov tarjimasi, Toshkent, 1998, 205-206-bet)

Sallada hikmat ko'p

Salla ot-bobolarimizning o'ziga xos bosh kiyimi bo'lgan. Sharqda yaqin o'tmishgacha keksa erkaklar va din ulamolari o'rab kelgan, dunyoning ko'pchilik islom davlatlarida bugun ham ishlatilib kelinayotgan bu muqaddas bosh kiyimining ramziy ma'nosi bor.

Salla – forscha-tojikcha so'z bo'lib, «tugun» degan ma'noni bildiradi. Uni erkaklar boshlariga o'raydilar. Salla musulmonchilik belgisi bo'lib, oq, yashil, kulrang matolardan qilinadi va ko'pincha dokadan bo'ladi. Mato, asosan, do'ppi, ba'zan esa telpak ustidan o'raladi. Lekin Pokiston va Hindistonda mato boshning o'ziga o'raladi. Salla o'rash Markaziy Osiyoda, qisman Kavkaz, Shimoliy Afrika va Old Osiyoda keng tarqalgan.

Bu dunyoda o'lim haq. Kishi safarda, uyda, yo'lda, jangda va boshqa joyda bandalikni bajo keltirishi mumkin. Bunday paytda salla insonga tayyor kafanlikka yaraydi. Chunki salla kafanlik uchun yetarli uzunlikdagi matodan tikiladi.

Sallaning o'ralish usuli va rangi turlicha bo'lgan. Masalan, hojilar va saidlar yashil matodan salla o'raganlar. Qadimda bolalar va o'smirlarning sallalari esa qizil va sariq matolardan bo'lgan.

Ayol ko'rki

Ayol – ona, ayol vafodor yor, ayol – tarbiyachi, ayol oqila, tadbirkor uy bekasi, ehe, ayol, uning ko'rkini, butun fazilatlarini sanab bo'larmikan?

Ayol, eng avvalo, bizni dunyoga keltirgan onamizdir.

Muborak hadislarda jannatning onalarimizning oyoqlari ostida ekanligi, ya'ni jannatga eltuvchi yo'lning onalar oyog'i ostidan boshlanishi, hayotda qancha yaxshilik qilinsa, barchasining onalarga qilinishi kerakligi uqtirilgan.

O'zbekiston Respublikasining mustaqilligi mamlakatimizda ayol baxtining chinakam kamolot davrini boshlab berdi. Ayollar hozirgi kunda faqat teng huquqli emas, balki jamiyatning har sohada faol mehnat qilayotgan vakillaridir. Ularning mehnati singmagan, nazari tushmagan biron bir soha yo'q.

Ayollarning yana bir buyuk vazifasi – yosh avlodni tarbiyalashdir. Eng sharafli va sermashaqqat bu vazifa ulardan juda katta mas'uliyat talab qiladi. Ayolning muqaddas burchi farzandni dunyoga keltirib, uni parvarishlash emas, balki yaxshi, qobil farzand tarbiyalab, uni jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylantirish hamdir.

Darhaqiqat, jamiyatimizda o'z onalik burchini tahsinga loyiq qilib ado etayotgan ayollar juda ko'p. Ular o'zlarining go'zal axloqi, yuksak ma'naviy sifatlari bilan farzandlariga ibrat bo'lmoqdalar. Shirinsuxan, tadbirkor, xushmuomala, mehnatsevar, kamtar onalarimiz voyaga yetkazayotgan farzandlar onalaridan ana shu xislatlarni o'zlashtirib oladilar.

O'rta asr soatlari

Ilk o'rta asrlarda quyosh va suv soatlari qurish faqat Vizantiya imperiyasi hamda Arab xalifaliklarida bo'lgan. G'arbiy Yevropada bunday soatlar kamyob bo'lib, tarixiy manbalarda Horun ar-Rashidning Buyuk Karlga (768 – 814 y.y.) yuborgan sovg'alari orasida suv soati bo'lgani qayd etilgan.

Mexanik soatlarning qachon yaratilgani aniq emas. Lekin mashhur italiyalik shoir Dante Aligerining g'ildirakli va jarangli soat haqida yozishiga qaraganda, bunday soatlar XIII asrda ham bo'lgan ko'rinadi. London Vestminsterida 1288 yilda dastlabki jomminor soati o'rnatilgan. Bu soatning bitta mili bo'lib, u faqat vaqtни ko'rsatgan, xolos.

Jomminor soatlari ham o'z ajdodlari kabi faqat vaqtни ko'rsatibgina qolmasdan, ko'pincha yuksak badiiy san'at buyumi, harakatlanuvchi teatr ham bo'lgan. Xususan, 1354 yilda yaratilgan Strassburgdagi jomminor soati: quyoshni, oyni, kunning ma'lum pallalarini, cherkov bayramlarini belgilagan. Kunning qoq o'rtasida soatdagi Bibi Maryam haykalchasi oldida uchta avliyo ta'zim qilib turgan, darchadan ko'ringan

o'yinchoq xo'roz esa qanotlarini qoqib qichqirgan. Bugungi kunda Strassburg soatidan faqat xo'rozcha saqlanib qolgan, xolos.

*(Yastrebitskaya A., XI–XIII asrlarda
G'arbiy Yevropa, M., 1978, 7-8-b.)*

Turk qahvasi

Dunyo Turkiyani juda yaxshi taniydi. Bunda turk qahvasining o'rni alohida. Uning nomini, shuhratini eshitmagan odam deyarli bo'lmasa kerak. Qahva ichish odatini Turkiyadan o'rgangan Yevropa xalqlari, keyinchalik qahva ichish tarzini rivojlantirgan, hatto o'zlaricha o'zgartirishgan. An'anaviy turk qahvasi tayyorlanishi, pishirilishi, keltirilib uzatilishi va boshqa o'ziga xos usullari, xususiyatlari bilan alohida bir madaniyat, odat, an'anani tashkil etadi.

Qahvaning Turkiyadan oldin Arabiston yarimorolida, Misr va Hindistonda tarqalgani ma'lum. Qahva qadimda yanchilib, kukun holiga keltirilgan, tuyib, nonga surib yeyilgan ekan.

Qahva Turkiyaga ilk bor ikki suriyalik kishi tomonidan 1555 yilda keltirilgan ekan. U payt turk qahvasining dasturxonga tortilishi an'anaviy tusda bo'lgan. Bu an'anaga ko'ra don shaklidagi qahva oldin qovurilib, so'ngra suvda pishirilib, kichik finjonlarga⁵⁴ quyilgan holda mehmonlarga tortilgan. Haqiqiy turk mehmondo'stligi, turk xalqining mehmonga bo'lgan ehtiromi tayyorlanishi uzoq vaqt oluvchi qahva odatida yaqqol namoyon bo'lgan.

Bugungi kunda qiz uyiga sovchilikka kelganlarga qahvani bo'lajak kelinning o'zi tayyorlab, keltirib uzatishi va bu jarayonda o'zining uddaburo va pazandaligini sovchilarga namoyish qilish odati turklarning qadimdan saqlanib, bugungacha yetib kelgan chiroyli milliy odatlaridan biri hisoblanadi.

Turk qahvasi ichilgandan keyin turk ayollarining qahva idishini to'ntarib, idish tagida qolgan quyqumdan hosil bo'lgan shakllarga qarab fol ocha olishlari ham qahva bilan bog'liq ana'analardan yana biri sanaladi. Aytishlariga qaraganda, «qahva foli» an'anasi faqat Turkiyada bor ekan.

Xullas, qahvani turklar ixtiro qilmagan ekan, lekin tayyorlanishi, ya'ni pishirilishidagi texnik xususiyatlar va buning natijasida ega bo'lingan xushbo'ylik, lazzat nuqtai nazaridan turklarning oldiga

⁵⁴ Финжон (finjan) - чашка

tushadigan xalq yo'q ekan va shu boisdan «turk qahvasi» iborasi butun dunyoda ma'lum va mashhur ekan.

O'rta asrlarda Yevropada taom yeyish madaniyati

O'rta asrlarda dehqonlar va hunarmandlar go'shtni kam iste'mol qilganlaridan ularning organizmlarida oqsil moddasi yetishmagan. U davrda qand deyarli bo'lmagan, tabiiy asalni iste'mol qilishga esa hammaning ham qurbi yetmagan. Alp tog'laridan shimolda zaytun mevasi va yog'ini bilishmagan. Taomlarning to'yimliliği yetishmasligidan kelib chiqqan bo'shliq ularni ko'p miqdorda tanovul qilish evaziga to'ldirilgan. M. Rushning hisoblashicha, XI asrda har bir odam 1,6–1,7 kg non yegan. Sal keyinroq shaharliklar 1,0 kg, matroslar 700–750 gramm non iste'mol qilishgan.

Non, asosan, javdardan qilingan, tabiiyki, bunday nonning sifati ancha past bo'lgan. Undan tashqari, loviya, no'xotli bo'tqalar, har zamonda pishloq va baliq, sabzavot, mevalarni iste'mol qilishgan. Meva-sabzavotlarning kam yeyilishi A, D, Ye, K va ayniqsa S vitaminining yetishmasligiga olib kelgan. Taomlarda achchiq yetishmasligi, ziravorlar qimmatligi tufayli ularning o'rni piyoz, sarimsoq, turli ko'katlar bilan to'ldirilgan. Ovqatdan keyin ko'pincha suv ichilgan. Bularning hammasi taomning yaxshi hazm bo'lishini ta'minlay olmaganidan o'rta asr kishilari qorni katta, xomsemiz bo'lishgan.

1279 yilda Fransiya sud palatasi tushlikda yeyish mumkin bo'lgan taomlar miqdorini belgilab bergan. Unga binoan, mijozlarga sho'rva, ikkita quyuq taom, desertlar berish mumkin bo'lgan, lekin badavlat xonadonlarda sud palatasining qaroriga bo'ysunilmagan. Manbalardan birida zodagon ruhoniý risarning o'z do'stini mehmon qilishi quyidagicha tasvirlangan: dastlab non va vino, keyin cho'chqa va quyon go'shti, so'ngra esa g'oz, qalampir qaylali baliq, so'ngida pashtet. Desertga vino va yong'oqlar bilan birga meva tortilgan. Lekin zodagonlarning kundalik taomlari, albatta, xuddi ziyofatdagidek bo'lmagan. Odatiy kunlar ular ham me'yorda ovqatlanishgan.

Yevropada ko'p ichimliklar iste'mol qilingan. M. Rush tadqiqotida ta'kidlanishicha, har bir odam kuniga 1,5 litr musallas yoki vino ichgan. Fransiya – vino, Normandiyada – olmalı sidr,

Angliyada – arpa pivosi ko‘p ichilgan. Spirt ishlab chiqarish G‘arbiy Yevropada 1100 yilda ixtiro qilingan.

Badavlat xonadonlarda ham sho‘rva yog‘och yoki ikki quloqli kosada ikki kishiga tortilgan. Go‘sh t non bo‘lagi ustiga qo‘yilib, dasturxonga tortilgan, tishlab yoki pichoqda maydalab yeyilgan. Sanchqi (vilka) Vizantiya va Italiyada taom iste‘mol qilishda ishlatilgan. Qolgan mamlakatlarda undan oshxonalarda foydalanilgan, xolos. Go‘sh t qo‘yilgan nonni tilanchilarga yoki stol tagida yurgan itlarga berishgan.

Bir kunda ikki marta ovqat tanovul qilingan. O‘rta asrlarda «farishtalar bir, odamlar ikki, hayvonlar uch marotaba ovqatlanadi» qabilidagi naql amalda bo‘lgan.

(Yastrebitskaya A., XI–XIII asrlarda G‘arbiy Yevropa, M., 1978, 68 – 69 b.)

Alisher Navoiy

(1441 - 1501)

Alisher Navoiy 1441 yil 9 fevralda Hirot shahrida tug‘ildi. Uning otasi bilimli, ziyrak kishi edi. Shuning uchundir u o‘g‘lining yaxshi bilim olishiga alohida e‘tibor berdi. Zehni o‘tkir Alisher 4-5 yoshidayoq o‘qish, yozishni o‘rgandi, adabiyot va san‘atga havas qo‘ydi, husnixatni egalladi. Kichkina Alisher mashhur fors shoirlarining asarlarini zavq bilan o‘qib, ulardan g‘oyat ta‘sirlandi, ilhomlandi va ko‘p o‘tmay o‘zining she‘rlari bilan ham tanila boshladi.

Alisher kichkinaligidan Husayn Boyqaro bilan birga o‘ynab, o‘sdi. Ulg‘ayib, bir necha davlat lavozimlarida ishladi va tajriba orttirdi. Husayn Boyqaro taxtga chiqqach, Alisherni o‘ziga vazir qilib oldi. Bu davrda soliqlarning og‘irligi hamda feodal zulm kuchayganligi sababli zolimlarga qarshi xalq qo‘zg‘olonlari bo‘lib turar edi. Bunday vaqtlarda Alisher Navoiy mazlumlar manfaatini himoya qildi. O‘z asarlarida esa olimlarni yaxshi fazilatli, adolatli bo‘lishga undaydi, jabr–jafo va zulmni qoraladi. Bu olijanob ishlari bilan Navoiy xalq o‘rtasida katta obro‘-e‘tibor, yuksak hurmat qozondi. Zamonaning iqtidorli shoir, yozuvchi va olimlari bilan olib borgan sermazmun suhbatlari «Navoiy suhbatlari» nomini oldi.

Alisher Navoiy yashagan davrda turkiy shoirlar arab va fors tillari ijod qilishar edi, hatto turkiy tilda asar yozish ayb sanalar edi. Ulug‘ Navoiyning tarixiy xizmati shundaki, u o‘lmas asarlari bilan qadimiy o‘zbek tilining cheksiz imkoniyatlarini, uning boshqa tillar qatori boy,

qudratli til ekanligini namoyish qildi. Turkiy tilning boyligini himoya qildi.

U o'z mablag'larini faqir-fuqarolarga, muhtojlarga ajratgan. U qurgan vaqf va jamg'armalar soni yuzga yaqin, madrasa, muassasa, hammom, karvonsaroylarning soni esa to'rt yuzga yaqin edi.

Navoiy fors tilida ham yaxshi she'rlar yaratdi.

Navoiy qo'llagan majozlar va uning uslubi mana 500 yildir Navoiy tili deb nomlanib kelinadi. Shoirning eng yirik asarlari «Xazoyinul maoniy» deb atalgan she'riy to'plami va beshta dostonidan iborat «Xamsa» («Hayrat-ul abror», «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun», «Sab'ai Sayyor», «Saddi Iskandariy») dir. «Muhokamatul lug'atayn» (Muhakemetü'l-Lügateyn) Navoiyning yirik nasriy asaridir. Navoiy fors mutafakkiri F. Attorning «Mantiqut-Tayr» asaridan keyin o'zining «Lisonut-Tayr» asarini yaratdi. Shuningdek, buyuk mutafakkir shoirning «Chor devon», shoirilar hayoti haqidagi «Majolisun Nafois» (Mecalisü'n- Nefais), turkiy she'riyatning o'ziga xosliklari haqida so'z boruvchi «Mezonul Avzon» (Mizanü'l-Evzan) asarlarini alohida ta'kidlash joiz.

Ulug' Navoiyning boy ijodiy merosi haqiqiy xalq mulkiga aylandi. Uning asarlari bir necha tillarga tarjima qilindi, ko'p nusxada nashr etildi.

O'zbekiston Respublikasi Hukumati tashabbusi bilan har yili 9 fevral kuni Alisher Navoiyning tavallud kuni sifatida nishonlanadi, butun respublika miqyosida ushbu ayyomga bag'ishlab tadbirlar, navoiyxonlik kechalari, konsertlar tashkil etib kelinadi.

Mirzo Ulug'bek (1394-1449)

O'rta Osiyodagi Buyuk Amir Temur davlatining hukmdorlari, o'z davrining eng mashhur allomalaridan biri Mirzo Ulug'bekdir (1394 – 1449). U Samarqandda fanning turli sohalarini rivojlantirish uchun ilmiy muhit yaratdi. Dunyoviy fanlardan astronomiya va matematika sohalarida buyuk asarlar yozdi.

Turkiyadagi manbalarda Ulug'bekning ilm-ma'rifati hukmdorligi qadar, hukmdorligi esa ilm-ma'rifati qadar ilg'orligi, lekin baribir, uning mashhur olimu-fozil sifatida shuhrat taratgani, xalqi qalbidan abadiy joy olganligi ta'kidlanadi.

O'z zamonasining eng mukammal inshooti sanalgan Mashhur Ulug'bek rasadxonasi 10 yildan ortiq muddat mobaynida (1429 y.) qurib bitkazildi. U barpo ettirgan observatoriya va astronomiya maktabi muvaffaqiyat qozondi.

Ulug'bek va uning maktabi olib borgan ilmiy tadqiqotlarning eng muhim natijasi «Ziji Ko'ragoniy» jadvali bo'ldi. Mazkur asarda astronomiya nazariyasida bayon qilingan va Ulug'bek observatoriyasida olib borilgan kuzatishlarga asoslanib tuzilgan jadvallar berilgan. Ulug'bekning olamda mashhur «Ziji Ko'ragoniy» jadvalini tuzishiga uning rasadxonasi muhim rol o'ynadi. Bu jadval o'rta asrlarda lotin tiliga tarjima qilinib, Yevropa olimlari orasida ma'lum va mashhur bo'ldi.

Ekliptikaning og'maligi, yulduz yili qancha davom etishi va shu kabilar Mirzo Ulug'bek tomonidan o'sha zamon uchun g'oyat aniqlik bilan belgilangan. Shu bilan birga Venera, Mars, Merkuriy, Saturn, Yupiterning yillik harakati ham Ulug'bek tomonidan aniqlik bilan aytib berilgan.

Salkam yetti asr davom etgan Sharq astronomiyasining jo'shqin faoliyati Mirzo Ulug'bek va u yaratgan maktabning boy ilmiy merosi bilan yakunlandi. Mazkur rasadxonada ishga tushirilgan bosh teleskopning aniqlik darajasi qariyb 1 yoy sekundgacha borib, to optik teleskoplar ixtiro etilgan XVII asrga qadar, uning natijalari o'rta asr astronomlari uchun astronomik kuzatishlarda erishilgan rekord natija bo'lib xizmat qildi. Bu asbob Quyosh, Oy va boshqa sayyoralar harakatini o'rganish, tutilishlar nazariyasi va amaliy astronomiyaning asosiy predmeti bo'lgan vaqtni o'lchash ishlarida yuksak aniqlikka erishish imkonini berdi.

Keyinchalik Yevropa astronomiya fanida Mirzo Ulug'bekka Ptolemey qatorida eng yuksak o'rin berildi.

Mirzo Ulug'bekning nomi va asarlari uning o'limidan ikki asr o'tgandan keyingina Yevropada ma'lum bo'lgan. 1648 yili Angliyaning Oksford shahrida bir asar nashr etilgan. G'arbiy Yevropa olimlari ana shu asar tufayligina buyuk o'zbek astronomi Mirzo Ulug'bekning faoliyati bilan tanishganlar. Bu asarning muallifi Oksford universitetining astronomiya bo'yicha professori Jon Grivs edi. Jon Grivsning kitobi bosmadan chiqqandan keyin oradan 17 yil o'tgach, Ulug'bekning yulduzlar jadvali Oksfordda lotin va fors tillarida nashr etilgan. Mazkur asar tarjimasiga yozilgan so'z boshi va sharhlarning

muallifi Oksford universiteti kutubxonasi xodimi, sharqshunos Tomas Xayd edi.

Professor Tomas Xayd Ulug‘bekning yulduzlar jadvalini tadqiq qilgan yevropalik ikkinchi olimdir. U 1665 yilda Oksfordda Ulug‘bekning yulduzlar jadvalini fors va lotin tillarida mufassal kirish so‘zi bilan nashr ettirgan.

Mirzo Ulug‘bekning butun Yevropaga tarqalgan mazkur katalogi astronomlar e‘tiborini o‘ziga tortdi va keyingi vaqtlarda qayta – qayta nashr etildi.

Suqrot

Suqrot - meloddan avvalgi 469 – 399 yillarda yashab, ijod etgan qadimgi yunon faylasufidir. Suqrotning ta‘limoti materialistik naturalizmdan idealizmga burilish bilan bog‘liq. Suqrot Afinada yashagan va faoliyat ko‘rsatgan. Uning dars-ma‘ruzalarini tinglagan o‘nlab talabalar ichida Platon, Antisfen, Aristipp, Yevklid bo‘lgan. Tarixchilarning guvohlik berishlaricha, Suqrot hech bir yozma asar meros qoldirmagan.

Suqrotning 2000 yildan ortiq vaqt o‘tib ham mashhur faylasuf sifatida atalib kelinishiga uch kishi sabab bo‘lgan ekan. Bulardan biri Suqrot bilan har doim bahslashib, tortishib kelgan Aristofan, ikkinchisi - uni bir ahloqshunos sifatida ko‘rgan Ksenofon va, albatta, uchinchi kishi – Suqrotning gaplarini dialoglar sifatida qog‘ozga tushirgan, sodiq shogirdi, Sharqda Aflotun nomi bilan mashhur bo‘lgan faylasuf Platon-dir. Ana shu uch mashhur faylasufning yozganlaridan Suqrot haqida quyidagilarni bilib olish mumkin.

Suqrot hamma narsani surishtirgan, talabalariga dars berayotganda va hamsuhbatlariga ular bilmagan narsalarini tushuntirgan, o‘rgatgan. To‘g‘rirog‘i talabalariga o‘zlarini kashf etishlari, ya‘ni o‘zlarining kim ekanliklarini bilib olishlari kerakligini uqtirgan, haqiqat yo‘lini ko‘rsatgan, ilgarilatgan. Bu g‘oyani o‘zining mashhur «O‘z-o‘zingni bil, o‘rgan» formulasida aniq ifoda etgan. Suqrotning fikricha, bilim olishning oliy maqsadi nazariy narsa emas, amaliy - yashash san‘atidir. Bilim – umumiylik haqidagi tushunchadir. Tushuncha ta‘rif orqali ochiladi, induksiya orqali esa umumlashtiriladi. Suqrot, inson o‘zining barcha ahmoqona hatti-harakatlarini bilimsizlikdan qilishini, hech kimning o‘z xohish-irodasi bilan yomon, yovuz bo‘lmasligini ta‘kidlagan.

Suqrot Peloponis urushlari tufayli Afina boshiga tushgan og'ir kunlarda o'sha yerda yashagan. Shunga qaramay uni o'z shahrida dushman deb qarashgan. Uni tangrilarga ishonmaslik va yosh avlodni yo'ldan ozdirishda ayblashgan. Shundan keyin Suqrot o'lim jazosiga hukm qilingan va bu og'ir jazo zahar ichirish orqali amalga oshirilgan.

Saroy Mulk Xonim

Saroy Mulk Xonim mo'g'ul xoni Qozonxonning qizi bo'lgani uchun Amir Temul mo'g'ul xonining kuyovi, ya'ni «Amir Temur Ko'ragon» nomini olgan edi. Saroy Mulk Xonimni «Bibixonim» yoki «Katta xonim» deyishardi.

Saroy Mulk Xonim – Bibixonim yuksak idrokli, farosatli, tadbirkor va aql-zakovat sohibasi, husn-latofat bobida ham benazir ayol edi. U insonparvar, vatanni muqaddas bilguvchi, mamlakatning siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotidan xabardor bo'lgan. U saltanat ishlarida ham donmo o'z maslahatlari bilan ishtirok etib turardi. Ayniqsa, ilm-ma'rifatga alohida e'tibor ila qarar, tolibi ilmlarga homiylik qilar edi. Saltanatni boshqarishda vujudga kelgan ayrim muammolarni hal qilishda oqilona maslahatlarini ayamas edi.

Amir Temur Eronga qarshi urush boshlaganda, Isfaxonning qamali ko'pga cho'zilib, qo'shinni boqish uchun mablag' yetmay qoladi. Shunda Amir Temur Samarqandga chopar yuboradi. Bibixonim chopar olib kelgan qisqagina xatni o'qiydi. Unda: «Qo'shinning zahirasi tugadi, xazinadan zar yuboring» - deb yozilgandi. Sharoitni darrov tushungan ayol maktubning orqa tomoniga «Ulug' amir, zaringiz tugagan bo'lsa, siyosatingiz ham tugadimu?» - deb javob yozadi.

Amir Temur maktubdagi kinoyali so'zlarni o'qigach, so'yib yeyilgan qo'y, qoramol, ot, tuya suyaklarini yig'dirib, turli hajmlarda qirqtiradi. Kattaroqlariga katta qiymat, kichigiga kichik qiymat belgilab, unga po'lat muhrni qizdirib tamg'a bostiradi va muvaqqat pul o'rniida ishlatishga farmon beradi. Shu pulga qo'shni qishloqlardan oziq-ovqat sotib olinadi. Tez kunda Isfaxon shahri taslim bo'ladi, suyak pullar esa zar bilan almashtiriladi.

Amir Temur saroyida joriy qilingan tartibga ko'ra, chet ellik elchilarni qabul qilish marosimlarida hukmdor yonida Saroy Mulk Xonim – Bibixonim boshliq boshqa xotinlari ham yuzlariga parda tashlab o'tirganlar.

Amir Temur Saroy Mulk Xonimga bo'lgan muhabbati va hurmati uchun Samarqandda mashhur bo'lgan Bibixonim masjidini (1399-1404) qurdirgan. Sohibqiron Saroy Mulk Xonimdan farzand ko'rmagan, ammo o'g'li Shohruhmiron, suyuqli nabiralari Muhammad Sulton Mirzo, Xalil Sulton Mirzo, Ulug'bek Mirzolari Bibixonim tarbiyasiga bergan.

Imom al-Buxoriy

Al-Buxoriy 810 yil 20 iyulda Buxoro shahrida tavallud topgan. Boshqa ko'pgina olimlardan farqli o'laroq al-Buxoriy tug'ilgan sana aniq ko'rsatilishiga sabab shuki, uning otasi Ismoil o'z davrining o'qimishli kishilaridan bo'lib, o'g'lining tug'ilgan kunini o'z qo'li bilan yozib ketgan va bu qog'oz ishonchli qo'llarda saqlanib qolgan.

Yoshligidayoq otasi vafot etib, onasining tarbiyasida qolgan al-Buxoriy hadislarni, shuningdek, Abdulloh ibn al-Muborak va Vakiy kabi olimlarning hadis to'plamlarini mutolaa qilib, yodlagan.

Imom al-Buxoriy hayotining ko'p qismi xorijiy mamlakatlarda, musofirchilikda o'tganligi manbalardan ma'lum. Imom al-Buxoriy nafaqat yirik olim, balki o'zining go'zal xulq-atvori, odamoxunligi, muruvvatligi, hikmatligi va beqiyos saxovatligi bilan boshqalardan ajralib turgan. U zehni o'tkirligi va yodlash qobiliyatining kuchligi bilan ham xalq orasida g'oyat shuhrat qozongan. Manbalarda al-Buxoriyning 600 mingga yaqin hadisni yod bilgani qayd qilingan.

Imom al-Buxoriy avlodlarga boy va qimmatli ilmiy meros qoldirgan bo'lib, ularning soni 20 dan ortiq. Ularning ichida eng mashhuri «Al-jome' as-sahih». Uning yaratilganiga 1200 yil bo'lgan, o'shandan beri u islom ta'limotida Qur'ondan keyingi ikkinchi kitob o'rnida turadi va muhim manba sifatida yuqori baholanib kelinadi. Bu asarning 1325 yilda ko'chirilgan sakkiz jildidan iborat go'zal bir nusxasi hozir Istanbulda saqlanmoqda. Bu kitobda nima yaxshi, nima yomon, nimadan o'zni tiymoq lozimligi haqida hozirgi jamiyatimiz ahli, ayniqsa, yosh avlod uchun katta tarbiyaviy ahamiyatga ega yo'l-yo'riqlar, pand-nasihat va o'gitlar aks ettirilgan.

Imom al-Buxoriy xorijdan qaytgach, o'z vatani Buxoroda ko'plab shogirdlariga hadis ilmidan saboq berish bilan mashg'ul bo'ladi, lekin bir kuni Buxoro amiri Xolid ibn Ahmad az-Zuhaliy olimdan huzuriga kelib, «Al-jome' as-sahih», «At-ta'vorix»

kitoblarini o'qib berishini talab qiladi. Lekin al-Buxoriy saroyga bormaydi. Shunda amir bu muborak zotning shaharni tark etishini buyuradi. Shundan keyin al-Buxoriy Samarqandning Xartang qishlog'ida o'z shogirdlari va qarindosh-urug'larinikiga borib yashaydi. Keyinchalik esa og'ir kasalga chalilib, 870 yil 1 sentyabrda 60 yoshida vafot etadi va shu yerda dafn qilinadi.

Xorazmiy

Xorazmiy nomi ilk matematika fanining rivojlanishi bilan bog'liqdir. U Farg'oniy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi mashhur kishilarning o'tmishdoshi hisoblanadi. Ma'lumki, bu olimlar o'z asarlarini arab tilida yozganlar. Chunki o'rta asrlarda mamlakatimizga islom dini bilan birga arab tili ham kirib kelgan va bu til «musulmon olamida» fan tili bo'lib qolgan edi.

Abu Abdulla Muhammad Ibn Muso 780 yilda Xiva shahrida tug'ilgan. U yoshligidan matematikaga juda berilgan va o'zining bu qobiliyati bilan xalq o'rtasida hurmatga sazovor bo'lgan. U Sharqda mavjud bo'lgan ilmiy asarlarni qunt bilan mutolaa qilgan. Matematika, astronomiya, geometriya, geografiya, tibbiyot va tarixni qunt bilan o'rgangan. U arab, fors, hind va yunon tillarini ham mukammal o'rgangan, bu tillarda yozilgan asarlarni mutolaa qilib, o'z bilimini oshirgan.

Xorazmiy tomonidan bitilgan «Qisqargan Sindihind» kitobida astronomiya, matematikaga oid batafsil fikrlar bildirilgan.

Dunyo Xorazmiyni algebra fanining asoschisi sifatida juda yaxshi taniydi. U birinchi bo'lib «Aljabr va muqobala» degan asarini yozadi. Asar lotin va boshqa tillarga tarjima qilinib, butun dunyoga taniladi. Bu kitobning bir qismi hozirgi Aljabr (algebra)ga aylangani barchaga yaxshi ma'lum.

Muhammad Muso Xorazmiy butun dunyo olimlari tan olgan buyuk siymo edi. G'arbda al-Xorazmiyning lotinlashgan nomi «Al-garitmus»dir.

Xorazmiy Bog'dodga kelgandan so'ng, astronomik va geodezik kuzatishlarga rahbarlik qiladi. Bu yerda «Yangi astronomik jadvallar» (Zij)ni yozadi. Ushbu asarning 1126 yilda lotin tiliga tarjima qilinganligi ma'lum.

Muhammad Muso Xorazmiy geografiya sohasida «Yer surati kitobi»ni yozgan. U yerni 7 iqlimga bo'lgan, yer xaritasi chizgan.

Olimning to'rttagina xaritasi bizgacha yetib kelgan. (Yaqin va O'rta Sharq xaritasi, Azov dengizi va Nil daryosi xaritasi).

Xorazmiy sathlarni (yuza) o'lchash haqida astrolob (astrolabiya), quyosh soati to'g'risida va boshqa sohalarda ham ko'p asarlar yozgan. Lekin, olim yozgan asarlarning ko'pchiligi arab tilida bo'lgan va ularning asl nusxalari bizgacha yetib kelmagan, asarlarning faqat Yevropa tillariga tarjima qilinganlari saqlanib qolgan.

Xorazmiy 847 yili vafot etgan.

Muloqot madaniyati

Insonning ma'naviy qiyofasi, uning tashqi ko'rinishi, hatti – harakati, xulq – atvori muloqot madaniyatida o'z ifodasini topadi. U o'zining his – tuyg'usini, ichki tug'yoni, orzu – umidlarini muloqot jarayonida bayon etadi. Shuning uchun ham jamiyat taraqqiyoti, xalqning yakdil holda shakllanishi insonlarning bir – birlari bilan bo'ladigan o'zaro muloqoti, hamkorliklari, o'zaro ta'sirlarisiz vujudga kelmaydi.

Muloqot – kishining ichki va tashqi olamini namoyon etuvchi o'zaro munosabatlarning muhim shaklidir. Muloqot jarayonida kishi o'zining tashqi olam, jamiyat ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy hayoti haqidagi qarashlari, tasavvur va hissiyotlarini ifodalaydi.

Ijtimoiy munosabatlar, turmush sharoitining o'zgarishi bilan jamiyat a'zolarining moddiy olam haqidagi tasavvurlari, nuqtai nazarlari, tushunchalari, dunyoqarashlari, odob va ahloq me'yorlari ham o'zgaradi. Bunday o'zgarish kishilarning umumiy manfaatlari, xayrixohligi asosida ro'y beradi.

Kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan muloqotga ehtiyoj tug'iladi. Jamiyat a'zolarining bir – birlari bilan o'zaro muloqotlari asosida shu jamiyatning bir tomonlama taraqqiyotiga zamin hozirlanadi. Har bir tarixiy davrning o'ziga xos muomala madaniyati, qonun – qoidalari, me'yorlari mavjud.

Ulug' alloma, fozilu fuzalolar muloqot madaniyati, qonun – qoidalari haqida hikmatli fikrlar, hadislar va o'gitlar bitganlar. Xalqni xushmuomalalikka, o'zaro mehr – muruvvatga, axloq – odobga chaqirganlar. Axloq – odob haqidagi hadislardan birida: «Hamma ishlaringizda to'g'ri bo'ling, odamlarga muomala hulqingiz chiroyli

bo'lsin», - deyiladi. Bu bilan barcha toifadagi odamlar xushxulq, samimiy, to'g'ri sofdil bo'lishga da'vat etiladi.

«Muloqot» tushunchasi tor va keng ma'nolarda ishlatiladi. Tor ma'noda u ikki yoki undan ziyod odam o'rtasidagi nutqiy aloqa, muomala-munosabatini anglatadi. Insonlarning o'zaro muloqotga kirishuvi ular o'rtasidagi munosabatlarning yaxshilanishiga xizmat qiladi. Ular muloqot vositasida nafaqat bir-biri haqidagi ma'lumotlarni, balki boshqalarning o'zlari to'g'risida aytgan fikrlarini ham bilib oladi. Muloqot keng ma'noda ishlatilganda, nafaqat insonlar, balki xalqlar va davlatlar, turli sivilizatsiyalar o'rtasidagi o'zaro fikr almashish jarayoni nazarda tutiladi.

Bugungi kunda G'arbdagi taraqqiy topgan davlatlarning Sharq mamlakatlari bilan turli sohalarda hamkorlik aloqalarini rivojlantirayotgani sivilizatsiyalar o'rtasidagi muloqotga misol bo'la oladi.

Muloqot shakllari qanday aloqa vositasida amalga oshirilishiga qarab turlicha bo'ladi. Inson tabiat bag'riga chiqib, u bilan muloqot qiladi, uning go'zalliklaridan bahramand bo'ladi. U tabiatga ruhan yaqinlashib, uning mo'jizalarini qalbi bilan his etgani, uning bag'ridagi o'zgarishlarga goh zavqlanib, goh hayajonga tushib javob bergani uchun bu jarayon ruhiy asosdagi muloqot deyiladi.

Muloqot qaysi shaklda bo'lmasin, insondan o'z suhbatdoshiga nisbatan hurmat – ehtirom ko'rsatib, uning fikrlarini e'tibor bilan tinglashni talab etadi. Shundagina ko'zlangan maqsadga muloqot vositasida erishish mumkin bo'ladi.

Insonning odobi, bilim darajasi va madaniyati, uning kimlar bilan suhbatdosh bo'lishi, o'z hamsuhbatiga qanday muomala qilishi orqali namoyon bo'ladi. Aqlli, dono odam hech qachon nodon va badjahl kimsalar bilan muloqot qilmaydi. Yaxshi insonlarning muloqoti ibrat va hikmatga boy bo'ladi. Muloqot so'zlashuvchilar o'rtasida o'zaro tenglik bo'lishini taqozo etadi. Agar so'zlovchi dono bo'lib, tinglovchi nodon bo'lsa, yoki aksincha, so'zlovchi nodon bo'lib, tinglovchi dono bo'lsa, gap-gapga qovushmaydi, o'zaro muloqotga kirishib bo'lmaydi.

Shuning uchun xalqimizda yaxshilar bilan muloqot qilish, ularga ergashish haqida aytilgan maqol va hikmatli so'zlar va ulardan chiqadigan axloq qoidalariga rioya qilish, maqollardan ezgulik yo'lida foydalanish kerak.

Onado‘lu saljuqli davlati⁵⁵

Saljuqiylar – Yaqin Sharqda imperiya barpo etgan turk sulolasi (XI – XIII asrlar) bo‘lib, bu sulolaning ismini tashuvchi imperiyaning nomi o‘g‘uzlarning Qiniq urug‘idan bo‘lgan Dukak o‘g‘li Saljuqning ismidan kelib chiqqan. Saljuqiylar Iroq, Eron, Suriya va Onado‘lida davlatlar qurib, 300 yilga yaqin hukmronlik qilgan. Saljuqiylar, dastlab, Onado‘lida qator beyliklarning, so‘ngra esa Usmoniylar imperiyasining tashkil etilishiga zamin tayyorlagan turk sulolasidir.

Sulolaning asoschisi Saljuq Bey o‘g‘uzlarning Kaspiy va Orol dengizlari orasida joylashgan mintaqada yashagan turkiy qabilalarning hoqoni edi. Saljuqiylarning kelib chiqishi haqidagi ma‘lumotlar XI asrda Alparslonning buyrug‘i bilan yozilgan «Maliknoma» asariga asoslanadi.

Saljuqiy hukmdorlardan Tug‘rul Bey g‘aznaviylardan Nishopurni olgan (1037). Buyuk G‘aznaviy armiyasini Dandanakan maydonida bo‘lgan jangda yenggan va butun Eronni bosib olib, Bag‘dodga kelgan. U yerda fotimiylar va buvayhzodalarning tazyiqi ostida bo‘lgan abbosiylarni o‘z himoyasi ostiga olib, Islom tarixida arablarning ustunligiga barham bergan. Tug‘rul beydan keyin Saljuqiy davlati taxtiga Chag‘riy beyning o‘g‘li Alparslon o‘tiradi. Alparslon Malazgirt maydonida bo‘lgan tarixiy jangda (1071 yil) Vizantiya armiyasini yengadi.

Turklarning Malazgirt jangida qozongan g‘alabasi, Onado‘lining turklar tomonidan fath etilishi va bu hududlarning turklarning ona vataniga aylanishida belgilovchi omil, boshlang‘ich nuqta bo‘lgan. Chunki bu tarixiy g‘alabadan so‘ng Onado‘lu darvozalari turklar uchun to‘la ochib berilgan. Shundan keyin Saljuqli sultoni Alparslon Vizantiya imperatori Romanos Diogenos bilan imzolangan shartnomaning o‘z kuchini yo‘qotganligini ko‘rishi bilan, saljuqiy va o‘g‘uz (turkman) beylariga Onado‘luning bosib olinishi haqida buyruq beradi. Malazgirt jangi Vizantiya uchun faqat yengilish urushi emas, balki tarix charxpalagining Vizantiya imperiyasi zarariga orqaga aylana boshlaganligidan ham dalolat edi. Malazgirt jangidan so‘ng Onado‘li jadal ravishda turklashish jarayonini boshdan kechira boshlaydi. Alparslonning o‘g‘li Malikshoh davrida ham imperiya kengayib, o‘zining oltin davrini boshdan kechiradi.

⁵⁵ Genel Türk tarihi, 3. Cilt, 94-96; 98-99; s.100-101

Bu davrda Saljuqiy va o'g'uz beylari Alparslonning yo'lidan borib, Onado'luni fath etishga kirishdilar. Og'uz qabilalari yangi ochilgan mamlakat (Onado'lu) ga selday yoyila boshladilar. Shu tarzda saljuqiy qo'shinlari va o'g'uz urug'lari, oila va suruvlari bilan birga vizantiyaliklarni siqib chiqara boshladilar.

Ba'zi tarixiy manbalarga ko'ra, Onado'luda yashab kelgan mahalliy xalqlar turklarni raqib yoki dushman deb emas, do'st sifatida qabul qilib, ularga shahar darvozalarini ochib berishadi. Og'uz (turkman) aholisi Onado'luga kirib, shahar va qishloqlarda joylashib, mahalliy aholi bilan barqaror hayot tarzini davom ettiradi. Aholi orasida hech qanday diniy, irqiy yoki boshqa xil muammo bo'lmaydi, turklar u yerdagi xalqlarning diniy yoki milliy hayotlariga aralashmaydilar.

Onado'luda joylashib olgan og'uz (turkman) qabilalari joylarga o'z urug'larining nomlarini berganlar. Usmoniylar arxivi ma'lumotlariga ko'ra XVI asrda Onado'luda o'g'uzlarning urug' nomlarini aks ettirgan 890 taga yaqin qishloq aniqlangan. Ularning asosiy qismi bugun ham o'sha nom bilan atalib kelinadi. XII asrdan boshlab turklar yurti, XIV asrdan boshlab esa Usmoniylar imperiyasi nomini olgan Onado'lu 925 yillik tarix ichida to'laqonli turk vataniga aylandi. Ana shu salkam ming yillik tarix ichida turklar goh zaiflashib, goh kuchayib, goh kamayib, goh ko'payib, goh kengayib o'zligini saqlab qola oldi. Na vizantiyaliklar, na mo'g'ullar, na g'arbliklar turklarning butunligiga rahna sola oldi.

G'aznaviylar, qoraxoniylar davlati ham XI asr oxirida Saljuqiylar qo'l ostiga o'tdi. Malazgirt g'alabasidan so'ng Onado'lu fathini nihoyasiga yetkazishga uringan Qutalmisho'g'li Sulaymonshoh Saljuqiy sultoni Alparslonning qo'mondonlaridan va Saljuq beyning o'g'illaridan bo'lgan Arslon Yabg'uning nevarasi edi. Sulaymonshoh Buyuk saljuqiylarga bog'liq bo'lgan Rum saljuqiylari, Turkiya saljuqiylari deb nomlangan Onado'lu Saljuqiylar davlatini barpo etadi.

Onado'lu Saljuqiylar davlati Vizantiya bilan ham Onado'lidagi beyliklar bilan urush olib borib, hududni to'la qo'lga olib, hukmronlik o'rnatadi. Davlat Onado'lu saljuqiy sultonlarining eng buyugi hisoblangan Aloviddin Kayqubot davrida (1220 - 1237) eng porloq davrini yashagan. Onado'lu Saljuqiylari o'z hukmronligini 1302 yilgacha davom ettirgan.

Usmoniylar imperiyasining tashkil topishi⁵⁶

Usmoniylar imperiyasi turklarning tarix bo'yicha tuzgan davlatlari ichida eng yirigi va qudratlisi edi.

Saljuqiylar davlatining cho'kish yillari (XIII asr oxiri) da G'arbiy Onado'lida bir qancha turkman beyliklari orasida eng kichik beylik So'yut – Sakariya – Eskishehir atrofidagi Usmoniy beyligi (Osmanlı Beyliği) bo'lgan. Bu beylikning eng muhim o'ziga xosligi Vizantiya bilan quruqlikdan chegaradosh yagona turk beyligi bo'lganligi edi. Buyuk Usmoniy imperiyasi ana shu beylikning boshchisi bo'lgan Usmon Beyning nomi bilan atalgan.

Usmon Beyning otasi turklarning Kayi urug'i raisi bo'lgan Ertug'ul G'oziy G'arbiy Onado'lidagi turkman beylaridan biri edi. U o'z o'g'liga Usmon ismini ilk to'rtta islom xalifasidan uchinchisining sharafiga bergan.

Tarixchilar Usmoniylar davlatining 1299 yilda qurilganligini ta'kidlashadi. Bu sana ayni vaqtda Onado'li saljuqiylar davlati sultoni III Oloviddin Kayqubotning ilhoniylarga yengilib, o'ldirilgan sanasiga ham to'g'ri keladi. Tarixiy ma'lumotlarda ushbu davlatning poytaxti oldin Karajahisar bo'lganligi, keyinchalik esa poytaxtning Yenishehirga ko'chganligi aytiladi.

Usmoniylar imperiyasining asoschisi va birinchi podishohi bo'lgan Usmon I (Osman 1, Osman Gazi) 1258 yilda tug'ilgan va 1326 yilda 68 yoshida vafot etgan. Usmon otasining vafotidan (1281 yil) keyin beylikni boshqara boshladi. 1299-1326 yillarda esa o'zi asos solgan yosh imperiyani boshqardi.

Usmon Bey 1285 yil o'zining 300 kishilik askari bilan Karajahisarni egallaydi. Vizantiya imperiyasiga nisbatan ega bo'lgan muvaffaqiyatlari uchun saljuqiylar sultoni Mesud II o'z mulkini va bu mulkka qo'shib Eskishehir, Inonu hududlarini ham Usmon Beyga berib yuboradi. Unga beklik timsoli bo'lgan farmon va turli armug'onlar jo'natiladi (1289). Usmon G'oziy yurishlarni davom ettirib, Marmara qirg'oqlariga yetadi.

Imperiyaning dastlabki yillarida, aniqrog'i, 1314 yilda Usmonbey o'z lashkari bilan Bursaga yurish boshlaydi, lekin shaharni to'la egallay olmaydi.

⁵⁶ Genel Türk tarihi, 4. Cilt, 100-140 s.s.

Bursa shahri oradan 10-15 yil o'tib, Usmon G'oziy o'lgandan keyin uning o'g'li O'rxon G'oziy (Orhan Gazi, 1281 yil So'yutda tug'ilgan – 1360 yil Bursada vafot etgan) tomonidan to'la egallab olinadi. O'sha davrda Usmoniylar imperiyasining hududlari Qora Dengiz, Marmara va Sakariya daryosi bo'ylariga qadar kengaygan edi.

Ilk intizomli Usmoniy armiyasi imperiyaning ikkinchi podishohi O'rxon G'oziy tomonidan tashkil etilgan. U hukmronlik qilgan yillarda (1326-1360 yillar) Izmit, Marmara orollari, Uskudar, Kadiko'y, Anqara, Gelibolu va Trakiyadagi bir nechta qal'a Usmoniylar davlatiga qo'shib olingan. Ana shu davrda Bursa shahri to'la egallanib, Usmoniylar davlatining poytaxti etib e'lon qilingan, ilk usmoniy puli zarb ettirilgan.

Bir necha yil o'tib, O'rxon G'oziy Karesi bekligidan Balikesir, Bergama va Chanoqqal'ani tortib olib, Usmoniylar hududiga qo'shib olgan (1345). 1354 yilda usmoniylar Vizantiyadagi taxt tortishuvlaridan foydalanib, Rumeliga ham o'tishdi (1354). Bu davrda imperiya chegaralari Trakiya yo'nalishida ham kengaya boshlagan edi. Bu sirada Onado'lida Bo'lu va Anqara ham bosib olindi.

Shu tarzda tarixda yirik imperiyalardan biri sifatida nom qoldirgan Usmoniylar imperiyasiga asos solingan va taraqqiy etgan.

Istanbulning fath etilishi. Sulton Mehmed⁵⁷

Fotih Sulton Mehmed (Mehmed II (Fatih) 1444-1446 va 1451 – 1481 yillarda Usmoniylar imperiyasini boshqargan mashhur turk podishohidir. 12 yoshida otasi Murad II davrida uning istagiga ko'ra 2 yil (1444-1446 y.y.) saltanatni boshqargan.

Mehmed 1432 yilda Edirnada tug'ilgan.

Sulton Mehmedning podishohlik davri Istanbulning fath etilishi bilan boshlandi. Istanbul fathi uchun tayyorgarlik 1453 yil erta bahorda, 6 apreldan boshlandi. Istanbulni olish uchun ko'rilgan tayyorgarlik ishlaridan muhim biri Bosfor bo'g'ozining Yevropa tomonida Rumeli Hisori (qal'asi)ning qurilishi hisoblanadi. Rumeli Hisorining umumiy loyihasi, sinchiklab qaraganda, arab harflari bilan yozilgan "Muhammad" ismini eslatib turar edi. Bu qal'a hozir ham Istanbul shahrining Yevropa qismida qad ko'tarib turgan tarixiy yodgorliklardan biri hisoblanadi. Qal'adagi buyuk to'plar, hatto ularning ustidagi

⁵⁷ Koçu R.E., Osmanlı Padişahları, 7. Baskı, İstanbul, 2004, s. 93 -106

naqshlarni ham Sulton Mehmedning o'zi chizgani, to'plarning miqyosi, otish uzoqligini shaxsan o'zi belgilagani ma'lum. Sulton Mehmed II haqiqiy bir to'p parki va to'pchilar armiyasini yaratgan mashhur usmoniy hukmdori sifatida usmoniylar tarixida yodga olinadi.

Sulton Mehmed Vizantiyaning poytaxti bo'lgan Konstantinopol shahrini qamal qilish uchun 100 ming qo'shin to'plagan. Shahar himoyasida usmoniylarga qarshi poytaxtning 400 ming aholisidan bor yo'g'i 5000 kishi qatnashgan, xolos. Himoyada, shuningdek, 2000 jangchidan iborat italiyaliklarning harbiy bo'linmasi ham bor edi. Yevropa davlatlari esa Vizantiyada bo'layotgan voqealarga loqaydlik bilan qarashdi. Jang 53 kun davom etdi. Turk armiyasi Istanbulga 1453 yil 28 – 29 mayda tong otishidan 2-3 soat oldin kirib keldi. 29 may ertalab shahar turklar qo'lga o'tib bo'lgan edi. Ana shu kun Sulton Mehmed II “Fatih” (Fotih) unvoniga sazovor bo'ldi.

Tarix kitoblarida o'sha jang davom etayotgan pallada Konstantinopolning eng oxirgi imperatori Konstantin Dragases Paleologosning halok bo'lgani, jangdan keyin Sulton Mehmed II uning parchalangan jasadini topdirib, lashkarboshiga xos hurmat – ehtirom bilan dafn ettirgani haqida yozib qo'yilgan.

1453 yilda usmoniylar shahar (Konstantinopol)ga Istanbul deb nom beradilar va o'z poytaxtlarini shu shaharga ko'chiradilar.

Vizantiya imperiyasining qulashi zamonaning ilg'or kishilari tomonidan Yevropaning og'ir fojiasi sifatida baholangan. Bu davrgacha Usmoniylar imperiyasining hududlari 900 000 kv. km ga kengayib, dunyoning eng katta, eng kuchli davlatlaridan biriga aylangan edi. Fotih Sulton Mehmed 1453 yil Vizantiya imperiyasini tarix sahnasidan tushirib, Usmoniylar imperiyasini dunyo siyosatini belgilovchi imperiyalardan biriga aylantirdi. U Onado'lu va Yevropada xo'jayinlikni to'la qo'lga olib, davlati hududini 2 mln. kv km ga yetkazdi. U 1460-1462 yillarda Gresiya, Trabzon va Qrimni egalladi va Rimni ishg'ol qilishga tayyorgarlik ko'ra boshladi. Shunday bir paytda u, 1481 yil 27 aprel kuni Uskudardan o'tib 300 ming kishidan iborat, og'ir to'plar, qilich, qalqon, gurzi va boshqa aslahalar bilan qurollangan armiyasi bilan Sharq safariga chiqadi. 1481 yil 3 mayda Gebze atrofida (hozirgi Chayirova, Maltepa yaqinlari) kasalligi og'irlashib, vafot etadi. Ba'zi manbalarda uning sirli shaklda vafot etganligi haqida ham yozilgan.

Fotih Sulton Mehmedning o'limidan keyin ham imperiyaning faol fath harakatlari to'xtab qolmaydi. Bu davrda Istanbul shahri nafaqat

Turkiyaning, balki butun islom olami, hatto dunyoning eng buyuk san'at va madaniyat, din markaziga aylangan edi.

O'z davrining eng yaxshi ma'lumot olgan kishilaridan bo'lgan Fotih Sulton Mehmet II arabcha, forschadan tashqari, ivrit, yunon va lotin tillarini ham yaxshi bilgan. O'zining 30 yil davom etgan podishohlik davrida u 2 imperiya va 17 davlatni Usmoniylar imperiyasiga qo'shib oldi, 200 dan ortiq dunyo shahrini zabt etdi.

Fotih Sulton Mehmed davrida jome' masjidlari, madrasalar, kasalxonalar, karvonsaroylar qurildi. So'nggi yuz yillar ichida o'z qiyofasini deyarli yo'qotgan Istanbul shahri XV asrda tubdan o'zgartirildi.

Fotih Sulton Mehmed Usmoniylar imperiyasining asosini qonunan mustahkamladi. Jazo qonuni, Yer haqidagi qonun, imperiyani boshqaruv, ijro me'yorlarini ishlab chiqdi. U Imperiya hukmdorining obro'-e'tibori, vakolatlari me'yorlarini shunchalik aniq belgilab bergan ediki, bu me'yorlarga 400 yildan ortiq vaqt mobaynida og'ishmay amal qilindi.

Tarix kitoblarida yozilishicha, juda saxiy ilm va ma'rifat, san'at va madaniyat homiysi bo'lgan Fotih Sulton Mehmed boshqa mamlakatlardan ham olimu-ulamolarni Istanbulga taklif etgan.

Fotih Sulton Mehmed «Avniy» taxallusi bilan she'rlar ham yozib, bir devonga to'plagan (Bu devon Turkiya Respublikasi tashkil etilganidan keyin 1944 va 1946 yillarda «Fatih'in Şiirleri» (*Fotihning she'rlari*)) nomi bilan nashr etilgan). Fotih Sulton Mehmedning she'rlari orasida lirik she'rlar bilan bir qatorda tasavvufiy she'rlar ham bo'lganligi aytiladi.

Sulton Mehmed mukammal din peshvosi ham edi. Dunyo san'ati, Renessans uslubini juda yaxshi tushungan Sulton Mehmed bir mashhur venediklik rassomga soatlab o'tirib o'z portretini ham chizdirgani ma'lum.

Istanbuldagi muhtasham To'pqopi saroyi (Topkapı Sarayı), hozirgi Boyazid maydoni va bu maydondagi Istanbul universiteti binosining kirish darvozasi Fotih Sulton Mehmeddan yodgorlikdir. 1988 yilda qurilgan, uzunligi 1510 metr, kengligi (eni) 39 metr, dengiz sathidan yuksakligi 64 metr, ustunlarining balandigi 164,6 metr, 8 qator yo'lli, dunyoning bir necha ulkan inshootlaridan biri hisoblangan Bosfor bo'g'ozining muhtasham osma ko'prigiga Fotih Sulton Mehmedning nomini berilishi Turkiya Respublikasi hukumati va turk xalqining buyuk podishohga bo'lgan cheksiz ehtiromidan dalolat beradi.

Kecha va kunduz

(romandan parcha ⁵⁸)

Har yil bir keladigan bahor sevinchi yana ko'ngillarni qitiqlay boshladi. Yana tabiatning dildiragan tanlariga qon yugurdi...

Tollarning ko'm–ko'k sochpopuklari qizlarning mayda o'ralgan kokillariday selkillab tushmoqqa boshladi. Muz tagida loyqalanib oqqan suvlarning g'amli yuzlari kuldi, o'zlari horg'in – horg'in oqsasalarda, bo'shalgan qul singari erkinlik nash'asini kemira–kemira ilgari bosardilar. Simyog'ochlarning uchlarida yakka–yakka qushlar ko'rina boshladi. Birinchi ko'ringan ko'klam qushi birinchi yorilgan bodroq nash'asini beradi. Bultur ekilib, qoshlarni qoraytirgan o'sma ildizidan yana bosh ko'tarib chiqdi... Muloyim ko'llarda ivib, suvga aylangandan keyin go'zal ko'zlarning supasida yonboshlashni muncha yaxshi ko'rar ekan bu ko'kat! Erkaklarning gullik do'ppisiga tegmay, yalang ayollar bilan, ularning sochlari, gajaklari va ro'mol popuklari bilan hazillashib o'ynagan salqin shabada... ko'klam nash'asi bilan sho'xlik qiladi.

Hayot nega bu qadar go'zal va shirin bo'ladi bahorda?

* * *

Tong yorishmasdan yo'lga tushib, qishloqdan chiqar–chiqmas ashulani baland qo'yan Zebi necha yillik g'am tashvishlardan qutulib, to'rt–besh kun ichida o'rtog'i bilan yozilib kelar ekan, o'z orqasida o'ynalayotgan o'yinlardan xabarsiz edi. Kechasi Umrinisabibidan Zebi haqidagi tashvishli xabarni eshitganidan keyin Enaxonning onasi mehmonlar kelishgan vaqtda Saltanatni bir chekkaga chaqirib, haligi xususda ogohlantirgan bo'lsa–da, Saltanat bu qadar yoyilib va quvnab borayotgan o'rtog'ini xafa qilmaslik uchun unga hech narsani aytmaslikni ep ko'rdi. Saltanat u to'g'rida bu yosh qizga gap ochib, uning yorug' ta'bini xira qilmasdan, o'z onasi orqali Zebining onasiga eshittirib qo'ymoqchi bo'lardi. Mingboshinikida juda sertakalluf ziyofat yegan bu yosh qiz ziyofat bergan juvonlardan juda minnatdor bo'lmoq bilan birga, shunday qari va nihoyat darajada xunuk odamga yana kundosh ustiga tushib qolganlari uchun, ularga chin ko'ngildan achinardi. Saltanat bilan birga Zebining o'zi va boshqa hamma qizlar mingboshining davlati va obro'si to'g'risida qancha maqtov eshitgan bo'lsalar, uning badbasharalikda ham tengsiz bo'lgani haqida o'shancha vahimali so'zlarni tinglagan edilar. Qizlardan hech biri mingboshi xotin-

⁵⁸ Чўлпон А., Кеча ва кундуз, Тошкент, 1995, 5–6 бетлар

larining davlatiga qiziqmagan, tolelariga ko'z olaytirmagan, uning davlati to'g'risida o'zaro gap ochilganda, ochiq jirkanish bilan, «Davlati boshida qolsin!» deya qichqirgan edi. Saltanat qizlarning ashulalariga qo'shilmasdan o'z oldiga qarab, og'ir–og'ir o'ylab borar ekan, o'zini hayollarida bir nafas mingboshi xotinlaridan birining o'rniga qo'yib qaradi...

Komronga yozilgan maktub

(«Choliqushi» romanidan parcha⁵⁹)

«O'g'lim Komronbey!

Sizga bu maktubni yozgan odam umrining bir ozini kitoblarga, bir qismini esa hayot deb atalgan chigal mushtlashish yaradorlariga bag'ishlagan tarki dunyo bir cholki, xati qo'lingizga yetmasdan ancha burun olamdan o'tgan bo'ladi. U cholning butun borlig'i bilan yaxshi ko'rgan bir bechoraga oxirgi marta bir yaxshilik qilib ketish tilagi bu maktubni sizga o'lim to'shagida yotgan joyida yozishga majbul qildi. Quloq soling.

Bir kun uzoq qishloqdagi vayrona maktabda yog'du kabi toza, umid kabi go'zal bir istambullik qizni uchratdim. Qorong'u qish kechasida, qor elab yog'ib turgan bir paytda uyingizning derazasini ochsangizu, qorong'ulikdan bulbul nag'masini eshitsangiz, shunda qanday bo'lasiz? Men ham o'shanda shunday bo'ldim. Bu ma'sum nozik kibor qizni, tabiatning bu go'zal va nodir hilqatini qaysi la'nati tole va tasodif bu qorong'u qishloq xarobasiga keltirib tashladi? Qalbi yig'laydiyu, ko'zlari bilan lablari kuladi, fidokorlik haqidagi hangomalari bilan meni aldaydi. Men esam: «Oh, bechora qiz! Men seni Istambulda tashlab ketgan nodon, johil yoringmidimki, bu gaplaringa ishonsam!» deb o'yladim. Uyquga qonmay uyg'ongan yosh bolaniki singari xumorli ko'zlari, qaerga qadam tashlashni bilmagan kishiniki singari ahvoli, hayoliy lablarning bo'sasi bilan titrayotgandek ko'ringan dudoqlari, hayoliy quchoqqa talpinayotganga o'xshagan atvori, harakatlari menga butun sirni ayon qildi.

Eski zamon dostonlarida Laylisini qidirib, saholarda sargardon bo'lgan Majnunni goho shukuh va mamnuniyat bilan eslab qo'yardim. Faridani ko'rgan kunimdan boshlab u dostonni esdan chiqardim. Endi yangi zamonning mozorlar bilan to'liq qorong'u qishloqlarida ilojisiz ishq

⁵⁹ Гунтекин Р.Н., «Чолиқуши», роман, туркчадан М. Исмоилий таржимаси, Тошкент, 2002, 430-432-бетлар

ro'yolarini axtargan bu oydin ko'zli, ipakday mayin, ma'sum, olijanob «Layli» sini tez-tez eslaydigan bo'ldim. Ikki yildan keyin tag'in uchrashdik. Hamon eski dardi boshida, qalbini ichdan kemirmoqda edi. Eh, attang, dastlab uni ko'rgan kunim nega uni otimga o'ngarib, zo'rlab bo'lsa ham Istambulga, oilasiga eltib tashlamadim! G'aflatda qoldim, g'aflatda!

Farida bilan ikkinchi marta uchrashganimizda, fursat qo'ldan ketgan edi. Siz uylanib olgan ekansiz. Faridani, hali yosh, esdan chiqarib yuboradi, deb o'ylagan edim. U kasal yotgan paytida ittifoqo qo'linga daftari tushib qoldi, qarasam, eh-ha, qalbining yarasi tuzaladigan yaralardan emas. Daftarga butun hayotini yozibdi. Ana shundan keyin butun umidim uzildi, holbuki, uni o'z bolamday davolamoqchi edim. Ammo bunga ham odamlarning fisqu fasodlari, tuhmat va g'iybatlari imkon bermadi. Ana shundan keyin menga yaxshiroq odam topib, Faridani o'shanga berish fikri tug'ildi. Lekin bu ham xavfli edi. Eri har qancha odamoxun bo'lganda ham, Faridadan muhabbat talab qilishi turgan gap edi. Garchi qizginam muhabbat uchun tug'ilgan, muhabbat yo'lida sayragan bo'lsa hamki, begona ishq unga go'r azobidan battar bo'lishi aniq edi. Mana shu xavfdan qo'rqib chor-nochor o'z nikohimga oldim. Shu tariqa uni o'lgunimcha himoya qilishim mumkin edi. O'lganidan keyin esa besh-o'n qurushlik davlatim, uch-to'rt yerdagi mulkim uni muhtoj qilib qo'ymas edi. Shubhali qiz bo'lib yashashdan ko'ra tul bo'lib xotirjam yashash uning uchun ham o'ng'ay bo'lardi. Shunisi ham borki, axir bir kun murodi hosil bo'lishiga imonim ham komil edi. Hayotda nimalar ro'y bermaydi!

Nihoyat, xotiningizning vafoti menga yangi umid bag'ishladi. Sizning to'g'ringizda hamma vaqt Istambuldan xat-xabar olib turardim. Xotiningizning vafoti sizni qayg'urtirgan bo'lishi mumkin, biroq meni ham qayg'urtirdi desam tilyog'lamalilik qilgan bo'lamen. Faridani bu xo'jako'rsinga qilingan yolg'ondakam nikohdan bo'shatib, siz bilan topishtirish uchun o'ng'ay payt poylab yurardim. Bilmayman, odamlar bu harakatimga qanday qarashar ekan? Lekin men odamlarning g'iybatlariga, men to'g'rimda aytgan, yo o'ylagan narsalariga allaqachon tuflagan odamman.

Qarorimni amalga oshiraman, deb turganimda birdan kasalim zo'riqib ketdi. Ana shundan keyin masalaning uch-to'rt oy ichida o'z-o'zidan hal bo'lishiga aqlim yetdi. Qaydam, tafsilotga hojat bormikan? Endi muddaoga o'taylik, Faridani bir bahona bilan Istambulga yuboraman. Xatimni o'z qo'li bilan topshirishiga shubham yo'q. Men

uning tabiatini yaxshi bilib oldim, alomat qiz. Ehtimol, injiqlik va yo e'tiroz qilar, lekin sen bo'sh kelma, xazon bo'lmasin desang, javob berma. Zarur bo'lsa, xotin-qizlarni olib qochadigan tog'liklar singari yovvoyi va qo'pol bo'l. Quchoq'ingda jon bersa, bilginki, quvonchidan, baxtiyorligidan jon beradi.

Shuni ham eslatib qo'yayki, bu ishda seni zarracha ham o'ylaganim yo'q. Ko'nglimning roziligiga qarasam, senga nainki Farida kabi nodira qizni, hatto uyimdagi mushukni ham bermas edim. Nachora, bu telba qizlarga hecham aql o'rgatib bo'lmas ekan. Senga o'xshash quruq, qalbsiz odamlarning nimasini yaxshi ko'risharkin, hayronman ...

Polkovnik Xayrullo»

Ikromjon

(«Ufq» romanidan parcha⁶⁰)

«Ikromjon bir haftagina Toshkentda yurib qishloqni sog'inib qoldi. U xotini o'lgandan beri sira Naymandan uzoq ketmagan edi. Poezdada kelayotganda ham, Zirillamadan ot olib qishloq yo'liga chiqqanda ham tezroq Naymanga yetib olsam deb shoshardi.

Hozir Farg'ona bog'larida to'kin kuz. O'rikzorlar to'nini o'zgartirib boshiga olov rang qip-qizil durra bog'lagan. Tutzorlar boshida malla qalpoq. Shishadek tiniq, beg'ubor osmonda ipakdek buralib mezon uchadi.

Ikromjon bir vaqtlar qamish oralab, botqoq kechib yurgan yo'llarida endi imoratlar, bog'lar paydo bo'lgan. Tomlarda har biri qo'zichoqdek oshqovoqlar, devor oshgan jiyda shoxlarida yoqut marjon. Yozi bilan ayqirib oqqan bo'tana ariqlarda endi osmon aks etadi. Polizlar huvillab qolgan. Serraygan tanho qo'riqchining qo'liga hakka qo'ngan. Ko'zachadan yasalgan boshida yong'oq chaqib yeydi.

Ikromjon qadrdon qishlog'i ko'chalaridan borarkan, ko'p narsalarni ko'nglidan o'tkazdi. Bolaligi, ko'ksiga kelgan birinchi muhabbat, birinchi farzand, cho'lga birinchi yurish... Hamma-hammasi hozir ko'zi oldida. U paytlarda oyoqlari butun edi. Bu tuproqlarga ikkala oyog'ining izlari tushardi. Endi sog' oyoqning yoniga sun'iy oyoqning tangadek izi tushadi.

To'qqiz bolaning hammasi tuproqda. To'qqiz bola tug'ib bittasining ham orzusiga yetmagan xotini bolalarining qabridan olisda, cho'lda

⁶⁰ Саид А. мад, Сайланма, 2-жилд, «Уф»», трилогия, Тошкент, 1980, 682- 686-6.

tanho yotibdi. Butun bir uy vayron bo'lib ketdi. Ikromjon birovning bolasini bolam deb, birovning nevarasini nevaram deb uzoq shahardan o'yinchoqlar olib kelyapti. Bu yorug' dunyoda insonga ermak ko'p. Inson ko'zini quvontiradigan, alam bilan qimtilgan lablariga tabassum chiqaradigan ranglar, jilolar ko'p.

Ikromjon Nizomga tayanib qolgandi. Ikki dilgir bir-biriga suyanib suv kelsa shimirishdi, tosh kelsa kemirishdi. Nizomjonning mushtdekkina joniga ozmuncha tashvishlar tushmadi. Bir oy ichida ham otadan, ham akadan judo bo'ldi. Bukilmadi. Yiqilmadi. Endi toleimga shu bola omon bo'lsin, bolalariga bosh bo'lsin, deb niyat qilardi Ikromjon.

U otga qamchi bosib ildamlashga qistadi. Shu topda nevarasini juda-juda ko'rgisi kelgandi. Olib kelgan o'yinchoqlarni qo'liga berib, og'izlarini qiyshaytirib kulishini, ko'zlari yashnab unga talpinishini tomosha qilishga entikdi. Ot og'irlashib qolgan kuz tuprog'ini to'zitib ko'priklardan yengil sakrab o'tar, egasining xayollarini buzgisi kelmagandek lo'killamay bir maqomda yo'rtib borardi.

Yombi oltindek sap-sariq behilar, har biri choynakdek anorlar shoxini qayirgan bog'lar orqada qolib ketdi. Ikromjon Qoratepa guzaridan o'tganda Nayman ustida qora tutun ko'rdi.

Melivoyning yigitlari to'qayga o't qo'ydimikan, degan o'y bilan uncha parvo qilmadi. Ammo dili bir yomonlik sezgandek yuragi orziqib tushdi. Oldinga og'ir engashib otni butun gavdasi bilan niqtab yurishga qistadi. Ot bir munkib ildamlab ketdi. To'qay ustida qora tutun shoshilmay atrofni yalagandek juda past sudralardi. Ikromjon yaxshilab razm solgan edi, tutun Melivoyning yeridan emas, Zirilla-maliklarga ajratilgan to'qaydan chiqyapti.

Ikromjonning ko'zlari tinib ketdi. Qamish yonyapti, Tursunboyning qabri yonyapti. Ikromjonning ko'zlari tinib hech narsani ko'rmay qoldi. Bir narsa bo'g'ziga tiqilib, nafas olishga yo'l bermasdi. Ichidan qaydandir achchiq, chidab bo'lmaydigan og'riq keldi-yu, yuragini changallab ushlagancha qo'yib yubormay turib qoldi.

Nayman uylari oldidan Ikromjon ot choptirib o'tganini hamma ko'rdi. Avvaliga zarur ishi bo'lsa kerak deb parvo qilmaganlar endi uning olov ichiga ot bilan kirib ketayotganini ko'rib hayron bo'lib qolishdi. Nizomjon sholi g'aramlayotgan edi. Dadasining o't ichiga kirib ketayotganini ko'rib qoldi-yu, ishini tashlab orqasidan yugurdi.

Havo dim. G'ir etgan shamol yo'q. Qamishlar lovullab emas, shoshilmay, erinmay asta yonardi. Nizomjon shamdek yonayotgan qamishlarni qayirib, qo'llari, oyoqlari kuyishiga qaramay, oldinga intilardi. Ana, uzoqdan, olov orasidan dadasining qorasi ko'rindi. Nazarida Ikromjondan ham tutun chiqayotganga o'xshadi. Ostidagi ot tutundan bezovtalanib har tarafga otar, old oyoqlarini oldinga irg'itib, olovdan sakrab o'tmoqchi bo'lardi. Ammo mahkam ushlangan qo'llar tizginni qo'yib yubormasdi. Ikromjonning ustiga tutun yopirildi. Otning alamli kishnagani eshitildi. Tutun tarqalganda ot yo'q edi. Nizomjon kuchining boricha intilib tutun tarqagan joyga yetib keldi. Ot yo'q. Ikromjon yerda do'ngni quchoqlab qimirlamay yotardi. Uning to'nidan, belidagi qiyig'idan tutun chiqar, etagidan o't o'rmlab ustiga yopirilmogchi bo'lardi.

Nizomjon egnidan fufaykasini yechib, o'tni urib o'chirdi. Dadasining qo'ltig'idan olib, o'ziga qaratdi. Ikromjon juda kuchsiz tovushda nimadir deb pichirlardi. Nizomjonning qulog'iga: «Tursunboy», degandek bo'lib eshitildi.

Nizomjon uni do'ngdan beri surdi. Ikromjon bosib yotgan do'ngdagi yarmi kuygan giyohlar shabada tegishi bilan lov etib o't olib ketdi. Tursunboyning go'ri yonardi, Ikromjon endi o'g'lining mozori yonayotganini ko'rmas, ko'zlarini yumib, ingroq, alam, iztirob bilan to'lg'anardi.

Yigirma bir yil shamolni ravo ko'rmay boqqan bolasining qabri jizg'anak bo'lib yonyapti. Bunga qay ota chidaydi. Qandoq chidaydi. Ikromjon ingrar, o'rnidan turishga intilib, yana darmonsiz o'tirib qolardi.

Naymanliklar yopirilib kelishdi. Biri qo'ltig'idan, biri belidan olib uni o't ichidan olib chiqishdi. Nizomjon turgan joyidan qimirlamay qoldi. Dunyodagi eng pok, eng olijanob onani o'ldirgan, har bir aytgan gapini ibrat, har bir bosgan qadamini mardlik yo'li desa bo'ladigan mard otani o'tda kuydirgan xoinning qabrini tepkilagisi keldi. Yonayotgan qabr kullarini cho'l shamollariga sohib yuborgisi keldi. Qabr alangasi Nizomjonning ko'zlarida aks etib turardi. U qahr-g'azab bilan la'nat dedi-yu, keskin burilib odamlarga ergashdi.

Ikromjon yotib qoldi. Endi birov bilan gaplashmas, ba'zida o'zi bilan o'zi gaplashayotgandek nimalardir deb turishga intilardi. Ikki kun o'tgandan keyin Ikromjon o'rnidan turdi. Odamlar ishga ketganda ostonaga o'tirib cho'lning olis-olislariga tikilib o'y o'ylardi. Nizomjon

ishga chiqmay yonidan jilmasdi. Hadeb o'zini–o'zi qiynab o'y o'ylayverganidan Ikromjon ancha ozib, rangi so'lib qoldi. Bir kun Nizomjon unga:

- Qo'ying, dada, ko'p o'ylamang. Bunaqada dardga chalinib qolasiz, - dedi.

Ikromjon unga uzoq qarab turib boshini siladi:

- Yo'q, bolam, men dardga chalinmayman. Men o'lmayman. Tik bo'lsam yurib, yiqilsam emaklab, yotib qolsam surilib ho' o'sha ufqqa boraman. Ufqdan turib Yozyovonimga bir qayrilib qarayman. Ufqqa bormay o'lishim mumkin emas.

Ikromjon entikib, ta'sirlanib gapirardi:

- O'lish oson, o'lib ketish oson. Yashash qiyin. O'lish nomardning ham qo'lidan keladi. Mard yashaydi. Ko'ryapsanmi, bolam. – U ufqqa, kun botayotgan olisga qo'lini cho'zdi. O'sha tarafda ufq qip–qizil, teparog'i sekin–sekin oltin rangdan asta moviylashib kelardi. – Ko'ryapsanmi. Tovlanishini, odam bolasini imlab chaqirishini ko'ryapsanmi. Yur, yur o'sha yoqqa boramiz. Vaqtliroq borib tong otishini kutib olamiz. Tong otishi qanaqaligini, kun botishi qanaqaligini sen bilmaysan. Bilmaysan, bolam. Sen hali yoshsan. Seni o'zim huv o'sha ufqqa olib boraman. Ufqni ko'rasan. Qo'ling bilan ushlab ko'rasan. Ufqni Naymanga olib kelamiz. Yo'q, yo'q Naymanni ufqqa olib boramiz.

Nizomjon ufqdan ko'z uzmas, bir qizil, bir sariq, bir moviy tusga kirayotgan ufq Ikromjonning gaplaridan yana go'zallashib, yana serjilo bo'lib ko'rindi. Nizomjon ufqqa mahliyo bo'lib turar ekan, Ikromjonning ovozi tinganini bilmay qoldi. Boshi yelkasiga asta tekkandan keyin o'girilib qaradi.

Ikromjon bolasining yelkasiga bosh qo'ygancha, ufqqa tikilib turib jon bergan edi...

Ikromjonni kanal ko'prigining berigi yog'idagi do'nglikka ko'mishdi. Qabr tepasidagi taxtachada shunday yozuv bor: «*Ikromjon Usmonov (1889 – 1945) ...*»

Oradan ikki hafta o'tgandan keyin To'lanboy uch tup chinor ko'chati opkelib ekmoqchi bo'lib turgan edi, Nizomjon uni qaytardi. Nima uchun unday qilayotganini bilmay hardamhayol bo'lib turgan To'lanboy indamay ko'chatini qaytarib olib ketdi.

Nizomjon dadasining qabri oldida birorta daraxt bo'lishini istamasdi. Dadasi ufqni sevardi. Daraxt o'sib so'ngsiz osmonni, har kuni qizarib botadigan ufq yo'lini to'sib qo'yadi, deb o'ylardi.

Kanal ko'prigidan kech payti qaragan odam shu tepa orqasiga quyosh botishini, ufq butun tepalikni qip-qizil shafaqqa ko'mishini ko'rardi. Nizomjon har kuni kech paytida shu tepaga kelib hali qotmagan tuprog'iga qo'ltiqtayoq sanchilgan qabr oldida ufqqa qarab uzoq o'tiradi. Atrofga o'ychan nazar tashlaydi. Oftob o'chib, osmonda birin-ketin yulduzlar ko'z ochguncha shu yerda qoladi. Turnalarning qaychidek ayri karvoni o'tib ketguncha osmondan ko'z uzmaydi.

MUNDARIJA (İçindekiler)

So'z boshi	3
Ön Söz	4
O'zbek va rus tillariga tarjima uchun matnlar (Türkçe Metinler)	5
Türk xalq maqollari (Türkçe Atasözleri)	6
Türkcha hikmatli so'zlar va aforizmlar (Türkçe Özlü Sözler, Hikmetler, Vecizeler ve Darbimeseller)	70
Türkcha iboralar (Türkçe Deyimler)	72
Türkcha idiomalar, aforistik iboralar va turg'un birikmalar (Türkçe Özdeyişler)	86

2. grup deyimler

arpa boyu kadar gitmek
arpa ekip buğday olmasını istemek
ASLINI ASTARINI SORMAK

Arslan payı

Astiğı astık kestiği kestik

ateş püskürmek

atı arpaya küstürmek
at olup da kuyruk mu sallayacağım?
avucunun içi gibi iyi bilmek
avucunun içine almak
Avucunu yalamak

kapana koymak

ayağında donu yok (başına fesleğen takar)

ayağını denk almak

Ayağının çarığı olmamak

Ayağını kaydırmak

ayağının pabucu olamamak

ayaklarını yere dokundurmadan götürmek

Ayak bağı

Ayakta kalmak

ayak uydurmak

Aydın kafa

ayıya dayı demek

bağrını delmek

bağrı yanmak

baklayı ağzından çıkarmak

baklayı dilinin altından çıkarmak

Bal mumu gibi erimek

gözünden kaçırmak

Bardağı taşıran son damla

Başı boş dolaşmak

başı dumanlı

başına bela olmak

başında kavak yeli esmek

baş kaldırmak

başkasının etkisine kapılmak

benden söylemesi

bir eli yağda, bir eli balda olmak

Bir elmanın iki yüzü

bir kurşunla iki tavşanı vurmak

bir taşla iki tavşanı vurmak

bir tavanın balığı olmak

bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak

bir pire için yorgan yakmak

Boğaz dokuz boğumdur

boyun bükme

boyun eğdirmek

boyun eğmek

böyle kuşun böyle kuyruğu olur

burnu büyümek

burnunun dibinde

burnunu sokmak

buza yazmak

içi yanmak
cana yakın
can evinden vurmak
canı istemek
ciğeri parçalanmak
Çalış çalış baban gibi, eşek olma
çalış çalış nereye kadar
çene çalmak
çenesi düşük
çene yormak
dar kafalı
der demez
devede kulak
deve nalbanta bakar gibi bakmak

dile gelmek

dile getirmek

dili açılmak

Dili çözülmek

dili dönmemek

dili kesilmek

dilinin ucunda olmak

dilini sıkı tutmak

dilini tutmak

dilini yutmak

dilin kemiği yok

dili sağlam olmak

dili tutulmak

dili uzun

dillere düşmek

«Dirsek çevirmek»

dişe dokunur bir şey olmamak

dişinin akını bile göstermemek

dizlerini dövme

Ele güne (karşı) rezil olmak

eline su dökmemek

Elin tazısı gider av getirir, bizimki gider çulu yütürür

el sürmek

emri altına almak

En akıllısı Deli Bekir, o da hapis yatır

ensesinde boza pişirmek

eşeğin yoksa eniştenden de mi yok?

etine buduna dolgun

et kafalı
ferman dinlememek –
geceyi gündüze katmak –
geçinip gitmek
gönlü alçak
tadına doyum olmaz
gönlünü açmak (kalbini açmak)
gönül acısı
gönül avutmaq
gönül eğləndirmək
gönül gözü
gözlerini oymaq
göz ucuyla süzmək
gözü arkada kalmək
gözü kapalı satın almak
gözün üstündə kaşın var deməmək
gözü tok
göz yummək
gün görmək

Gün ışıǵına vurmaq
gün gününə yaşamaq
Hələp yolunda dəvə izi aramaq
halinə köpekler gülmeq
həli vakti yerində olmaq
haraç almaq
har vurup harman savurmaq
harap olmaq
hasrət çəkmək
hayat sürmək
helal süt emmək –

Her iş bitti də fıstıǵın yeşili mi kaldı?
her tarakta bezi olmaq
hırkayı başına çəkmək

hor görmək
hoşafın yağı kesildi
ıstırap vermək
içinə işləmək
içini yakmaq
içini dökmək

el kaldırmək - qo‘l ko‘tarmoq, kafa yormək - bosh qotirmoq,
iştahı açılmək - iştahası ochilmoq, kulak kabartmaq - qulog‘ini tik

qilmoq, *boyun bükme*k - bo'ysunmoq, *kaş çatmak* - qosh chimirmoq, *sözüne bağı*lı - so'zida turadigan, *çenesi düşü*k - chakagi ochiq, *devede kulak* - dengizdan tomchi.

Başı göklere ulaşmak - boshi ko'kka yetmoq, *saman altından su yürütmek* - zimdan ish qilmoq, *dişe dokunacak bir şey yok* - pichoqqa ilingulik bir narsa yo'q, *iki sözü bir yere getirememek* -ikki so'zni qovushtira olmaslik, *bir kulağından girip, öbür kulağından çıkmak* - bir qulog'idan kirib, ikkinchisidan chiqib ketmoq.

El etek öpmek - qo'l-etak o'pmoq, ele avuca sığmaz - qo'l-hovuchga sig'mas, evin içinde cinler top oynuyor - bo'm bo'sh, her eser rüzgara uymak - har esar shamolga moslashmoq, kokusunu almak - hidini olmoq, kolu kanadı kırılmak - qo'l-qanoti qayrilmoq, kuyruk kısmak - dumini qismoq, pabuçlarını eline vermek - jilovini birovning qo'liga bermoq, para akıtmak - pul sovrmoq, beş para etmemek - besh chaqaga arzimasklik.

Astari yüzünü geçmek - astari avrasidan ham oshmoq (astari avrasidan ham qimmat), sakalı ele vermek - o'z ixtiyorini birovga bermoq, şeytana uymak - shaytonning gapiga kirmoq, ekmeğine yağ sürmek - birovning noniga yog' surmoq, göz altına almak - hibsga olmoq, hayal kırıklığına uğramak - xayoldagi narsa chil-parchin bo'lmoq, köşeye dönmek - omadi kelib, ishlari yurishib ketmoq, umutsuzluğa kapılmak - umidsizlikka tushmoq, tam üstüne basmak - taxmindagi to'ppa-to'g'ri chiqmoq, şaşkına çevirmek - lol qoldirmoq, üstünde durmak - qarorda qat'iy turmoq, yerine oturtmak - joyiga tushirmoq.

Post elden gider korkusu - o'z terisidan ajrash qutqusi, postu kurtarmak - o'z terisini qutqarmoq, ortalığı karıştırmak - suvni loyqalatmoq, ön plana sürmek - ilgari surmoq, tıngır elek - tıngır taş - bo'm-bo'sh joy, hakkından gelmek - bas kela olmoq, rezil etmek - sharmisor qilmoq, çene çalmak - ko'p gapirmoq, mehşeri gürültü yapmak - do'zax janjalini ko'tarmoq, kıl payı kurtulmak - qıl bahona qutilmoq, kıyameti koparmak - qiyomatni qo'pormoq, kara kara düşünmek - og'ir o'yga tolmoq, gözleri üzerine çekmek - birovlar nigohini o'ziga tortmoq, gün ışığına çıkarmak - fosh qilmoq, dozu kaçırmak - me'yoridan oshirmoq.

ablukaya almak - etrafını çevirmek.

adet etmek - bir şeyi alışkanlık ve huy haline getirmek.

aklı başından gitmek - korkudan ne yapacağına şaşırmaq.

aklı başından bir karış yukarda - sonucunun ne olacağını düşünmeden aklına geleni yapan kişi.

alını açık - çekinecek hiçbir durumu veya ayıbı olmayan.

ardına düşmek - birini takip etmek.

ayak diremek - bir şeyi zorla kabul ettirmeye çalışmak.

ayaklarına kapanmak - çok yalvarmak.

baş üstünde taşımak - çok iyi ağırlamak.

başı bunalmak - sıkıntıya düşmek.

başı dumanlı - 1) sevdadan veya içkiden sarhoş; 2) doruğunu sis burumuş dağ.

başını belaya sokmak - birini kötü sonuçlar verecek bir duruma itmek.

baştan savma yapmak - bir işi el ucunda yapmak.

bir kulağından girip, öbür kulağından çıkmak - duyduğuna önem vermediği için aklında tutmamak.

burnu büyümek - zengin olunca veya yükselince kimseyi tanımaz olmak.

burnunu kanatmadan kurtarmak - tehlikeli bir durumdan hiç yara aldırmadan kurtarmak.

cana yakın - sevimli.

canını almak - öldürmek.

canını kurtarmak - ölüm veya tehlikeden kurtulmak.

çenesi oynamak - durmadan bir şeyler yemek veya konuşmak.

çile doldurmak - halen sürmekte olan sıkıntılı durumun sona ermesini beklemek.

damarına basmak - birini duyarlı olduğu bir konuda kızdırmak.

darağacına göndermek - idam ettirmek.

dizinin dibinden ayrılmamak - her zaman yanında olmak, bağımlı.

eli kalem tutmak - okuma yazmayı öğrenmeye başlamak.

eline geçmek - kazanmak, edinmek, elde etmek.

elinden tutmak - yardım etmek.

elini kana bulaştırmak - öldürmek.

elini kolunu bağlamak - bir kimseyi bir şey yapamayacak duruma getirmek.

elinin altında olmak - her zaman kolayca alınıp yararlanılabilecek yerde ve yakınlıkta olmak.

feryat koparmak - çığlık atmak.

Başı göklere ulaştı - boshi ko'kka yetdi, *ağzı kulağında* - og'zi qulog'ida.

kulak dikmek - gap poylamoq, *başı dönmek* – boshi gir aylanmoq, *ensesinde boza pişirmek* - ishga xalaqit bermoq.

Gözden kaçırmak, iki ayağını bir pabuca sokmak, işi suya düşmek, kabına sığmamak, saçını süpürge etmek, kalbinin sesini dinlemek, hayala dalmak, içine kapanmak, kenara çekilmek, lanetler yağdırmak.

Sessiz kalmak, su yüzüne çıkarmak, ağzı açılmak, dile düşmek, dili tutulmak, dilini sıkı tutmak, dili kesilmek, göz atmak, ileri sürmek, itibar görmek, iğne atsa yere düşmemek, balığa yüzmeyi öğretmek, yüreği sızlamak.

gökte ararken yerde bulmak - çok güçlkle ele geçirebileceğini sandığı şeyi veya kimseyi birdenbire bulmak.

gönül devirmek - kalp kırmak, üzmek.

göz gezdirmek - seçmek için göz önünden veya aklından birçok şeyleri geçirmek.

göz yummak - kusurları görmezlikten gelmek.

göze almak - bir şeyi cesaretle yapmaya karar vermek.

gözü ilişmek - birdenbire veya istemeden görmek.

gözü tutmak - güvenmek, beğenmek.

gözünü korkutmak - yıldırmaq.

gurbet ele düşmek - aile ocağından ayrılıp uzaklara gitmek.

günaha sokmak - birini kötü davranışta bulunma durumuna getirmek, ona dince suç sayılan bir iş yaptırmak.

günden güne erimek - her gün biraz daha zayıflamak.

haram etmek - bir şeyden umulan yararı ve rahatı tattırmamak.

hor görmek - değer vermemek.

iç çekmek - üzüntüyle göğüs germek.

içi yanmak - aşırı derecede acı duymak.

iki eli boynunda olmak - kıyamette de ondan kurtulamamak.

ipucu ele geçirmek - aradığı bir şeyin kanıtını bulmak.

burnunu sokmak - işe karışmak.

kapıyı bırakıp bacadan kaçmak - çok hızlı bir şekilde kaçmak.

kazası belası dokunmak - kötü duruma düşülmesine sebep olmak.

kılına zarar gelmemek - en ufak bir zarara bile uğramamak.

kulak asmamak - önem vermemek, dinlememek.

PPPPPPPPPPPPPPPPPPPPPP

Örnek olarak bir atasözü getirmek istiyorum: “ Oğlağı ye, oğluna duyurma”, yani bu demek ki, baba kötü davranışlarını ve alışkanlıklarını aile çevresinde yapmamalı. Çünkü çocuk ailede gördüğünü yapar. Ama yine bir şey var, anne-babalarımız “söylediklerimi yap, getiğim yoldan gitme”, dedileri zaman çocuk onların söylediklerini değil, yaptıklarına dikkat eder. Bu yüzden de onların yanında söylediklerimizi ilk önce kendimiz yapmalıyız ve onlara örnek olmalıyız.

Türklerde çok güzel bir ata sözü var: “Çocuğı babanın akçasıyla ananın bohçası okutur”. Tabiki baba aileyi geçindirmek, fazla para kazanmak için çalışır. Onun için bazı babalar çocuk terbiyesi ve eğitim ile uğraşmaya vakit bulamazlar , bazı babalar ise çocuğı terbiye etmek onların görevleri olmadığını düşünürler. Bu yüzden de çocukların eğitim seviyesi ülkemizin geleceğini kurabilecek kadar kapasitede değil.

Çocuğun aile içinde annelerine karşı davranışları ile başkalarına karşı davranışları farklıdır. Çünkü anne çocuklarına babalarından daha yakındır. Ama şunu unutmamalıyız ki, çocuk terbiyesinde babanın ayrı bir yeri vardır.

Çocuğunuza pahalı şeylere satın almaktan kaçınmalısınız, onun yerine kitap hediye etmeye çalışın. Çünkü kitap bizim servetimiz. Atalarımız bize bıraktığı en önemli miras da kitaptır. Kitap gerek edebi eser, gerekse bilimsel çalışma olsun, yeterli kitap olsun. Kitap insanın bilimini çoğaltır, özgürce düşünmesine yardımcı olur, hayata farklı bir gözle bakmaya, hayatın ne kadar güzel olduğunu anlamamıza yardımcı olur. İnsan her okuduğı kitaptan yeni bir şey öğrenir ve yeni bir kitabı büyük merakla açar. Bilgi hiç bir zaman kaybolmaz ya da unutulmaz. Onun için çocuğunuzda kitaba olan sevgiyi uyandırmaya çalışmalısınız.

Anne-babalarımız okul ile alokada olmaları gerek. Doğru, günümüzde veliler toplantısında ya para toplanır veya çocuğun notları herkese duyurulur. Bu iki konu geleneksel duruma gelmiştir. Oyle olsa da, siz veliler toplantısına gidin, çocuğunuzun eğitimi ile ilgilenin. Çocuğun sağlıklı eğitimi ancak okul ile ailenin işbirliği içerisinde gerçekleşir. Çocuğunuzun okulda öğrendikleri ve kazandığı iyi notlar için onu rağbet edin ve destekleyin. Sakın derslerini siz çalışmayın, ev ödevlerini kendisi yapsın, siz sadece

kontrol edin. Eğer yanlış yapmış olursa, kendisi hatasını bulsun. Bu metot çocuğunuzun gelecekte serbest yaşaması ve bir işin başını tutmasını sağlar.

İlk önce çocuk terbiyesinde aile sağlam olmalı, yani ailenin temeli sayılan anne-baba birbirini anlamalı, birbirine saygı göstermeli ve çocuk terbiyesinde de birbirine yardım etmelidir.

Eğer anne çocuğun bir kötü iş yaptığını görüp, ” yapma yavrum, bu davranışın çok kötü” diye ararlarsa ve şu an baba çocuğun davranışı o kadar kötü olmadığını evladının yanında söylerse, çocuğunu iyi insan olarak yetişmesini isteyen annenin hareketi boşuna gıder. Bu gibi anlaşılmazlıklar ortaya çıkmaması için anne-baba birlikte, işbirliği içinde çocuklarını terbiye etmelidir.

Hayatta her şey olabilir. Demek istediğim şey, yol sadece düzüğünlüklerden ibaret değil, kasisli yollar da var. Hayatta da öyk, bir gün kederli olsa, bir gün bilakis güzel olur. Ama bazı anlaşılmazlıklar nedeniyle erkek kadanını küfretse, onu dövse ya da yüksek sesle konuşsa, çocukta psikolojik yönden ya annesine olan saygı yok olsa sürükler yoksa çocuk kalbinde babasına olan nefret uyanır. Ailenin sağlom olması için aile üyelerinde sevgi, şefkat, dostluk gibi düşünceler gelişmeli. Çocuğun bu gibi düşüncelerin ailede ver olduğunu hissetmesi çok önemlidir.

Ailede bir erkek çocuğun davranışları ile kız çocuğun davranışları da farklı olmalı. Kız çocuk erkek kardeşine nazaran daha ince,nazık. Onun oturuşu, kalkışı, eğitimi ve konuşması, mülakat eylemleri güzel olmalıdır. Kız çucuk ailede misafirdir. Bir gün o büyüüp güzel kız olarak yetiştiğinde kendi ailesinden uzaklaşır ve onun için yeni bir hayat başlanır. Onları hayata hazırlamak annelerin görevidir. Annelerimiz çocuklarının karınlarını doyurmaya gösterdikleri özenden daha fazlasını kafalarınıduyurmaya, çocuklarını elbiselerini tezmizliğine gösterdikleri özenden daha çok kalplerinin temülüğine özen göstermek zorundadır. Bu konuyla ilgili Türkler çok güzel söz üretmişler ve bu bizim söylediklerimizi isbat eder: “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al”.

Konudan uzaklaşmayan halde size kız çocuğa dair bir örnek getirmek istiyorum. Türk halkına kız istemeye gelen dünürcelere kahveyi gelin olacak kızın kendi hazırlar, ikram eder ve bu süreçte kendisini ne kadar becerikli ve eli-kolu düzgün olduğunu dünürçülere

gösterme adeti türklerin eskiden korunuş ve buğüne kadar gelen güzel milli geleneklerinden biri sayılır.

Çoğu anne-baba, çocuklarını yetiştirme hususunda gerçekten en iyisini ya da onları inçitmeye kalkışmazlar. Oysa pek

Bu nedenle çocuğunuzla konuşun, çocuğunuzla birlikte iş yaparak paylaşın. Bir problemi halletmeye giderken çocuğunuzu da götürerek problem çözmeyi öğretin, çocuğunuzun duyguları ve bedeni ile birlikte düşün. Her çocuk anasından temiz duygularla doğar, bizler nasıl yaşarsak çocuklarımız bizlerden öyle yaşamayı öğrenir, çocuklarımızdan ancak verebildiklerimiz kadarını bekleyebiliriz, bu nedenle bizlerin ve çocuklarımızın beşikten mezara kadar öğrenmesi ve öğretmesi gerekir.

Ailenin ve sosyal çevrenin büyük rol oynadığı okul öncesi dönem, çocuğun ruh ve zeka gelişimi için gerçekten çok önemlidir. Bu dönemde çocuğun içinde bulunduğu oyun ortamı, onu yüksek dereceye ulaşmasına zemin hazırlar. Tecrübe arttırarak gelecek için olgun ve şahsiyetli bir esas olarak değerlendirilmelidir.

Bilindiği gibi, içinde bulunduğunuz olumsuz hayat şartları aile yapımızda çok büyük değişikliklere neden oluyur. Bu değişikliklerin git gide olumsuz yönde artması doğrusu çok korkutucu. Bütün olarak aile , birey olarak anne, baba, kız çocuk , erkek çocuk , yaşlı ebeveyn, yakın akrabalar hak ve vazifelerini unutmuş ve bir karmaşa içinde sürükleniyor.

Günümüzde en çok rastgeldiğimiz problemlerden biri anne – baba boşanması da çocuğu ruhi yönden olumsuz etkiler. Boşanmak isteyen anne- baba ilk önce çocuğun kaderi hakkında düşünmeli. Çünkü ailede çocuğa verilecek terbiyede anne ve babanın yeri doldurulmaz. Çocuğun annesi olup, babası olmazsa ya da tam tersi olsa da, çocuk terbiyesinde eksiklik olur ve herkesten ihtar duyur. İhtar duyan çocuk elemli insan olarak yetişir ve belki de hayatın acı sınavlarından etkilendiğinden iyilik yapmayı istemez.

Türklerin: “Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay”, sözünde şunu anlayabiliriz ki, bazı insanların düşüncesine göre anne ya da babasız buyuyan öksüz çocuğu “terbiyesiz” diye dövmek, sövmek, ihtar etmek mümkün. Çocuğun kalbi sert olarak yetişmesinde kim suçlu, ya anne mi, ya baba mi, ya

da kader mi? Bence bu durumda anne-babanın birlikte yaptıkları çok büyük hatadır.

Doğru, atakarımız “kaderine yazılanı olur”, derler, ancak kader bize imkaniyetler vermiş ve biz ona doğru karar verip, vermediğimizde yansır. Türk halkı bu konuyla ilgili bir ata sözü üretmiş: “Yavşak büüyır bit olur, öksüz büüyır it olur”. Bu sözde atalarımızın anlatmak istedikleri açıkça ifade edilmektedir.

Gezdiğim, gördüğüm yerlerde herkes birbirini suçluyor, hep karşıdaki suçlu. Hiç kimse kendine bakmıyor. Evler birer kavgaya ortamı adeta. Herkes kendini haklı gördüğü için, herkes herşeyi bildiği için, kimse ne sevincini ne de üzüntüsünü paylaşmıyor. Anneyi-babayı dinlemiyor. Anne her iki taraf arasında şaşkın. Herkes yalnız. Bu yalnızlık, babayı sokağa veya içine, anneyi boş işlere, çocuğu arkadaşlara, içkiye, sigaraya, uyuşturucuya yakınlaştırıyor. Öyle ki ne babanın işinden annenin haberi var, ne de annenin gününü nasıl geçirdiğinden babanın. Çocuğun okuldaki, sokaktaki hayatı kimseyi ilgilendirmiyor. Evden ayrılırken “Allah’a ısmarladık ben çıkıyorum!” deyip fırlayan kızının, oğlunun girip çıktığı yerden haberi olmayan bir aile. Öyle aşırılıklarla karşılaşılıyor ki ne yapacağını şaşıyor. Günün birinde çantasını omuzuna alıp giden 13-14 yaşlarında ki kız oğlan arkadaşını koluna takmış olarak karşısına dikilince, anne-baba şaşkinlikten kriz geçiriyor. “Biz ne yaptık veya ne yapmadık ki çocuğunuz böyle hatalar işliyor” diye düşüneceklerinetoplumu, okulu, çocuğun arkadaşlarını suçlamaya başlıyorlar. Şaşkinlik geçtikten sonra yaşananlar ise akla hayale sığmayacak.